NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
UDS
142 065
298701434
COBISS ©

1/6
16. 6. 30.
22/1 1215
26708

2288 Iz

Zgodovinske črtice

iz

pokneženе grofije goriške in gradiške.

I. del.

Spisal

SIMON RUTAR

c. kr. profesor.

Gospodarsko napredno
društvo
za Šeni-Jakobski okraj
v Ljubljani.

V GORICI,

Natisnila in založila „Goriška tiskarna“ A. Gabršček.

1895.

142065

142065

DK 949.712

22881 Z

MESTNA
KNJIŽNICA
LJUBLJANA

Inv. št. 32555

23. XI 1987

Z 1434

Gospodarsko napredno
društvo
za Šent-Jakobski okraj
v Ljubljani.

Samostan benediktink v Monasteru pri Ogleju.

Na severovzhodnem oglu staroslavnega oglejskega mesta nastal je proti koncu X. stoletja slaven samostan nun Benediktink, ki se je prišteval najimenitnejšim naših dežel. Takrat so ljudje splošno pričakovali, da bode l. 1000 konec sveta. Začeli so delati pokoro in romati v sveto deželo ali pa k drugim imenitnim božjim potom. Pred odhodom pa so podarili svoja posestva cerkvam in samostanom, ker niso mogli vedeti, ali se še povrnejo v svojo domovino.

Jednaki nagibi so morda tudi patrijarha Janeza III. sklonili, da je utemeljil l. 995. nunski samostan blizu Akvileje, okoli katerega je postala s časom cela vas Monastero. Vendar pa je še le patrijarh Ropo l. 1039. ta samostan bogato obdaril in takorekoč na novo utemeljil. On je daroval samostanu ves takoimenovani «červinjanski otok» med Natiso in Alšo: «Locum qui dicitur Insula Serviana cum omnibus suis pertinentiis, tam cultis quam incultis, licet etiam excolendis. Vilas quoque non longe a civitate (i. e. Aquilegie:) Tercio, Cirviana, St. Martino, Muscolo, Morticini, Altura, Sacilo, Pertegulis (Perteole) cum omnibus pertinenciis earum, quae sunt a lacu qui est in summa silva (pri Nogaredu, na južni strani Tavelle), usque in terra de Castellone (Castions di Smurghin), a prato frascario (Pradicello) usque ad Calvenzan; a casa Svaldana (vzhodno od Perteol) sicut tenet Rovedula (la Fredda, rivo freddo, severouzhodno od Červinjana, kjer je kraj «le Ravedole») et Amphora rectum in Cornio (Corno pri Porpettu) sicut tenet Zumellus (rečica Zumiel teče vzporedno s Cornom) cum campis, pratis, pascuis, silvis etc. etc».

To daritev je potrdil patrijarh Popo l. 1041. in zagotovil nunam njih posestva «cum omni illa terra, quae vocatur Piuli et Faydas (blizu kraja «Ronchi di Terzo» ob potoku Malignolo, ki se izliva pod Tercom v Natiso) et quidquid est cum Malignolo sive Maligno flumine, et flumen Magnum (i. e. Natissa) et castrum Civirganum (Červinjan) usque ad flumen Rubedulae».

Patrijarh Pelegrin je potrdil vse Poponove daritve l. 1139. in opisal meje samostanskih posestev s temi besedami: «a casa Svaldana sicut tenet Rovedula et Amphora rectum in Cornio sicut tenet Humellius». Po tem takem je držala severna meja monasterskih zemljišč od Kavencana proti zahodu nad Alturami in «Castions delle mura» do Zumiela pri Porpettu. Med opisanimi mejami spadale so torej samostanu še sledeče sedanje, v listinah ne imenovane vasi: Malborghetto, Passolato, Moruzzis, Malisana in Torre di Zuino. Na jugu je imel torej samostan mnogo močvirnega, z bičjem in jelšjem obraščenega zemljišča.

Kedaj je dobil samostan še druga posestva ob zahodnem Kornu, ki teče mimo S. Danijela in Kodrojpa, o tem do sedaj še ni znana nobena listina. Vendar pa se je moralo to zgoditi pred l. 1160., ker v zaznamku samostanskih podložnikov, katerega je opatica Hermelinda ali Ermilint okoli rečenega leta sestavila, imenujejo se tudi posestva v vaseh: Mala Scinpicca (Mala Zompicchia uzhodno od Codroipa), Bellan (Beano), Pantianic (Pantianicco) in Meleretho (Meretto di Tomba). Vsi ti kraji se nahajajo ob Cornu tjegori proti Vidmu.

V tu omenjenem zaznamku opominja opatica tudi, naj bo «vsem krščanskim vernikom znano», da je Mingo (Domingo, Nedeljko) iz Zodna (Zoden je morda pokvarjeno od Sobt'n — Sabatin) prodal samostanu svoj vinograd in svojo hišo opatici za 28 lir in 4 denarje. Priča temu sta bila Rudilip (Rodoljub?) iz Pevme in Piligrin od Sv. Andreja. Ivan in Marin iz Zodna sta prodala jedno njivo in jeden vinograd za 11 (?) lir in 3 denarje, a priče so bile Ivan duhovnik iz Solkana (de Celcan), potem Piligrin, Budin in Stebor; Trebušac in Kos iz Sv. Florjana prodala za 2 marki in 40 denarjev vso svojo hišo in jeden vinograd; priče Ivan duhovnik, Piligrin Meginhard in Chuno. Budin iz Sv. Florjana je prodal svoj vinograd za 28 lir, a priči sta bila brata njegova Trebušac in Kos, potem Ulrik iz Sv. Florjana, Hugo in Božič (Nadal).

Stojan ter njegova dva sinova Bezljal (Bizlau) in Nedeljko (Mingo) iz Sv. Florjana sta prodala vse svoje posestvo, t. j. dva vinograda in jedno njivo v pričo Piligrina, Friderika, Steborja, Nedeljka in svojega brata Walta. — Gerold iz Sv. Florjana je prodal jedno njivo za 14 denarjev, priče: Piligrin, Friderik in Stebor.

Stojan iz Sv. Florjana je prodal hišo, vinograd, travnik in dve njivi za 26 lir, priče Ivan duhovnik, Piligrin in Budin. — Dietricus iz Sv. Florjana je prodal jedno njivo in jeden vinograd za tri «fertone» do (10 goldinarjev našega denarja); priče Piligrin, Rudlip, Budin in Ditrihov nečak Kos. — Neki drugi Kos iz Sv. Florjana za 9 lir svoj

vinograd vpričo Rudlipa, Piligrina, Budina in svojega strica Božiča.

Stebor iz Sv. Florjana je prodal jeden del svojega vinograda za 10 lir in 4 denarje, priče Ivan duhovnik, Piligrin, Budin in Bezljal. — Stojan in Martin iz Sv. Florjana sta prodala jeden vinograd za 10 lir, priče Piligrin, Budin, Bezljal in Stebor. — Hugo iz Sv. Florjana je prodal vinograd za 10 lir, priče Piligrin, Budin, Nedeljko in Bezljal. — Nedeljko iz Sv. Florjana je prodal jeden vinograd in vso svojo hišo za 16 lir. Priče so bile Ivan duhovnik, Piligrin, Budin, Stebor, Bezljal in še mnogo drugih.

Adalbero de Lonsnic (Ločnik z nazaliranim *o*) je prodal opatici za 60 denarjev jeden svoj vinograd v okolici Sv. Florjana. Med pričami beremo tudi sledeča slovenska imena: Trebušar iz Sv. Florjana in njegov sin Dominik, Zavnik, Volkonja, Tihonja, Budin in Kostinja. Vsi ti so živeli kot služabniki cerkve sv. Štefana v Akvileji. — Tudi Pernhard de Mossa je podaril samostanski cerkvi v Monasteru dva vinograda ležeča blizu Sv. Florjana.

Iz tega zaznamka opatice Hermelinde razvidimo, da je imel njen samostan premnogo vinogradov okoli Sv. Florjana in da je moral biti ta kraj takrat zeló vinoroden ter na glasu zaradi dobrega vina, ker se je opatica potrudila toliko vinogradov ravno tu kupiti. Čuditi se moramo, kako majhno vrednost so imeli takrat vinogradi, ali bolje rečeno, kako veliko vrednost je imel denar!

Nadalje spoznamo malone vse šenflorjanske prebivalce med leti 1150. in 1160. po njih osebnih imenih in nekatere še celo po njih sorodstvu. Duhovnik v Sv. Florjanu je bil takrat neki Ivan iz Solkana, a Piligrin iz Št. Andreža je vtegnil biti občinski pisar, ker se nahaja povsod kot priča na prvem mestu, ali pa vsaj koj za duhovnikom Ivanom. Ali je bil «Rudilip de Poume» ali «de Pome» plemenitega rodu, o tem bi se dalo dvomiti, ker se nahaja med kmetskimi pričami.

Zeló zanimivo je videti, kako lepa slovenska imena so imeli takrat naši kmetje. Ali ne le v sv. Florjanu, marveč tudi po vseh drugih samostanskih posestvih, in celo tam doli ob Kornu, nahajamo zeló pomenljiva osebna imena slovenskih tlačanov. To je nov dokaz, kako zeló je bil nekdaj slovenski jezik razširjen globoko doli po furlanski nižini. Zató pa moramo prav hvaležni biti vrlima beneškima rodoljuboma čč. gg. Ivanu Trinku in Jožefu Jušiču, ki sta na svoje stroške izdala Hermelindin zaznamek pod naslovom: Listina iz l. 1170 — 1190*), v Vidnu 1890.

---

*) Kakor je iz te razprave razvidno, mora ta listina za 20—30 let starejša biti.

Opatica Hermelinda ni prav zaupala takratnemu samostanskemu branitelju Engelbertu II., grofu goriškemu, zato je sestavila tu pohvaljen zaznamek, da bi se kako samostansko dobro ne poizgubilo. Vrhu tega prizadevala se je tudi, da bi se iznebila tako nevarnega braniteljstva, ki je le za svoj dobiček skrbelo. To se ji je tudi posrečilo, čeprav ne vemo, po kaki poti, ker l. 1161. potrjuje akvilejski patrijarh, da se je goriški grof odpovedal vsem pravicam, ki jih je imel kot branitelj (advocatus, Vogt) nad nunskim samostanom Sv. Marije, in to na korist opatice Hermelinde (Zahn, Austro-Friulana).

Isti grof Engelbert II. je prepustil l. 1166. nunskemu samostanu tudi mesto Izola v Istri, katero je imel poprej v fevd od tržaških škofov.

Vendar pa prepir zaradi braniteljstva nad samostanom še ni bil tako kmalu poravnan, ker so poznejši goriški grofi vedno povdarjali svoje braniteljske pravice. Opatice pa so si prizadevale, osloboditi samostan od sitnega varuštva in od davkov, ki so jih dobivali grofi kot branitelji samostana od njegovega imetja.

Naposled sta se grof Albert II. in njega sin Henrik 27. maja l. 1286. na Vogrskem (Ungrispach) za večne čase odrekla vsem svojim braniteljskim pravicam nad vasmi Pantianicco, Bellano, Casellis (Chiasellis) in Malacipica (sic!) ter nad jednim kmetom v Biccinicu (Pečenik, severozahodno od Palmenove), in sicer na korist samostana Sv. Marije v Monasteru. Pridržali pa so si goriški grofi sodstvo nad omenjenimi vasmi in izgovorili si kot plačilo za to od vsakega dobrostoječega («benelocatum») kmeta v imenovanih vaseh po tri starje pšenice, štiri starje ovsa, svinjsko gnjat, dve kokoši, 20 jajec in 8 denarjev akvilejske vrednosti na leto. Od kmetov pa, ki niso stalno nameščeni na svojih zemljiščih, imenovanih «pustote» (ta slovenski izraz se je ukoreninil celo v pravni terminologiji na Furlanskem!), ter od kmetov, ki so slabo nameščeni, naj dobivata grof in samostan po jednak del od uterjanih dohodkov. (Archeografo Triestino XII. pag. 66—70).

Za kraje med Strassoldom in Akvilejo pa je imel samostan potem, ko se je bil iznebil braniteljstva goriških grofov, svojo posebno sodnijo v Tercu. Posvetno in duhovno sodstvo v tem okraju, kakor tudi nad samostanom samim, je izvrševal v imenu samostana od tega izbrani «Vicarius apostolicus», katerega je pa moral vsakikrat papež potrditi. Že papež Bonifacij IX. je bil oprostil l. 1400. samostan vsakega sodstva od strani patrijarhov in ga podvrgel neposredno papeški oblasti. To določbo so potrdili poznejši papeži l. 1458., 1566. in 1758. Od l. 1751. naprej je moral «Vicarius apostolicus» biti avstrijski državnik, a

bil je izvzet od sodstva toli videmskega, koli goriškega nadškofa. (Št. Kocijančič, Folium periodicum archidioeceseos Goritiensis, l. 1877. N. 6).

Kakor vsaka druga graščina, imel je tudi samostan Sv. Marije nekoliko oboroženih hlapcev, in ob vojnem času je pošiljal določeno število vojakov deželnemu knezu na pomoč. Ker so ležala samostanska posestva na goriški in na beneški strani, zató je pošiljal svoje zastopnike k zborom deželnih stanov toli v Gorico, koli v Videm.

Iz raznih listin znana so nam nekatera imena monasterskih opatic. Te so bile s početka skoro izključljivo nemške narodnosti, ker so patrijarhi in goriški grofi skušali razširiti nemški upliv na južni strani Alp. Prva po imenu nam znana opatica je bila l. 1138. Villibirga, druga l. 1139. Haligga, potem 1161—1169. Hermelinda, 1234. Hirburga, l. 1256. Benvenuta Dei gratia itd. Poslednjega leta je živelo v samostanu 33 nun, med njimi tudi neka Maria de Caprutt (Caporetto?), Cuniza, Sophia de Goritia i. t. d. (Archeografo Triestino l. c).

Ob času patrijarha Pagana della Torre (1319—1322.) je bilo samostansko premoženje zeló zanemarjeno. Ko je bil prišel papežev nabiratelj zahtevat desetino na podlagi starih cenitev, uprla se je opatica Rustigilla in ves samostan proti temu, češ, da je samostan trpel mnogo škode v vojnih časih, da je zabredel v dolgove, da ga stiskajo goriški grofi, čijih hlapci, kakor tudi drugi Furlani, ropajo samostanskim kmetom živino in pridelke, tako da kmetje zemljišč ne obdelujejo in zató ne dobiva samostan nikake najemnine. Samostan da je takó obubožal, da ne more mnogoštevilnim nunam niti najpotrebnejšega dajati, nego da se morajo večinoma same z delom svojih rok živeti. Zató da nikakor ni mogoče dajati tolikošne desetine papežu, kot v poprejšnjih boljših letih. Papežev poslanec je zató odpustil samostanu vso zaostalo desetino in določil, naj v bodoče plačuje le po 10 mark na leto (januvarja meseca l. 1324.) — Ko so pa nekaj let pozneje (l. 1330. in 1349.) znova cenili dohodke vseh duhovnih beneficij po Furlanskem, našli so, da dobiva nunski samostan v Monasteru največje dohodke za kapitulom akvilejskim, namreč 3500 mark (4900 gold). na leto, in zató so mu odmerili 22 mark kot prispevek papežkej desetini. (Czörnig, Görz-Gradisca pg. 372).

Ko se je bil zrak v Akvileji okužil, selile so se navadno nune o poletnem času iz Akvileje v različne kraje na deželo. To pa je bilo zeló spodtakljivo in zató jim je odločil papež Martin V. 1429. takrat izpraznjeni samostan klarisink v Čedadu, da so se mogle poleti tja seliti, a morale so tudi onde živeti po pravilih sv. Benedikta. (Kocijančič l. c). To selenje se je godilo vselej z veliko sloves-

nostjo: duhovniki, uradniki in vojaki so spremljali nune v Čedad. Pozneje so navadno tam gori stanovale, le veče slovesnosti (n. pr. spejemanje novih sestra, volitev opatice itd.) so se vršile v Akvileji, a po l. 1751. se je samostan popolnoma v Čedad preselil.

Cesar Jožef je zatrl tudi ta samostan in njegovo premoženje so prodali 17. novembra 1782. za 184.555 goldinarjev. Posestva je kupil večinoma grof Cassis-Faraone, ki je bil ravno takrat iz Egipta prišel. Ta je daroval l. 1793. glavni marmorni altar M. D. iz samostanske cerkve novo odprti romarski cerkvi na Sveti Gori. („Soča“ l. 1890. št. 40. in 41.)

Grofje Neuhaus = Št. Maver.

Šentjakobska knjižnica v Ljubljani.

Že marsikatera goriška plemiška rodovina se je preselila iz naše dežele proti severu in si pridobila tam novih posestev, n. pr. Attemsi, Thurni in dr. K tem spada tudi grofovska rodovina «Neuhaus in Št. Maver». Ker se je nedavno omožila dedkinja te rodovine, grofica Andrejana, s hrvaškim grofom Metelom Ožegovićem, naj ob kratkem omenim te goriške rodovine in s tem tudi popravim Czörnigovo trditev (str. 657), da je omenjena rodovina «že pred kratkim izmrla».

Neuhausi so bili bajè s početka tržaška plemiška rodovina, imenovana «Borsa d' argento», ki je (po Valvasorju) dobila v last okoli l. 1280. grad Karstberg (Carsperch) blizu Golca v Čičariji. Neki Vinter «Borsa d' argento» je potem bajè l. 1313. sezidal nov grad nasproti gori Gromadi pri Podgradu (Castelnuovo), kateri je imenoval «Domus nova, Neuhaus». Temu nasproti je treba omeniti, da je iz zgodovinskih virov znano, da je goriški grof Albert sezidal okoli l. 1267. «castrum novum apud Cerolach (Cerovlje)». Goriški grofje so podelili Novigrad rodovini Borsa in še v XIII. stoletju nahajamo plemiča «Bursa de Neuhaus». Ta rodovina se je kmalu potem zeló razširila in sprejela naslov »Neuhaus von Neukofel» (= Na školju pri Škofljah ob Reki: Mitth. des Museal-Vereins f. Krain, 1890, str. 193).

V drugi polovici XIV. stoletja nahajamo Neuhause že v Korminu. Goriški grof Majnard je dal namreč l. 1383. Simonu «de Neuhaus de Cormons» v najem za 253 mark tista posestva, katera mu je bil zastavil že grof Albert, namreč: Za lazom («Driolassa»), v Koroni, Korminu, Kravlju, Stegovcih (pri Šmarji), Ločniku, Št. Petru in Vrtojbi. Nekatera teh posestev so goriški grofi rešili l. 1498., druga pa so obdržali Neuhausi še do l. 1572. Tega leta so odstopili posestva in desetino v Stegovcih Ivanu pl. Kobenclju, a druga posestva, ki niso bila odkupljena, ostala so jim še nadalje. Listina o tem je bila sestavljena v Št. Mavru dne 22. oktobra 1572. v hiši pl. Antona Neuhaus, v pričo

Nikolaja Vargna in Leonarda Tabon-a iz Kanala, ki sta takrat stanovala v Št. Mavru. (Listina se nahaja v kromberškem arhivu, omara III., škatljica 5.)

Tu vidimo, da so imeli takrat Neuhausi svoja posestva že v Št. Mavru. A med tem so si bili nakupili tudi že drugod posestev, kajti že l. 1376. (?) je bil pridobil Majnarodov sin Simon de Neuhaus posestva v Martinjaku in Kozani. L. 1499. so sprejeli Antona Neuhausa med domače plemstvo goriško. Ta je bil glavar v Pordenonu in prijatelj Blanke Marije, žene cesarja Maksimiljana. Nikolaj Volbenk je bil l. 1483. komandator nemškega viteškega reda v Črnomlju, Metliki in Ljubljani. Ivan Neuhaus je bil l. 1507.—1527. glavar v Rihembergu in si kupil več posestev v Gorici. L. 1508. je moral izročiti Rihemberg Benečanom, a l. 1511. ga je imenoval c. Maks namestnikom Furlanije. L. 1525. je napravil svojo oporoko Krištof «Neuhauser» v lastni hiši v Gorici, «sita super Trauneich (Travnik) prope Rastellum». Mihael de Neuhaus (1519.—1523.) in Peter Urban Neuhaus (1605.—1608.) sta bila glavarja v Tolminu. Wolf. (Ulvin) Neuhaus zum Neukhoffl je bil 1567. vladarjev poverjenik pri podelitvi investitur, l. 1571. pri ženitbi nadvojde Karla in l. 1583. deželni odbornik kranjski (Valvasor). Ta je prodal omenjenega leta Ivanu Kobenclju jedno kmetijo v Koprivi za 275 dukatov, vsak po 80 krajcarjev. Naslednjega leta so prodali Neuhausi tudi svoja posestva v Kobiljiglavi Kobencljem. (Kromberški arhiv, omara III, škat. 4). Franc Neuhaus, sin pokojnega Krištofa iz Kormina, pa je prodal 2. aprila 1580. Ivanu Kobenclju desetino v Svinem (Sphigna) v Branici. Ta desetina je bila deloma Neuhausova last, deloma pa jo je kupil od Nikolaja Lionella, dediča po Kamilu Neuhausu (ravno tam, škat. 2.) Jakob Neuhaus, poznejši odposlanec k nadvojvodi Ferdinandu, je prodal l. 1581. svoje posestvo Hrastovlje v Istri, kakor se posname iz nadpisa na tamošnjem malem stolpu, ki se glasi: «Castrum hoc Cristoviae rusque ipsum adiacens cum iurisdictione, redditibus et privilegiis suis Leander Zoratus Ar. A. Medicinae Doctor a familia Neuhauser, nobili Germanico, emit MDLXXXI. («Ljubljánski Zvon», 1888. str. 213.)

Gašpar Neuhaus je branil l. 1617. Šmartno v Brdih proti Benečanom, potem pa služil v tridesetletni vojni kot polkovnik. Sploh se zdi, da se je vsa rodovina Neuhaus ob onem času preselila v Avstrijo, na Češko in Moravsko. Gašparjevega nečaka Jožefa, (drugorojenega sina gori omenjenega Jakoba), poslali so goriški stanovi l. 1616. v Ljubljano pozdravit nadvojvodo Ferdinanda. Jožef je postal cesarski svetovalec, kamornik in upravitelj goriške grofije. Njega je povzdignil cesar Ferdinand II. dne 23. avgusta 1624. v baronski stan s predikatom «Neuhaus und St. Mauro».

L. 1642. poslali so ga goriški stanovi kot svojega zastopnika na cesarjev dvor. Objednem ž njim je bil goriški patricij Volf Friderik, ki je daroval l. 1626. svoj tabor (kateri?) baronu Lanthieriju. V bitki pri Nördlingenu sta se bojevala dva Neuhausa kot polkovnika, a l. 1651. sta živela v Gorici dva brata Neuhausa, Lenard in Jožef.

Dné 24. avgusta 1698. povzdignil je cesar Leopold I. Nikolaja Neuhausa na čast državnega grofa. Njegov brat Gašper je bil podmaršal in vojaški zapovednik v Celovcu. Sedaj ima rodovina Neuhaus - Št. Maver svoja posestva na Koroškem, Moravskem in v Sleziji. Bržkone si je pridobila mnogo teh posestev po bitki na Beli gori, ker je bila strogo katoliška. Sedanji glavar rodovine je grof Julij, (Adolfov sin), polkovnik v pokoju, in hči njegova je začetku omenjena grofica Andrijana.

Šentjakobska knjižnica v Ljubljani

V pruski Sleziji pa živí rodovina «Neyhauss-Cormons», ki ima baronstvo in grofovstvo od tistega datuma, kakor Neuhaus - Št. Maver.

Št. Maver so prodali Neuhausi v prvi polovici tega stoletja vojvodi Blacas. (Primeri: Gräfliches Taschenbuch von Gotha, 1882. str. 635).

Potovanje cesarja Leopolda I. po Goriškem l. 1660.

Ko je poknežena grofija goriška l. 1500. pripadla sijajno vladajoči dinastiji Habsburški, prisegli so deželni stanovi zvestobo in udanost odposlancem, katere je cesar Maks istega leta v Gorico poslal. Takisto so se Goričani poklonili odposlancem cesarja Karla V. in njegovega brata nadvojvode Ferdinanda l. 1520. Prvi Habsburžan, ki je l. 1564. osebno v Gorico prišel, bil je nadvojvoda Karol, sin Ferdinanda I., ali ne, da bi sprejel poklon in prisego deželnih stanov, temveč, da bi si ogledal utrdbe ob meji proti Benečanom, ki so se takrat radi družili z vsemi neprijatelji Avstrije. Goričani so z veseljem sprejeli nadvojvodo in mu na vse mogoče načine skazovali udanost in zvestobo do vladajoče hiše Habsburške.

Sto let pozneje osrečil je zopet član te prejasne dinastije, in sicer takrat vladajoči cesar sam, Leopold, Gorico s svojim visokim obiskom. Ta ljudomili in miroljubni cesar sklenil je namreč kmalu po nastopu vlade (l. 1658.), vse svoje podedovane dežele prepotovati in osebno njih prisego udanosti sprejeti. Dne 17. junija popoludne l. 1660. zapusti Leopold svojo prestolno mesto Dunaj in se poda najpoprej čez Semernik v Gradec, potem čez Ljubno in Judenburg v Celovec, ter od todi čez Ljubelj v Ljubljano, kjer so se mu Kranjci dne 5. septembra slovesno poklonili. Deset dnij pozneje zapustil je cesar kranjsko glavno mesto in se podal v ladiji po Ljubljanici na Vrhniko in potem čez Planino v Vipavo, kjer je prispel dne 17. septembra.

V Vipavo so prišli cesarju nasproti najodličnejši goriški plemiči, katere je vodil tedanji goriški glavar Ernest pl. Herberstein. Leopold je prenočil v palači grofa Lanthierija, ki je cesarja in vse njegovo spremstvo sijajno pogostil z najrazličnejšimi morskimi ribami in z izbornimi vipavskimi vini. «Veselje je bilo tako splošno», pravi opisovalec cesarjevega potovanja Lovre Kurelič*), «da se

*) L. de Churelichz, Breve e succinto racconto del Viaggio etc. dell' Imperatore Leopoldo nell' anno 1660. Vienna 1661.

je hotel celo ogenj udeležiti splošnega veselja, ali po sreči so njegovo naudušenost kmalu potolažili». (Očividno je, da se je bilo takrat v Vipavi nekaj zažgalo, pa da so požar kmalu pogasili).

Pustimo sedaj Kureliča samega pripovedovati, kako je cesar Leopold potoval po Goriškem.

«Iz Vipave odrinilo je Nj. V. dne 18. septembra in prispelo h kosilu v Šempas (S. Pass). Po kosilu je dalo Nj. V. več avdijencij, in potem so prišli nasproti vsi plemiči goriške grofije, med katerimi so se posebno odlikovali grofi della Torre po krasnih in ponosnih livrejah; potem (je prišla nasproti) velika množina plemenitih gospodov iz Furlanije in iz Beneških držav, ki so bili nalašč prišli, da bi videli veličanstveno svečanost cesarja Leopolda. Ne spominjam brezštevilne množice ljudstva («turba gentium»), ki je bila iz vseh okrajev privrela in ki je bila tolika, da ni mogla dobiti stanovanj in prenočišč v Gorici, nego morala se je po bližnjih vaseh porazkropiti».

(Iz Šempasa je potoval cesar čez Stran ali Kromberg in potem mimo sv. Trojice na solkansko cesto. Tukaj na meji goriškega obmestja pozdravil ga je v imenu grofije deželnega maršala namestnik Sigmund pl. Orzon in potem se je pomikal cesar z vsem svojim sijajnim spremstvom dalje proti mestu). «Nad 5000 domobrancev v rudečih jopičih izstrelilo je trikrat svoje puške cesarju na počast».

«Pri prvih mestnih vratih (na Kórenju) pozdravi mestni zastop (t. j. njegov načelnik Pollini) Nj. V. v italijanskem govoru in izrazi svoje veselje, da je cesarska milost Gorico za vredno spoznala, s svojim obiskom počastiti jo. (V znamenje podložnosti izroči mu mestne pečate). Potem se postavi Nj. V. pod baldahin in jezdi do farne cerkve (Sv. Hilarija), da se zahvali Najvišemu vladarju za milost, da je brez najmanjše nesreče prepotovalo nevarne gozde (pri Logatcu in Planini) in najslabše ceste. (Pičanski škof Vaccano je sprejel cesarja na cerkvenih vratih in potem odpel zahvalno pesem «Tebe Boga hvalimo»). Kakor pri vhodu, tako so tudi med tem opravilom neprenehoma gromeli topi na Gradu, kjer je bilo pripravljeno stanovanje za Nj. V. in večino ministrov. Tu je prebivalo Nj. V. skozi osem dnij in dajalo najmilostiveje avdijence kolikor svojim podložnikom, toliko zunanjim plemičem».

«V praznik povzdigovanja Sv. Križa je opravilo Nj. V. svojo pobožnost pri častitih očetih jezuvitih in ko se je vračalo na Grad, nabralo se je toliko ljudstva, ne samo lastnih podložnikov, nego tudi bližnjih tujcev, ki so vedno upili «živilo Veličanstvo Leopoldovo», da je bilo zelo težko preriti se po ulicah gori do grada».

«Jednako je bilo Nj. V. tudi v praznik sv. Matevža

apostola pri častitih očetih jezuvitih, kjer so slovesno pontifikalno mašo peli monsignor Vaccano, pri kateri je igral izvenredni zbor štirindvajsetih virtuozov na godala in piskala, ki so bili po priprošnji gospoda grofa della Torre prišli navlašč iz Benetek. Bilo je nekaj posebnega slišati jih in Nj. V. jih je z darovi in milostimi nagradilo, tako, da so se vsi veseli in polni zahvalnosti povrnili domov».

(Dne 22. septembra, v praznik sv. Mavra Benediktinca, pričelo se je poklanjanje deželnih stanov). «Z največjo sijajnostjo in svečanostjo pomikali so se z Grada bogato opravljeni jezdeci k župnijski cerkvi. Nebo je bilo zelo ugodno, vreme lepo in jasno, kar po drugih krajih, (kjer je cesar poklone sprejemal), ni bilo, in zato so bili Goričani posebno ponosni, da jim je bil Bog tako naklonjen».

«Deželni maršal grof Thurn jezdil je z vzdignjenim mečem pred Nj. V. in vsi drugi plemiči, kakor tudi gospodje, ki so opravljali dvorne službe, med njimi tudi dvorni zgodopisec (t. j. prav naš pripovedovalec Kurelič) šli so peš v lepi vrsti».

«Po dokončani službi božji vrnili so se v istem redu na Grad in vsi deželni stanovi so se zbrali pred Nj. V. (v veliki grajski dvorani). Nj. V. je sedelo na svojem velikem prestolu, kakor običajno, in sprejelo poklon deželnih stanov. Potem so se podali vsi v grajsko kapelo, kjer so odpeli zahvalnico, in topi so izpalili trikratni pozdrav (salve). Njim so odgovarjali vojaki, ki so stali ali med trdnjavskim ozidjem, ali pa drugodi po mestu».

Potem sledi popis osmerih dednih dvorskih dostojanstev v grofiji (nekdaj palatinatu) goriški. Dedni majordom bil je grof Porzia, dedni komornik grof Breiner, dedni maršal grof Thurn, dedni predjahač grof Rabatta, dedni nadlovec grof Strassoldo, dedni konjušnjičar grof Werdenberg, dedni točaj grof Lanthieri in dedni stolnik grof Kiessl (Küssl).

«Pri svečani pojedini bile so sledeče mize pripravljene: Prva miza je bila vrhovnega majordoma grofa Porzije, viteza zlatega runa. Ker pa je bila njegova prevzvišenost nekoliko bolna, upravljal je mesto njega brat njegov, vitez malteškega reda. H tej mizi so bili povabljeni: 1. vojvoda Saganski in knez Lobkowitz, vitez zlatega runa ter državni svetovalec; 2. knez Hannibal Gonzaga, ki je imel iste časti, kot prvi; 3. grof Ivan Joahim Sinzendorff, vrhovni kancelar cesarskega dvora; 4. monsignor škof Vaccanó; 5. grof Herberstein, deželni poglavar goriški; 6. grof Colloredo; 7. vitez Pers; 8. baron Taxis, general (najvišji uradnik) beneških pošt; 9. grof Zucchi; 10. grof Franc Trautmansdorff; 11. gospod Karol Milio, blagajnik cesarskega dvora».

«Drugo mizo je bil priredil višji komornik, grof Breiner, in povabljenci so bili ti-le: 1. grof Tattenbach; 2. grof Dietrichstein; 3. grof Lamberg; 4. grof Attimis, vicedom ljubljanski; 5. grof Lodron; 6. grof Paar in 7. grof Attimis Koroški».

«Tretjo mizo je bil pripravil dedni maršal grof Thurn in pozval službujočo gospodo: 1. vrhovnega predjahača grofa Dietrichsteina; 2. cesarskega svetovalca grofa Königsegga; 3. grofa Filipa Thurna; 4. gospoda Ivana Kr. Prelio; 5. grofa Filipa Bartolina, in 6. barona Sigismunda Rassauer-ja, podmaršala».

«Četrta miza bila je vrhovnega predjahača grofa Ljudevita Rabatte s sledečimi povabljenci; 1. grof Wallenstein, vitez malteški; 2. grof Venčeslav Altheim; 3. grof Hermes Colloredo; 4. grof Nikolaj Strassoldo; 5. grof Ivan Rabatta; 6. plemič Franc Puppis; 7. grof Franc Strassoldo, in 8. baron Oktavijan Rudolf Castagneda (Castannieda)».

«Peta miza je bila vrhovnega lovca grofa Mauricija Strassolda in je imela sledeče povabljence: 1. baron Ludovik Kobenzel; 2. baron Coronini-Cronberg; 3. monsinjor Franc Zanchi, dekan v Črničah; 4. monsinjor Saidl, dekan v Šempasu; 5. plemič Franc Emilij di Gonzales; 6. plemič Baltazar Stainek, in 7. plemič Ivan Kr. Codelli».

«Šesta miza je bila dednega konjušnjičarja grofa Werdemberga, kateri je bil pozval: 1. grofa Viljelma Öttingen; 2. grofa Adama Franca Wallenstein; 3. grofa Adama Prandeis(?), in še več drugih vitezov, katerih imena zgodopisec ni mogel poizvedeti».

«Sedma miza je bila vrhovnega točaja grofa Lanthierija, kateri je bil povabil: 1. viteza Petra Oktavijana Coronini-ja; 2. grofa Ivana Kr. Porcijo; 3. barona Gorzona; 4. barona Khienburga; 5. plemiča Ivana Coronini-Cronberg; 6. plemiča Franca Gradiza, in 7. plemiča Ivana Ignacija Lang».

«Osma miza je bila dednega stolnika grofa Küssel, kateri je gostil te-le povabljence: 1. grofa Fridrika Öttingena; 2. grofa Kinskega (Künsky); 3. grofa Prandeisa (Brandeis); 4. grofa Franca Adama Wallenstein; 5. plemiča Ivana Kr. Toreni; 6. plemiča Orschu; 7. grofa Ivana Lanthierija; 8. grofa Bernarda Attimisa; 9. plemiča Kamila Schirola; 10. plemiča Ambroža Semblerja, in 11. grofa Sigismunda Herbersteina».

(Pri vsaki teh miz je streglo toliko rodovinskih uradnikov, kolikor je bilo povabljenih gospodov. Poleg teh je bilo še vse polno strežajev, lakajev in pažev, ki so jedi prinašali ter odnašali. Po dvorani je vse mrgolelo, da je

bilo težko spoznati se, kaj se je tam godilo. Začele so se vrstiti napitnice in pri vsaki so godci udarili običajni «tuš»).

«Pri slobodni mizi Nj. V. sedeli so: 1. baron Palavicini kot odposlanec Nj. cesarskega Veličanstva; 2. grof Hektor della Torre; 3. grof Ivan Baltazar Aradi; 4. plemič Ivan Pavel Eddin; 5. plemič Ivan Kr. Formentini; 6. Ivan Karol baron Mersij; 7. plemič Horacij Pesarelli (Posarelli); 8. plemič Pompej Pesler; 9. plemič Kamilo da Lucano; 10. plemič Ivan Nikolaj Aradi; 11. plemič Volbank Markowitz di Rebenthall in Rebenhoff, doktor vsega prava in grof palatinski, katero čast mu je bil podelil Friderik III. Avstrijski, s pravico, da jo smejo vsi potomci podedovati».

«Potem je sledila miza goriških mestnih odbornikov, pri kateri je sedelo štirindvajset oseb; ali ker ni bilo mogoče dobiti njih imen, zato jih ne morem tukaj zapisati».

«Bila je pa tudi miza vseh sodnikov iz cele grofije, ki so tisti dan izvenredno praznovali in bili zelo veseli, pijoč na zdravlje presvetlega grofa goriškega, t. j. na zdravje prejasne hiše avstrijske».

«Na večer istega dneva, ko se je vršilo poklanjanje, hotel je grof Attimis, vicedom ljubljanski, še na poseben način izraziti svojo gorečo ljubezen in globoko udanost do cesarskega Veličanstva s tem, da je priredil umetne ognje, ki so se zažigali skozi cele tri ure. To se je vršilo na velikem trgu, imenovanem Travnik, pred cerkvijo častitih očetov jezuvitov, in sicer z vso pazljivostjo in dovršenostjo pod vodstvom zunanjih mojstrov. Prikazovale so se mnoge in zelo čudne slike, ki so metale ogenj na vse strani, tako da se vsi gledalci niso mogli zdramiti od velikega začudenja».

«Dne 23. septembra podalo se je Nj. V. kot pobožen knez z vsemi svojimi dvorniki na konju obiskat čudodelno M. B. na Kostanjevici, ki je majhno miljo (italijansko) od mesta oddaljena, in tam je daroval sv. mašo neki prelat, cesar pa je dal obilno miloščino tamošnjim častitim bosim karmelitancem. K tej cerkvi prihajajo vsako leto procesije od daljnih krajev in vsakikrat si izprosijo kako čudežno milost».

«Tudi se vidi tam blizu čudodelna M. B. na Sveti Gori, katere svetišče oskrbujejo častiti očetje frančiškani Nj. V. se ni moglo podati tjagori zaradi ostre sape in slabe ceste, čeravno je bilo od tamošnjih redovnikov slovesno povabljeno. Poslalo pa je po svojem posebnem komornem adjutantu plemiču Bonaventuri Corolanzì miloščino svetogorskemu samostanu».

«Goriški stanovi so hoteli tudi pokazati svojo udanost do premilostljivega vladarja z dvema slavolokoma, ki sta bila jako dobro pripravljena in z najlepšimi napisi okrašena,

n. pr. Nostro Augustissimo Comiti Goricie: Cesari ter Invicto, ter Felici. Vivat, Regnet, Triumphet!» (t. j. Našemu presvetlemu grofu Goriškega, cesarju trikrat nezmagljivemu, trikrat srečnemu. Naj živi, vlada in zmaguje!»).

«Potem ko je Nj. V. spoznalo vse potrebe te grofije in olajšalo bremena tukajšnjim podložnikom, kakor tudi preskrbelo trdnjave, da jih bodo dobro upravljali in zlasti da se bode vsem pravica delila; hotelo je na isti način obiskati tudi primorske dežele in meje svojih podedovanih pokrajin in držav».

«Tako je stopilo Nj. V. dne 24. septembra okoli osme ure v kočijo in v tem trenotku je dalo nebo ob jednem z jokajočimi podložniki znamenje žalosti in solzá, in sicer vlil se je tak dež, da ste od njegove sile Vipava in Soča tako narastli, da se je moglo le z veliko nevarnostjo čez nje priti».

«Za kosilo prispelo je Nj. V. v mesto in trdnjavo Gradišče, v kateri je mestno svetovalstvo za večen spomin povzdignilo kip prejasnega vladarja Leopolda, jahajočega na konju. Isto svetovalstvo predalo je vladarju mestne ključe z vidljivo udanostjo in izraževanjem neizrečenega veselja. Takó so se tudi ti podložniki skazali podlóžni in zelo poslušni svojemu vladarju, katerega niso nikoli poprej videli. Tu je najsijajneje pogostil ves dvor presvetli grof Franc della Torre, poglavar omenjene trdnjave in vitez, ki zasluži vsako pohvalo».

«Po zvršenem kosilu podalo se je Nj. V. na konju po zelo slabi poti k morju in potem ob obali k gradu, ki se imenuje Sv. Ivan Devinski in ki pripada g. grofu Karlu della Torre, ki je na jednak način pogostil tist večer ves dvor in se tudi drugi dan pri kosilu najsijajnejše skazal. Med tem je prišlo mnogo ladij iz Trsta, da sprejmejo prtljago cesarskega dvora, ker je bilo sklenjeno, da se Nj. V. poda po morji v Trst. Mesto je poslalo dobro preskrbljeno «brigantinko» (hitro ladjo), ki je bila navlašč za cesarjevo osebo pripravljena. Med ladjami pa je bila tudi ona presvetlega grofa Petra Zrinjskega, najhrabrejšega viteza v vseh junaških podjetjih proti turškim napadom, in poglavarja senjskega, ki je bil osebno prišel z mnogimi plemiči, da posluži svojega prejasnega Gospodarja. Nj. V. z večino svojih vitezov se ni hotelo v drugo ladjo vsesti, nego v Zrinijevo, katero je on sam, kot izkušen krmar, vodil».

Toliko nam pripoveduje Lovrenc Kurelič, gotovo dalmatinski Hrvat, ki se je bil v Benetkah naselil, odkoder je, kdo ve po kaki sreči, prišel na cesarski dvor na Dunaj. O sprejemu in gostbah v Devinu naj stoji tukaj v popolnjenje še nekaj iz znane Pichlerjeve knjige «Il Castello di Duino», pg. 403 sq.

Grof Ivan Filip della Torre dal je bil devinski grad prenoviti in na opresno preslikati o priliki svoje ženitbe. Za cesarja Leopolda so pripravili najlepšo sobo v gradu, iz katere se je videlo največ obzorja in se užival najlepši razgled na Jadransko morje. Poklicali so navlašč tapecirje iz Benetek, da so po tedanjem okusu sobo kolikor mogoče najdostojnejše pripravili. V njo so obesili tudi veliko sliko, ki predstavlja apoteozo prejasnega gosta.

Cesarjev prihod na devinski svet so oznanjali streli iz trdnjavskih topičev. Po cesti se je ljudstva kar trlo, ker vsakdo je hotel videti svojega vladarja prav od blizu. Pred Nj. V. so jezdili ponosno opravljeni vitezi na najlepših konjih, katere je premogla torrianska žrebčarija v Devinu. V gradu je sprejela vladarja in njegov dvor grofica Eleonora, markiza iz Goncage, ki je toliko let na cesarskem dvoru preživela. Grof Franc Ulrik in njegovi bratje trudili so se na vse načine, svoje odlične goste kar najsijajnejše pogostiti in jim utisniti prijetne spomine na Devin.

Torrianci so gostili cesarja Leopolda v svojem lastnem gradu. Bili so namreč posodili cesarski komori v teku časa čez 60.000 goldinarjev in zato so se vedno poganjali, da bi ta grad v svojo popolno last dobili. Cesar Ferdinand III. je bil že l. 1653. Devin Torriancem prodal, ali o dotični vsoti in o nekaterih podrobnostih se dolgo niso mogli zjediniti. Pri cesarjevem obisku pa so se toliko sporazumeli, da je Leopold l. 1669. podpisal definitivno pismo prodaje ter potrdil vsote, katere so bili Torrianci cesarski komori posodili.

(„Soča“ l. 1890., št. 3, 4, 5).

Goriški Travnik in knezonadškofijska palača.

Odkar je goriški magistrat vpeljal ime «Piazza grande» za glavni trg goriškega mesta, od tedaj je že marsikdo pozabil na prejšnje ime Travnik, le vojašnica se še vedno uradno imenuje «Travnik-Kaserne». Naš mlajši zarod morda ne vé več, da je bil v srednjem veku na tem mestu zares travnik, kateri so po nemški imenovali «am Anger». Mesto je namreč sezalo le do vhoda v «Raštel», kjer so bila postavljena železna vrata («rastello = grablje»), po katerih je cela ulica dobila svoje ime. Okoli pravega mesta je bil izkopan globok jarek, ki je vodil od začetka Raštela okoli vrta uršulink in koncem Municipijske ulice čez Rabatišče zadej za «Schönhausom» proti Gradu.

Kar je bilo zunaj tega jarka, ni spadalo več k mestu, nego se je prištevalo deželi. Bila je to posebna soseska, ki je obsegala vse hiše okoli Grada in okoli goriškega mesta. Ko so po odhodu Benečanov (morda l. 1511.) pregledovali in popolnjevali urbarij goriške grofije, zapisali so po izpovedi Jurja Karuna (Korun?) «am Anger», da ta soseska ne spada pod mestno, ampak pod deželno sodnijo. Kmetje so pa vendar morali vse tiste davke in desetine plačevati, kakor meščanje, le na stražo jim ni bilo treba hoditi v mesto. Morali so tudi v gradu rabotati, in tisti, ki so imeli živino, morali so živež dovažati, potem v sili topove notri in ven voziti. Poprej so bili dolžni, k večjemu jedno ali dve uri v gradu pomagati in pospravljati, pod avstrijsko vlado pa so morali po celi dan rabotati, kaderkoli se jim je zapovedálo. Ob času vojne so morali svojo sosesko posebej utrditi, drugače pa pot in brv čez Koren (po Plačuti) proti soškemu mostu popravljati (k temu mostu so morali podložniki vse grofije rabotati). Pot in brv čez Koren proti Solkanu pa so morali Solkanci popravljati, prav tako pot mimo Panovca na Lijak. (Prepis urbarja se nahaja v arhivu ljubljanskega muzeja pod znakom I/48).

Kakor se vidi iz tega, stale so že v začetku XVI. stoletja hiše na Travniku. Ko je minula nevarnost beneške vojne, začeli so zlasti goriški plemiči svoje hiše postavljati na Travniku in okoli polovice omenjenega stoletja je moral že ves trg biti obzidan, kajti takrat je stala že zadnja hiša «in capo il Traunic», t. j. sedanja knezonadškofijska palača. To gosposko (dominikalno) hišo so bili sezidali baroni Dornberg, namreč Franc starejši Dornberg, (Franc mlajši je bil l. 1570. — 1581. deželni glavar goriški). Dornbergi so prodali (21. sept. 1562.) hišo baronu Janezu Joahimu Rhain, a ta Virgilju Fedrigoli, mitničarju v Gorici (10. julija 1565.) K njej je spadalo dvorišče, vrt, brajde in ronki do ozidja goriškega grada in čez grič do ceste za gradom. Od hiše in pripadajočega posestva plačevalo se je na leto 40 gold. v blagajnico deželnega kneza, ker je bila ona fevd goriških grofov. Fevdalne pravice do te hiše, kakor tudi do drugih posestev okoli Gorice, kupil je Ivan Kobencelj, in te mu je potrdil nadvojvoda Karol dné 21. aprila 1573. v Gradcu.

Gospodje Rhain so imeli okoli goriškega Travnika mnogo posestev, hiš, zemljišč, vrtov, itd. Po nekem urbarskem zapisniku iz zadnje četrtine XVI. stoletja so se imenovali njih najemniki okoli Travnika: Nadalin, Bernhardt, Gloggengiesser (v Gorici je bila torej že tedaj livarnica za zvonove), Jakob Maurer (zidar), Franzischko Maurer, Hanns Sabatin, Thomas Müllner (mlinar), Bastian Villani, Jeronime Maurel, Maister Jeronime Maurer, Maister Partlme Schmidt (kovač), Rockh Punter (puntar), Hanns Schneider (krojač), Matteo Maurer, Maister Gabriels Kirschner's (kožuharja) Erben, Caspar Fragner, Virgili Fedrigals Erben, Nicola Gerardi Fornaser (apneničar) zu Lotschnew (Ločnik), Caspar Wellig (Belič), Georg Liberal Maller (slikar) Bastian Kharneli (iz Karnije) in Georg Nallinger, (Kromberški arhiv, omara III, skrinjica 4).

Kakor se vidi iz tega zapisnika, stanovali so na Travniku večinoma le rokodelci, zlasti zidarji, a v pravem mestu bivali so poleg plemičev premožnejši meščani, zlasti trgovci. Ali so ostali vsi ti najemniki tudi pod novimi gospodarji, ni znano, verjetno je pa, da so ostali. Vendar čitamo med Kobencljevimi najemniki tudi imena: Ludvik Locatelli, Anton Roth, Kristof Floriancig, Jernej Frariz, Anton Mazulin in Izak Storz (žid). Tu imamo torej imena najstarejših prebivalcev goriškega Travnika.

Ker poprej omenjeni Fedrigola ni bil oddal errarju vse prijete mitnine, za to so mu prodali posestvo na dražbi (dražbo je vodil ces. denarničar Jakob Bosch) za 500 gld. najemnine nekemu plemiču Pavlu Zobel, tajniku deželnih stanov goriških. Ivan Kobencelj pl. Proseški, vitez nem-

škega reda ter njegov komendator v Gradcu, Ljubljani in Priseniku (Brixenau, sedaj Procenico blizu Latisane), pridobil si je od cesarja fevdalne pravice do omenjenih posestev in sklenil odkupiti jih. Pogodil se je torej s Fedrigolino udovo in dedkinjo Sidonijo ter njenim drugim možem Gregorjem Nalinger, da je vzel Fedrigolin dolg na se in obljubil dati nadvojvodini kamori 800 goldinarjev rajnskih, vsak po 60 krajcarjev. Kobencelj je pooblastil goriškega notarja Franca Capella in plemiča Luko Grabica, da sta v njegovem imenu sklenila 3. aprila 1570. «super Trauniko in domo Joannis Kobentzel» kupčijsko pogodbo s Sidonijo in Gregorjem Nalinger. (Kromberški arhiv, omara III, skrinjica 5.)

Kobencelj je kupil ob jednem tudi sosednjo hišo «Zorzi» in potem je ukazal zidarskemu mojstru Jožefu Vintanu in zidarju Ivanu Antonu Luganu, naj sestavita troškovnik gledé potrebnih prezidanj in sprememb na starih hišah. Ta troškovnik ima naslov: «Circa la casa grande sul Traunich, melioramenti delle case denominati Zorzi e Nalinger in capo il Traunic» itd. Kobencelj je dozidaval in prizidaval z mnogimi stroški do l. 1585. in celo do l. 1589. Nadpis nad notranjimi vrati, ki vodé v knezonadškofijski vrt, slove takole:

Deo. Opt. Max. Honos.
Johannes. Cobenzl. De. Prossek. Et. Mossaw (Moša). Cum. Suo. Gentilium. Ac. Amicorum. Suorum. Usui. Tum. Publico.
Patriae. Ornamento.
F. F. (fieri fecit)
Anno. Domini.
M. D. L. XXXVII (1587).

S hišo združenih vinogradov in vrtov pa Kobenclji niso sami obdelovali, nego dali so jih v najem raznim posestnikom, kakor je bilo že gori rečeno. Bržkone so jo poslednji kupili, ko so se bili Kobenclji preselili na Dunaj, da bi bili bliže cesarskemu dvoru. Avguštin baron «Codelli» je podaril l. 1749. hišo in posestvo za nameravano ustanovitev nadškofije v Gorici. Podaril je vrh tega še mnogo denarja za nadškofovo in kanoniško «menso» ter sezidal kapelo pri nadškofijski palači, v kateri leži tudi pokopan, kakor se čita na latinskem nadpisu. („Soča“ l. 1895. št. 8).

Papež Pij VI. l. 1782. v Gorici.

Redkokrat se pripeti, da papeži potujejo zunaj Italije. Blizu naših krajev sta bivala le dva papeža, namreč Aleksander III. l. 1177. v Benetkah in Gregor XII. l. 1409. v Cedadu, kamor je prišel na cerkveni zbor, katerega je bil sklical proti pizanskemu koncilu. Tem zanimivejše bode torej poročilo o potovanju papeža Pija VI. skozi Gorico na Dunaj.

Ko je bil Jožef II. razglasil znane prenaredbe, ki so globoko segale v cerkveno ustavo, in si je lastil tudi pravico, da sme imenovati škofe in župnike na Lombarskem, odločil se je papež Pij VI. potovati na Dunaj, da bi cesarja pregovoril, naj prekliče svoje reforme. To svojo namero sporočil je papež cesarju v posebnem pismu z dne 15. decembra 1781., v katerem mu naznanja, da želi «osebno in prijazno ž njim pogajati se, kakor oče s svojim sinom». Dunajsko vlado je zeló iznenadil ta sklep sv. Očeta, vendar je cesar naznanil papeževemu nunciju, «da mu bode posebna čast, papeža sprejeti», in 12. januarja 1782. so poslali cesarjev odgovor z Dunaja v Rim. Poldrug mesec potem, t. j. 27. februarja, odpotoval je papež z malim spremstvom iz Rima proti Dunaju.

O tem potovanju hranijo v vatikanskem arhivu dnevne zapisnike, katere je sestavil prvi papežev obredi[illegible] in spremljevalec Jožef Dini pod naslovom: «Diario storico del viaggio fatto dal sommo pontefice Pio Sesto nell' anno 1782 nel portarsi a Vienna». Te zapiske je papež sam narekoval in zato so v njih zabeleženi le bolj vtiski, katere je papež dobil na raznih krajih, ne pa veren popis njegovega potovanja. Mnogo več podrobnostij o tem potovanju izvemo iz poročil, katera je pošiljal cesarju njegov odposlanec grof Filip Kobencelj, državni vicekancelar na Dunaju.

Ta odličen član goriškega plemstva slovenske krvi in izvrsten diplomat je dobil od cesarja povelje, naj se poda na državno mejo blizu Gradišča in naj pozdravi tam papeža

v cesarjevem imenu. Jožef II. je še posebej naročil Kobenclju, naj skuša poizvedeti od papeževega spremstva, s kakim namenom da on prav za prav na Dunaj potuje, in naj dobro pazi, ali se ne pogovarja skrivaj z duhovniki in ali ne napravlja ž njimi kaka sporazumljenja. Dne 5. marca odpotoval je Kobencelj z Dunaja in prispel 10. istega meseca v Gorico z jednim delom cesarjeve osebne kuhinje. Po poti je uredil vse potrebno za prenočevanje in postrežbo papeževo. Ker je bil takrat postni čas, naročil je Kobencelj tudi sveže ribe iz Trsta. Toli posvetnim, koli cerkvenim oblastvom je povsodi zabičeval, da papež potuje «na tihem, incognito», da ga torej ni treba sprejemati kakor cerkvenega poglavarja, da mu ni treba zvoniti, s procesijami spremljati, sploh prav nič slovesno vzprejemati ga. «Tudi da se ne sme nadlegovati s spomenicami in ustmenimi prošnjami, češ, da je to želja sv. Očeta in cesarja. Kdor pa bi vendar le želel videti papeža in govoriti ž njim, ta naj to stori ž njegovim (Kobencljevim) posredovanjem. Vse to je uredil Kobencelj na svojem potovanju z Dunaja v Gorico in preskrbel, da je dobil v vsakem kraju, kjer je imel papež muditi se ali prenočevati, sobo za se blizu papeževega stanovanja. Vse te naredbe so bile zeló po volji cesarju, ki ni hotel, da bi prišel papež v dotiko s cerkvenimi ali posvetnimi oblastvi, da bi se ž njimi kako sporazumel. Na vsakem prenočišču je bilo postavljenih 40 mož vojakov kot straža, kjer so konje menjavali pa 14.

Šentjakobska knjižnica v Ljubljani.

Tako se je zgodilo, da niti goriški nadškof, grof Rudolf Jožef Edling, ni prišel papežu pred obličje. Cesar Jožef je bil na tega nadškofa zelo hud, ker ni hotel razglasiti tolerančnega edikta gledé drugovernikov. Papežev dnevnik ga imenuje «un ecclesiastico molto zelante».*) Ko je cesar izvedel, da je nameraval nadškof celó na Beneško papežu nasproti potovati, sklenil je, njegovo upornost kaznovati in mu naložil, naj v 24 urah razglasi omenjeni edikt in naj se potem nemudoma na Dunaj poda, ali pa naj prosi za odpust iz svoje službe. Kobencelj pripoveduje, da je zadel ta strogi ukaz škofa, kakor strela z jasnega neba, da je jokal in se posvetoval s starimi ženami, nunami in bivšimi jezuviti ter sklenil, nič ne storiti, kar se od njega zahteva, nego pred papeža poklekniti in od njega izvedeti svojo sodbo. Kobencelj pa si je na vso moč prizadeval, nadškofa od tega sklepa odvrniti, da bi prihranil papežu razburljiv prizor koj pri prihodo na avstrijska tla. Nadškof se je dal prepričati in se podal nemudoma na Dunaj, kamor je prišel 20. marca, torej dva dni pred papeževim prihodom. Tam je podpisal predloženo prisego pokorščine in potem se je

*) „Jako marljiv duhovnik“.

moral nemudoma vrniti v svojo škofijo, ne da bi bil papeža videl.

Grof Kobencelj je bil poslal hitrega sela papežu nasproti do Ferrare. Ko se je ta vrnil 12. marca v Gorico s poročilom, da pride sv. Oče dva dni pozneje v Gorico in da bode potem nemudoma dalje potoval od postaje do postaje, kakor to cesar sam določi, naredil je grof Kobencelj natančen načrt papeževega potovanja. Dne 13. marca poslal je svojega poročnika Vekelya v prvo avstrijsko poštno postajo Nogared, da nemudoma sporoči papežev prihod v Gorico, in okrožnega glavarja Bardija, naj preskrbi vse potrebno, kar bode sv. Oče želel. V Gradišče pa je poslal okrožnega glavarja barona Pavla Basellija, naj vzprejme papeža in ga spremljuje dalje do Gorice. Tudi papežev nuncij je bil prišel z Dunaja v Gorico k papeževemu sprejemu. Ko je prišel papež v četrtek dne 14. marca v Gradišče, stala je ob cesti vsa posadka z zastavami v vrsto postavljena in mu je skazala vojaško čast.

Nekoliko pred dvema istega dne pride v Gorico papežev oskrbnik za potovanje, kapitan Melli, in proti trem sv. Oče sam. Veliko ljudstva je bilo privrelo od vseh stranij ter se nabralo po cestah in ulicah. Povsod, kjer so bili ljudjé zbrani, vozil se je papež počasi in delil sv. blagoslov. Vendar se je zdel papežu in njegovemu spremstvu ta vzprejem jako hladen, ker zvonovi niso zvonili in ni bilo nikakega slovesnega sprevoda. Razloček je bil tem večji, ker so po Italiji papeža zeló slovesno in hrupno sprejemali. Zato omenja papežev dnevnik: «Vhod v avstrijske dežele je bil sprejet z nekakim odurnim ponašanjem, ker ne samo, da ni bilo nikakega znamenja slovesnosti z zvonenjem in drugim, nego tudi palača odmenjena za prenočišče je bila popolnoma prazna. Ne morem tajiti, da je ta posebnost vznemirila vse spremstvo sv. Očeta, ki tudi ni mogel zatajiti začudenja zaradi takošnih novotarij in vzdržati se, da bi se ne pokazal malo zadovoljnega in da bi se čez to ne pritožil».

Za papeževo prenočišče v Gorici je bila odločena Lanthierijeva palača (nekdaj bivališče zadnjih goriških grofov) na Starem trgu. K tej palači peljal se je papež naravnost skozi mesto. Ko je pred njo stopil iz kočije, vzprejela sta ga hišni gospodar grof Lanthieri in grof Thurn, ki je moral vse potrebno preskrbeti. Tema se je pridružil tudi papežev nuncij Garampi, ki je nosil svojo obredno obleko in vodil papeža v njegove sobe ter se potem precej časa pri njem mudil. Ko je Kobencelj mislil, da si je papež odpočil in v novem stanovanji udomačil se, dal mu je naznaniti svoj obisk iz sosednje hiše. Papež mu je poročil, naj pride v pol ure. Ob določeni uri vzprejel je papež grofa pri vratih svoje sobe. Nosil je dolgo belo suknjo in rudečežametasto

mantiljo čez pleča ter rudeče čevlje, v katerih je bil zlat križec uvezen. Tako se je nosil papež na vsem svojem potovanju. Kobencelj se mu je globoko poklonil in povedal, da ga je cesar sem poslal, naj vzprejme papeža, naj mu vse potrebno preskrbi in da ga bo spremljal do Dunaja, kjer ga cesar radostno pričakuje, da ga bode osebno počastil. S temi besedami izročil mu je cesarjevo lastnoročno pismo in naznanil, da pošlje še tisti večer cesarju poročilo o papeževem dohodu. Ta mu je odgovoril, da tudi on priloži pismo do cesarja.

Potem sta hodila precej časa po sobi gori in doli ter se razgovarjala o dosedanjem potovanju in o nadaljevanju proti Dunaju. Papež je naznanil Kobenclju, da slepo vzprejme vse tiste priprave, ki je cesar ukazal za njegovo potovanje in da sprejme torej tudi ponudbo, stanovati v cesarskem dvoru. Na potu ne želi počivati, da pride čim prej na Dunaj. Opazil pa je grofu, da se mu čudno zdi, da vidi tako malo ljudij in da mu to navdaja misel, da hočejo vsakteremu zabraniti pristop k njemu. Grof Kobencelj pa mu je razložil, da to izvira le od cesarjeve previdnosti, ki hoče obvarovati sv. Očeta pred vsako nadležnostjo; če pa hoče pripustiti tiste osebe, ki bi se mu rade poklonile, dovoli se vsem, da se jim izpolnijo želje. Na to je odgovoril papež, da želi vsakikrat zgodaj prispeti do svojega prenočišča, da bode mogel povsodi tiste ljudi vzprejeti, ki bi radi prišli do njega. To navado je imel na vsem potovanju od Rima naprej in je rad pustil vse ljudstvo pred se, ki ga je hotelo videti, tudi ženske, čeravno to v Rimu ni navada. Nuncij mu je naznanil, da je tudi v Gorici mnogo plemenitih ljudij, ki bi ga radi videli in zato hoče radostno vzprejeti viteze in dame. Grof je ugovarjal, da bi bilo to vendar le prenadležno za sv. Očeta in da hoče samo tiste pred-anj pustiti, katere on sam želi videti; a papež je odgovoril, da ne pozna nikogar osebno in zato da želi vse ljudi videti, posebno če je mogoče proti peti uri, ker pozneje ima svoje opravke. Grof zagotovi papeža, da je to samo od njega odvisno in da si bode goriško plemstvo v posebno čast štelo, ako bode smelo pokloniti se sv. Očetu. — Med drugim je omenil Kobencelj papežu, da se mu ne more pokloniti goriški nadškof, kakor je to sam želel, «ker je moral zaradi važnih opravil po najvišjem povelju nemudoma odpotovati». Papežu je bil vso to stvar že nuncij pojasnil in zato je odgovoril Kobenclju, da bi bil sicer rad videl nadškofa, vender je ta dobro storil, ko je nemudoma odpotoval, ker je treba najpoprej pokornemu biti svojemu deželnemu knezu.

Po teh razgovorih poslovil se je Kobencelj od papeža, zagotovljaje ga, da bode vedno pripravljen streči mu in da je za jutrajšnji odhod iz Gorice že vse pripravljeno.

Naznanil je potem zapovedajočemu generalu, predsedniku deželnega svetovalstva, korarjem in damam, ki so zeló nepotrpežljivo pričakovali odgovora sv. Očeta gledé njih želj, da vzprejme papež okoli pete ure vsakega, ki ga želi videti. Ob tej uri prišlo je v papeževo stanovanje skoro vse plemstvo goriško, moški in ženske. Grofa Kobenclja so izpraševali tisočkrat, kako naj se obnašajo, kaj naj pred njim store, kaj naj mu rekó in kaj naj mu poljubijo. Grof jim je odgovoril, da saj poznajo rimsko navado, ali v naših deželah da se ni še nikoli kaj tacega pripetilo in da tudi papež nima nikakeršne pravice od koga kaj posebnega (kako posebno počeščenje) zahtevati. Zato naj ga vsakdo tako pozdravi, kakor se mu najbolje zdi. In to se je tudi zgodilo na najrazličnejše načine, ko je papež stopil iz svoje spalne sobe pred zbrano množico. Mnogi so se mu globoko in ponižno priklonili, drugi so padli na jedno koleno, tretji so se vrgli popolnoma na tla, križali se in trkali se na prsa. Ta mu je poljubil suknjo, drugi nogo in ženske večinoma roke. Sv. Oče je bil proti vsem jednako ljubezniv in zdelo se je, da je z vsemi jednako zadovoljen. Nuncij in predsednik deželnega sveta sta mu predstavila minogrede nekaj oseb, ali papež se ni mudil pri nikomur, ni govoril mnogo in se je vrnil v svoje sobe, potem ko so ga bili vsi pozdravili.

Iz tega se dá sklepati, piše grof Kobencelj, da si papež ne želi toliko ljudij videti, nego da drugi njega vidijo. Po vzprejemu se papež ni več prikazal, le nuncij sam je ostal pri njem do devete ure. Ob tej uri se poda k večerji. Sv. Oče obeduje vedno sam, monsignori njegovega spremstva jedo cêlo uro poprej. Vsi pa jedó meso, izvzemši petek in soboto, kar dela nekaj spremembe mojemu načrtu. K sreči pa prideta sedaj dva posta zaporedoma, tako da imam še zadosti časa poslati nekaj mesa v bolj oddaljene postaje.

Od tukajšnjih svetnih in samostanskih duhovnikov se ni nihče posebej predstavil papežu, kolikor je mogel Kobencelj izvedeti; ali s plemstvom vred bili so mnogi pri vzprejemu. O papeževi osebi in njegovem spremstvu ni mogel grof nič natančnejšega cesarju poročati, ker je le premalo ž njimi občeval. «Na prvi pogled» — piše Kobencelj — «zdi se, da je papež zelo fina oseba, s katero se lahko občuje; njegov obraz je prijeten, ali ne posebno duhovit. Njega spremljujoča škofa Marcucci in Contesini nosita dolgo sukneno obleko višnjeve barve, ravno tako kakor drugi monsignori. Po zunanjosti soditi sta zelo pobožna duhovnika in drugega nič. — Kar grof še posebnega opazi, to bo cesarju nemudoma poročal. Do Gorice sta se vozila omenjena dva škofa s papežem v istem vozu, kako bo dalje, tega grof ne vè poročati, ker je prišel tudi nuncij v Gorico. (Pozneje je poročal,

da je papež tudi dalje potoval z omenjenima dvema škofoma, a za njima da se je vozil nuncij sam v svoji kočiji).

Dne 15. zjutraj je hotel papež iz Gorice odpotovati. Kobenclju je bilo znano, da pojde poprej (ob šesti uri zjutraj) k sv. maši v stolno cerkev in zato se je podal o polušestih v papeževo stanovanje. Tu pa je izvedel, da je šel sv. Oče že pred četrt ure v cerkev in sicer peš. Monsignor Spagna je nosil pred njim križ in omenjena dva škofa sta ga podpirala pod pazuho. Ob obeh straneh so stali vojaki razpostavljeni in zadrževali ljudstvo, da ni nadlegovalo sv. Očeta. V stolni cerkvi je poslušal tiho mašo, potem blagoslovil zbrano ljudstvo in prišedši iz cerkve, sedel je v svoj voz ter nadaljeval potovanje do Postojne, kamor je prispel proti šesti uri zvečer.

Grof Kobencelj je bil nekoliko pred papežem iz Gorice odpotoval, da se je osebno prepričal, ali je za papeževo postrežbo vse pripravljeno. Skrbel je posebno za red na cesti in da se ni pripetila nobena nesreča pri toliki množici voz. Kakor je iz drugih poročil znano, obedoval je sv. Oče dne 15. marca v Vipavi, v palači grofa Lanthierija, ki je gotovo svojega visokega gosta tudi do tje spremljal.

Pismo, katero je odposlal papež Pij VI. cesarju Jožefu II. pred svojim odhodom iz Gorice, glasi se tako le:

«Carissime in Christo fili Noster! Salutem et apostolicam benedictionem!

Eccoci al godimento delle grazie di V. M. I. e delle attenzioni del conte Cobenzl, che al Nostro arrivo qui in Gorizia alle due e mezzo di questo giorno è venuto subito a favorirci e ci ha presentata la veneratissima lettera della M. V., che riceviamo per una nuova cappara della magnanima Sua benevolenza. Il viaggio fatto fin ora non ci ha punto incommodato e molto meno potrà incommodarci il restante, perchè avalorato dai favori di V. M. coi più vivi rendimenti di grazie per tanti tratti di Sua bontà, sospiriamo il momento di ossequirla et abbracciarla, compiacendoci oltre modo, che l'offerta generosa fattaci dell'alloggio nel Suo imperial palazzo ci faciliti l'adito di vieppiù rimostrarle la verace Nostra amicizia. Intanto implorando sopra la M. V. e tutta l'augusta famiglia ogni pienezza di vera prosperità, restiamo dándole con la maggior effusione del Nostro cuore la paterna apostolica benedizione.

Datum Goritiae 14. Martii 1782, Pontificatus Nostri anno VIII.

Na Dunaj je prispel papež dne 22. marca in se nastanil, kakor že rečeno, v cesarskem dvoru. Prvi dnevi so minuli s samimi predstavljanji in slavnostimi. Še le 7. aprila mogel je papež s cesarjem samim govoriti. Ti razgovori so se nadaljevali dne 8. in 9. aprila, toda brez uspeha. Dne

11. aprila izročil je papež cesarju pismeno svoje zahteve, zlasti glede tolerančnega edikta, ženitvanjskih dispenz in podeljevanja duhovnih beneficij na Lombardskem. Na vse to je dobil papež same lepe besede, ki so v njem obudile upanje, da bode cesar nekoliko odnehal od svojih prenaredb. Ko tudi pri vsemogočnem ministru Kaunitzu ni ničesar dosegel, naznanil je cesarju, da je sklenil dne 22. aprila z Dunaja odpotovati. Tako je tudi storil ter se vrnil čez Monakovo, Tirolsko in Benetke nazaj v Rim, kamor je prispel še le 13. junija. („Primorec“ l. 1893. št. 12).

Stran - Kromberg.

Kedar se napravljajo Vipavci na Sveto Goro, upra-šajo se: «Kodi pojdemo, ali po cesti, ali po straneh?» Z zadnjim izrazom mislijo reči: po krajši poti naravnost prek obronka od kromberškega grada nad vikarjatno cerkvico «na Mokrem» in za sv. Katarino na Prevalo.

To ime Stran, Strani je bilo poprej tudi krajevno ime in je najstarejše imenovanje sedanjega Kromberga. Ta prisojna, in nikakor tako strma «stran» je bila že v davnih časih naseljena, morda že v prazgodovinski dobi. Takrat so prebivalci sploh radi bivali na višjih in bolj oddaljenih krajih, da niso mogli sovražniki tako lahko do njih. V onih časih so ljudje bivali na Gradišču nad Ajdovščino, pri Sv. Pavlu nad Gojačami, na Vitovljah, pri Št. Mihelu, nad Gradom pri Lokah (242 m) in pri Sv. Katarini, kjer je kraj kakor nalašč ustvarjen za utrjeno naselbino. Tam blizu so letos našli s cementom zidane grobe, ki so bržkone iz rimske dobe.

Tudi v srednjem veku in še pozneje je vodila glavna pot po «straneh», t. j. iz Šempasa v Ozljan in dalje mimo izvira Lijaka skozi Loke in loški grad, pod Robom, nad kromberškim gradom, mimo Komelov k Sv. Katarini in polagoma dalje na Prevalo. Loški grad je bil poprej zares «grad», to priča njegova zidava in puškarnice v ozidju. Lastnina je bil baronov Dornberg, katerih se ljudstvo še dobro spominja. Pripoveduje se namreč, da je neki kmet Vodopivec zadnjemu Dornberžanu s koso vrat zasekal, da je moral umreti. Ko so potem njegovi hlapci kmeta zgrabili, rekel je baron umirajoč: «Izpustite ga, saj je bil hitrejši od mene; jaz sem ga hotel iz puške ustreliti, a on je poprej s koso zamahnil po meni».

Dalje pripoveduje ljudstvo, da sta bili zadnji potomki dve baronici, ki sta se kot mladi deklici vsak dan sprehajali po vozni poti (sedaj je opuščena), ki vodi pod Rob, in da sta seboj vodili dva jančka pa velikega črnega psa.

Ko jima je oče umrl, milovali so jih kmetje: češ, da sta revici. A one sta odgovorile: «Mi dve nisva revici, saj sva žlahtnega stanu».

Če sta dve baronici zgodovinske osebe, tedaj se je imenovala starejša Klara, ki je umrla l. 1744. v osemindevedesetem letu svoje starosti, a mlajša Terezija, ki je umrla l. 1748. Njih rodovina je bila obubožala, ker sta si morali izposoditi od svojega soseda grofa Coronini 100 gld., kakor je zapisano v kromberškem urbarju iz l. 1666. Tam se imenuje njih oče Rajmund, t. j. morda tisti, ki se omenja še l. 1643. (Czörnig, Görz-Gradisca, str. 639). Omenjeni dve baronici sta bržkone zapustili loški grad uršulinkam v Gorici, čijih lastnina je še sedaj.

Iz starejših listin nam je znano, da je goriški grof Majnard II. l. 1206. daroval 10 kmetij na Strani Henriku Dornberškemu, t. j. mlajšemu bratu onega Folkerja Dornberškega, ki je bil poseben ljubljenec goriških grofov in kateremu so darovali grad, ki je po tej nemški rodovini (doma je bila bajé iz Frankonije), dobil svoje tuje ime, katero je morala potem tudi vsa občina sprejeti. Ta mlajši Dornberžan Henrik je potem bržkone ustanovil svojo lastno rodovino, ki si je sezidala grad na Strani, uprav tam, kjer stoji sedanji Kromberg, ki je sezidan vrhu male stopice (Terasse) na živi skali (161 m nad morjem). Tako imenovani loški grad je bil potem gotovo le utrjena pristava pravega Dornbergovega gradu na Strani.

Zelo poučljivo bilo bi izvedeti, katere sedanje kmetije se nahajajo na mestu onih deseterih zemljišč («mansos»), ki so obsegala vsako zase blizu 18 do 20 oral. Nekatera se dajo še lahko zaslediti. Tako je verjetno, da je bilo jedno zemljišče okoli grada na Strani, t. j. med obema potokoma, ki tečeta vsak na svoji strani grada (zahodni prihaja iz studenca Perivnik, za kateri se pravda zdaj goriško mesto). Drugo zemljišče bi bilo med Perivnikom in potokom, ki tiče vzhodno od sedanje vikarijatne cerkve proti Lijaku. To zemljišče obdeluje grajščina še sedaj v svoji lastni režiji. Izvestno je tudi okoli sedanje cerkve na Mokrem bilo posebno zemljišče, ker na starejših kartah je zaznamovana tu hiša z imenom «Pristava» (Prestau), t. j. tam, kjer se nahaja sedaj grofova krčma. Ali se ima tudi južni del tega kosa, tako imenovano Strženišče, prištevati med dornberška zemljišča, to je teško določiti, ker je to lepo posestvo v čisto tujih rokah. Če gremo dalje proti zahodu, pridemo do lepega posestva Lesine, katero je utegnilo tudi nekdaj biti samostalno zemljišče.

Bržkone je bila tudi okoli hiše «Paludi» (one na gričku blizu vodovoda), samostalna kmetija, ker ima jako lepo zaokroženo posestvo.

Vsa do sedaj našteta posestva ležé še v nižavi, izpod 200 m nadmorske višine. Nad njimi pa imamo še štiri večja zemljišča, ki so sicer sedaj razkosana, a ki deloma še po svojih imenih (množina!) pričajo, da so bila nekdaj le jeden posesten kos. To so zemljišča na Damberi (ob poti od sv. Trojice v Ravnico), Komeli (malo bolj gori proti severo-vzhodu), Makuci (na višji stopici nad gradom) in Podrobom v jarku severo-vzhodno od gradu. Ta zemljišča so bila izvestno zapopadena v podelilni listini iz leta 1206., dočim o dolenjih zemljiščih ne moremo tega z gotovostjo trditi.

L. 1492. je potrdil zadnji goriški grof Leonhard omenjeno podelitev svojega pradeda Folkerju Dornberškemu, o katerem pa nam ni sicer nič drugega znano. Ob jednem mu je podelil privilegij, da so mogle tudi žene podedovati ta fevd. Samo po sebi je umevno, da so imeli Dornberžani tudi jurisdikcijo (nižje vodstvo) nad njim podložnimi kmeti. Ravno tako so vršili to sodstvo tudi v občini Loke že za goriških grofov. V gradu so imeli posebnega pisarja («notarja»), ki je moral zapisnike voditi in beležiti vse globe in dohodke ter odpošiljati spise na pristojno oblast; od te prve instance so se obsojeni lahko prizivali na deželn sodišče v Gorici, ki pa ni imelo pod svojo oblastjo niti toliko dežele, kolikor je ima sedanje okrajno glavarstvo.

Tudi avstrijski vladarji so potrdili Dornberžanom njih posestva, in ti so se mnogokrat odlikovali v bojih s Turki. Morda so ravno zaradi tega obubožali in v začetku XVII. stoletja je začela njih rodovina pešati. Gašparju Vidu Dornberškemu se je še posrečilo, da je dobil l. 1607. gospoščino (Herrschaft) in glavarstvo v Tolminu, ali tedaj je pa bržkone prodal svoja druga posestva, tako tudi Stran. Kupec je bil Ivan Filip Coronini, drugi sin Ciprijana starejšega, ki je bil prišel v prvi polovici XVI. stoletja v Gorico in dobil od ces. Ferdinanda tisto posestvo, katero so imeli pozneje Werdenbergi (sedanje gimnazijsko poslopje). Coronini so se večkrat odlikovali v bojih s Turki in so poslali k obleganju Petrinje l. 1594. sami 100 konjikov. Zató je čisto naravno, da jih je cesar posebno odlikoval.

Omenjeni Ivan Coronini je bil tudi poglavar trdnjave Maranuto, katero so Avstrijci sezidali nasproti Maranu (vzhodno od Latisane), ki je bil v prvi beneški vojni kaj važna mejna trdnjava, dokler se ga niso polastili Benečani l. 1542. Zaradi njegovih zvestih in podložnih zaslug podelil je ces. Ferdinand II. dne 4. decembra 1615. jurisdikcijo in obmirje (Burgfrieden) v Strani njemu in njegovemu bratrancu Ivanu Andreju. V podelilnem pismu se omenja, da je Stran 4 italijanske milje oddaljena od Gorice in da šteje okoli 80 raztresenih hiš (sedaj jih je 82). Vrh tega je dovolil

cesar omenjenemu Coroniniju, da sme ime vasi Stran spremeniti v Crannperg (doslovno prepisano), «vmb willen er vom Crannpergischen Geschlecht ist», češ, da se je njegova rodbina nekdaj pisala «Crannperg». Tega imena naj se poslužuje kot plemiškega predikata.

Czörnig trdi (str. 770.), da izvira rodovina Coroninijev iz volilne kneževine Mogunec, tam kjer je še sedaj mesto in grad Cronberg (severozahodno od Frankfurta), ki je ob jednem tudi zelo obiskovano mineralno kopališče. Koliko je na tem resnice, ne vém povedati. Čudno je vsekako, da imajo Coronini goro v grbu in to bi utegnilo pričati, da so slovanskega izvira iz beneške Slovenije. Tam gori nad Čedadom je stal nakdaj grad Gronumbergo ali Cronumbergo (Grünnberg), in nemogoče ni, da so dobili Coronini svoj predikat po onem gradu. Vsekako pa Kromberg nima nič opraviti s «krono» in je torej tudi italijanska spaka «Montecorona» popolnoma neopravičena. Omenjena listina pa nam priča, kako so poštena slovenska imena potujčili in jih v nemška ali italijanska spreminjali, potem pa so zagnali krik, da so Slovenci poznejši pritepenci.

Ivan Filip Coronini je sezidal tudi novi grad na Strani, Neu-Cronberg, v tisti podobi, kakoršno ima še sedaj, le cvetljičnjak so prizidali pozneje. Obdal je tudi vse zemljišče, ki leži okoli grada, z zidom in napravil spodej ob cesti dvoje vrat od katerih stojé še sedaj jugovzhodna. Tudi ozidje se še dobro pozna na desnem bregu Perivnika.

Po odhodu Dornberžanov vršil je sodstvo na Strani deželni sodnik goriški, l. 1615. pa je podelil cesar to sodstvo prve instance Coroninijem in sicer ne le vsega civilnega sodstva, nego tudi kriminalno sodstvo, kolikor se je tikalo razžaljenj, prepirov, pretepov in drugih takih prestopkov. V teh stvareh naj oni sodijo po najboljši vesti in prevdarku, tako, kakor je pravično in pošteno, ter od starih časov navadno in zakonito v grofiji goriški. Prizvati pa se sme vsak obsojenec na deželnega sodnika, in Coronini nimajo pravice telesnih ali celo smrtnih kazni nalagati. (Izvirna listina se nahaja med spisi grofov Kobencljev v skrinjici št. IV).

Coronini so postali l. 1634. državni baroni in l. 1687. državni grofi. Njih polni naslov se glasi: «grof in gospod v Krombergu, Prvačini, Gradiškuti, Sv. Roku, Šempasu, Vitovljah, Ozljanu, Oseku, Šmihelu, Trnovem, Lokvah in Vogerskem, ter baroni v Dornbergu, (ta poslednji naslov so podedovali po rodovini Rabatta, kakor tudi vsa njena posestva). Potomec nekdanje tolminske (Pompejus) vrste živi na Dunaju in se imenuje: grof v Krombergu, baron iz in na Prvačini in Gradiškuti ter dedni poglavar tolminski.

(„Soča“ l. 1895. št. 9).

Gospodarsko napredno

društvo

za Šent-Jakobski okraj

v Ljubljani.

Belinjska opatija.

Belinja stoji poldrugi kilometer od Akvileje proti jugu ob cesti v Belvedere, ki leži na tistem mestu in v isti smeri, kakor nekdanja glavna ulica («Cardo maximus») staroslavne Akvileje (Ogleja). Tu je stal v starih časih hram boga Belena ali Belina, katerega so Oglejčani kot svojega patrona zelo spoštovali. Rimljani so ga primerjali bogu solnca Apolonu (Herodot l. VIII.) Nemški učenjaki so radi trdili, da je bil Belin keltsko božanstvo, češ da so bili stari prebivalci oglejske okolice Kelti. Ali slavni zgodovinar Mommsen je dokazal (Corpus Inscriptionum latinarum, zv. V. del 1. str. 84, št. 732), da je bil Belin le karnsko (torej s početka ilirsko) božanstvo, ker se njemu posvečeni spominki nahajajo le v Karniji, t. j. v Akvileji, Konkordiji in Julium Carnicum (današnji Zuglio). Mnogo spominskih kamnov našli so ravno v Belinji.

Goriškim Slovencem je še dan danes Belin dobro znan. Imenujejo ga svetega in pravijo, da se z njegovim ključem ozdravljajo očesne bolezni. (Iz tega se spozna prav lahko bog svetlobe in solnca). Na južni strani Čedada stoji še zdaj cerkvica z imenom S. Beleno.

Ko je začelo v Ogleji krščanstvo cvesti, osameli so hrami poganskih bogov. L. 389. prepove cesar Teodozij malikovalstvo pod smrtno kaznijo. Tedaj je prenehala paganska služba božja in razdraženo ljudstvo je zrušilo krivoverske hrame in kipe. Tako je razpadel tudi Belinov hram v Belinji. Ali čez malo časa se je vzdignilo na onem mestu svetišče krščanskega Boga. Pobožno sporočilo pripoveduje, da je ukazal oglejski patrijarh Marcellinus okoli l. 485. sezidati na razvalinah Belinovega hrama krščansko cerkev sv. Martina. Pri njej je postavil samostan in šolsko poslopje ter izročil vse menihom, ki so živeli po pravilih sv. Benedikta.

Ali komaj je bil začel samostan svoje plodonosno delovanje, že je prihrumela velika nevihta nad-ánj. Sirovi Avari ali Obri, ki so bili mesto Hunov posedli ogersko

nižino, napadali so v VII. in VIII. stoletji vse obdelane zemlje. Slovenci, ki so se bili tudi takrat v ogersko nižino pomaknili, bili so prisiljeni Avare spremljati na vseh njih roparskih potih. Tako so se odpravili Avari l. 610. (ali 611.) z velikansko vojsko proti Furlanskemu; med potjo so oropali in razdjali veliko število cerkvá in samostanov. Ta osoda je zadela tudi samostana štivanski ob Timavi in belinjski pri Ogleju.

Patrijarh Maksencij popravi in ponovi l. 811. (ali pa nekaj let pozneje) belinjski samostan, kateremu je bil daroval cesar Karol Veliki mnogo posestev v oglejski okolici, katera so poprej spadala langobardskemu vojvodi Hrotgaudu in njegovemu bratu Feliksu. Ko se je bil Hrotgaud l. 776. zoper Karla spuntal, premaga ga ta, odstavi in mu odvzame vsa posestva. Ta posestva razdeli patrijarh Maksencij med ženski samostan benediktink Sv. Marije na severni strani Ogleja (dandanes Monastero) in med belinjski samostan, ki je najbrže dobil med drugim okolico fjumičelsko. Ta posestva je razširil in pomnožil patrijarh Popon (1019. do 1045.), ki je daroval Belinji okolico samostana ter vasi Viškon in Medejo.

Še več je storil za belinjski samostan patrijarh Ulrik I. (1085. do 1121.), ki se lahko imenuje «drugi ustanovitelj» tega samostana, ker ga je popolnoma preustrojil in je v njem strogost samostanskega življenja zelo povzdignil. — Ob tistem času so se poleg papežev najbolj prizadevali za nravno povzdigo in sveto življenje duhovščine strogi benediktinci francoskega samostana Cluny. Ti menihi so se borili za zboljšanje cerkvene discipline, za neodvisnost samostanov in duhovščine ter za najvišo veljavo papeževo. Povsodi, kamor so prišli, širili so svoje nazore in zadobili so kmalu velik upliv pri vsem ljudstvu. Zlasti njih živa beseda segala je globoko v srca, med tem ko je njih sveto življenje in njih bogudopadljiva molitev veliko ljudij na njih stran pridobila. Veliko plemičev je stopilo v ta strogi red, drugi pa so se dali vpisati v njegovo bratovščino. Tako so si pridobili klunjacenski benediktinci močno stranko ki je povsodi njih nazore širila in njih namene podpirala.

S Francoskega so se kmalu razširili klunjacenski samostani v Italijo in na Nemško. Med temi sta bila najimenitnejša Fructuaria blizu Turina in Hiršau v Črnem lesu na Badenskem. Poslednji je stal v neposredni zvezi s klunjacenskim samostanom in utemeljil je po prvotnem vzgledu jednake samostane skoro po vsem Nemškem. Tudi med Slovence so se razširili ti menihi. L. 1091. utemeljijo koroški vojvode Sponhajmci benediktinski samostan Št. Pavel v Labudski dolini na Koroškem ter pokličejo

vanj menihe iz Hiršaua. Temu samostanu darujejo omenjeni vojvode mnogo posestev na Koroškem in Štajerskem, ter nekoliko celo na Furlanskem.

Še ni bil dobro ta samostan urejen, že si izprosi patrijarh Ulrik, ki je bil sam po rodu Korošec iz knežje rodovine Epenstajncev, meniha Sigvina, ki je zajedno sè šenpavelskim opatom iz Hiršaua prišel, in mu izroči preustrojenje belinjskega samostana. Ali ker je bil Sigvin ponujeno čast sprejel brez dovoljenja višjega opata v Hiršau-u, s katerim je stal šenpavelski samostan v bratovski zvevi, zato je poslednji zeló zameril Sigvinu in ga je izključil iz te samostanske zveze. Pokornega Sigvina je to hudo zadelo in podal se je ves skesan v Hiršau ter izročil svojo čast v roke višjega opata. Ta mu naloži najprej ostro pokoro in očitno poniževanje, potem pa ga sprejme zopet za svojega brata in mu izroči vnovič čast belinjskega opata. Tako je ostal tudi belinjski samostan v zvezi z Hiršauom.

Izvor, ki ta dogodek pripoveduje (Codex Hirsaugensis, natisnjen v 1. zvezku «biblijoteke literarnega društva v Stuttgartu l. 1843.), ne pove izrečno, da je bil Sigvin poklican za opata v belinjski samostan, nego pravi samo v «jeden samostan pri Ogleju». Zato so nekateri mislili, da bi ta samostan utegnil biti rožački na Beneškem. Ali ta samostan ne leži «pri Ogleju», nego blizu Čedada ali pa Vidma. Tudi vemo izvestno, da prvi od patrijarha Ulrika v Rožacu postavljeni opat se ni imenoval Sigvin, nego Gerold. Iz tega sledi, da je mogel oni samostan «blizu Ogleja» le belinjski biti. Do so belinjski opati res iz Nemškega (iz Hiršaua) prihajali, to dosti jasno spričujejo njih nemška imena. V XII. in XIII. stoletji nahajamo namreč med belinjskimi opati sledeče: l. 1174. Richer, l. 1186. Wilimarus, l. 1231. Hartuidus, l. 1246. Wecelo itd.

Belinjskemu samostanu daruje patrijarh Ulrik ob času njegovega preustrojenja (okoli l. 1100.) tudi samostan Sv. Ivana ob Timavi, da bi se belinjski menihi po leti, ko je bilo nazdravo stanovati okoli Ogleja, tja selili in v znožju takrat še ne golega Krasa hladili. U štivanskem samostanu so hranili imenitno sveto-ivansko evangelije, od katerega se je mislilo, da ga je sam sv. evangelist Marko spisal in ki ima tudi za slovenski jezik veliko važnost (glej, L. Zvon 1882, str. — in nasl.) Ob času združenja Sv. Ivana z Belinjo, prenesli so vse zaklade in vrednosti iz prvega u drugi in med njimi tudi dragoceno evangelje. Ko se je bilo razširilo mnenje, da je evangelje sv. Marka autografum tega evangelista, dá ga nek oglejski patrijarh u XIV. stoletju prenesti, iz Belinje u zakladnico oglejske stolne cerkve. Od todi je potovalo to evangelje l. 1409. u Čedad, kjer se razen

Markovega evangelija, ki je prešlo l. 1422. u Benetke, še dandanašnji nahaja v kapitulskem arhivu.

Ob času združenja sveto-ivanskega in belinjskega samostana daroval je bil patrijarh Ulrik prvemu (med l. 1118. in 1120,) faro tržiško z 10 kmeti u Devinu (Artuwin), katere mu je bil pripustil goriški grof Majnhard iz hvaležnosti, da mu je patrijarh daroval beneficij njegovega umrlega brata Engelberta. Nadalje daruje Ulrik omenjenemu samostanu 10 kmetov v Gradišču, katere je bil dobil od lavantinsko-sponhajmskega mejnega grofa Engelberta za odškodovanje, ker je bil ta neko cerkev požgal. (Tangl, Die Eppensteiner, Archiv f. Kunde oest. Gesch. Q. 1854, Bd. XII. sub III). Ta darovanja, kakor tudi vsa prvotna posestva sveto-ivanskega samostana (t. j. vsa bližnja okolica celo do Doline pri Brestovici, ukupno z vasmia Mavhinje in Sela) prišla so torej pod belinjski samostan, proti temu pa, da je moral belinjski opat zmerom nekaj menihov pri Sv. Ivanu imeti, da so opravljali službo božjo in skrbeli za dušne potrebe ondotnih prebivalcev. Patrijarh Ulrik je dal tudi znova pozidati razpadlo cerkev Sv. Ivana in izvestno tudi novi samostan na mestu od Avarov in pozneje Ogrov razsutega. (Pichler, Il Castello di Duino, pg. 51.)

Tudi poznejši patrijarhi so potrdili pridruženje Sv. Ivana k Belinji, n. pr. patrijarh Ulrik II. opatu Riheru, patrijarh Volker l. 1213. opatu Leonhardu in patrijarh Bertold l. 1243. (?) opatu Vecelonu. Zdi se, da je patrijarh Bertold tudi od papeža Gregorja dobil potrjenje za ono združenje. (Pichler, o. c. 52).

Belinjska opatija pa ni imela svojih posestev le po Furlanskem, nego celo na Štajerskem. Tam jej je pripadala fara sv. Pankraca v Starem trgu pri Slovenjem Gradcu. Ker si je pa hotel savinski naddijakon prilastiti to faro, unela se je med njim in belinjskim opatom Riherom huda pravda. Opat je trdil, da je bila ta cerkev njemu darovana, in da mu ima naddijakon iz njenih dohodkov vsako leto 14 mark plačevati, oskrbništvo cerkve pa da je naddijakonova dolžnost.

Ta pa se je opravičeval, da je ubožen in da ga isterski mejni grof Bertold preveč nadleguje. Na to razsodi patrijarh Ulrik II. 5. janvarja 1174. v Gornjemgradu, da naj prepusti opat naddijakonu faro proti temu, da mu bode poslednji vsako leto na dan Marijinega očiščenja plačeval po dve marki srebra. Kakor hitro pa ne bi hotel naddijakon tega denarja oddajati, naj pripade cerkev sv. Pankraca opatu. Naddijakon je vrhu tega dolžan vse cerkvi povrniti, kar jej je bil poprej odvzel. (Zahn, Urkundenbuch v. Steiermark I. pg. 525. N. 554). 30. junija l. 1178. potrjuje pa-

trijarh v St. Danielu, da sta se opat in naddijakon pogodila ter sprijaznila po prepiru o starotržki fari. (Zahn, 562, N. 595).

Ali skoro potem ukaže mejni grof isterski Bertold štajerskemu grofu Otokarju VIII., naj siloma odvzame belinjski opatiji faro sv. Pankraca ter naj jo obdrži v njegovem imenu. Na to se belinjski opat pritoži v Rim in papež naroči oglejskemu patrijarhu, naj z lepa pregovori štajerskega grofa, da izroči faro in njeno prisvojeno premoženje opatu, in ako bi ne hotel, naj ga prisili k temu s cerkvenimi kaznimi. (Verona, 3. marča 1186., Zahn 649, N. 675). Ob istem času (19. januarja 1186.) sprejme papež pod svoje posebno varstvo belinjsko opatijo, zlasti pa njeno faro Staritrg. (Zahn II. pg. 11.)

Šentjakobska knjižnica v Ljubljani.

Kakor vsaka cerkev, tako je imel tudi belinjski samostan svoje zagovornike ali odvetnike, ki so bili dolžni svojo cerkev ali samostan braniti nepravičnih napadov, ki so pa navadno mesto tega samostan le stiskali in mu njegova posestva kratili. Tako se je godilo tudi Belinji pod odvetništvom goriških grofov. Ti so bili že od l. 1030. zagovorniki oglejskega patrijarhata in v njegovem okrogu stoječih samostanov, torej tudi belinjskega. Ker so pa tudi oni samostan le stiskali, zato je ta skušal, rešiti se nadležnega odvetništva. Zadnjič se pogodi opat z grofom Engelbertom II. (okoli l. 1160.), da se je ta odvetništvu odpovedal in sprejel od samostana kot odškodnino 32 kmetij. Deset teh kmetij je ležalo v okolici korminski, zato je moral belinjski samostan tudi onde svoja posestva imeti. (Czoernig, Görz, I. 273, 617).

Ali komaj se je bil samostan na ta način rešil jednega zagovornika, začel ga je nadlegovati drugi. Samostan Sv. Ivana je ležal namreč na posestvu devinskih gospodov. Ti so si torej prisvajali odvetništvo tega samostana. Že ob času pridruženja Sv. Ivana k Belinji tožil je patrijarh Ulrik I., da je bil Sv. Ivan padel v «posvetno sužnost». S tem je hotel patrijarh pokazati na odvisnost tega samostana od Devincev. Ta odvisnost je trajala tudi v naslednjih stoletjih. Devinci so se malo zmenili za to, da je bil Sv. Ivan Belinji pridružen in da so oglejski patrijarhi zaporedoma to pridruženje potrjevali. Z izgovorom, da jim gre odškodnina za njih odvetništvo, jemali so počasi svetoivanskemu samostanu jedno posestvo za drugim.

Zoper tako ravnanje protestoval je opat Vecelo slovesno 7. februarja 1246. Najbolj se je pritoževal čez Devince, ker so si bili po krivici prisvojili odvetništvo Sv. Ivana. Ali za vse to se je malo zmenil devinski grof Rudolf I. Po svoji navadi ropal je nadalje in strašil kupce po vseh cestah. Ko mu je patrijarh poslal svarilo, odgo-

voril je njegovim poslancem sè zasmehom. Nazadnje je celo patrijarhovega nečaka ujel in zaprl. Tedaj pa se vzdigne patrijarh Gregor iz Montelonga in pride z močno vojsko pod Devin. Rudolf se ga prestraši in prosi patrijarha za odpuščenje ter se podvrže v vsem njegovim poveljem (8. marca 1257.) Tako je tudi belinjskemu samostanu odleglo, ali le za malo časa.

Ko umre l. 1288. opat. Bonifacij, posede na jedenkrat grof Hugò II. vse imetje svetoivanskega samostana, češ, da ima on pravico prisvojiti si izpraznjena posestva. Zoper to se pritoži in protestuje novi opat Pagano. Ali bilo je vse zastonj. Zato se obrne opat do rimskega papeža Nikolaja IV. in ta ukaže beneškemu škofu Kverinu (12. aprila 1289.), naj stvar preišče in opatu pravico naredi. (Pichler, Duino, pag. 150). Ne ve se, kako je Kverin stvar razsodil. Ali lahko si mislimo, da je moral Devincem nekaj svetoivanskega posestva dovoliti, da so samostan v miru pustili.

Pa tudi ta mir ni bil trajen, ker grof Rudolf II. prilastil si je bil tudi odvetništvo belinjske vasi Pieris, po nemški Stayndorf. (Czörnig je naredil str. 641 iz tega dve vasi Padritz in Steindorf!). Ko je pa l. 1314. smrtno zbolel in 5. januarja svoj testament naredil, zapovedal je svojima dedičema, naj povrneta belinjskemu opatu Matiji, kar mu je bil on po krivici odvzel. (Pichler, o. c. pag. 167).

Pa vendar Devinci tudi pozneje še niso mirovali, dokler je imel Sv. Ivan še kako posestvo. Tako so si prilastili jedno posestvo za drugim. Nazadnje ni Belinji od vseh svetoivanskih posestev drugo ostalo, nego dohodki letnega sejma pri Sv. Ivanu. Ti dohodki so pozneje prešli v roke oglejskega stolnega kapitula in od tega jih je dobila državna denarnica avstrijska.

Med tem se je število menihov v Belinji vedno bolj krčilo, morda zaradi nezdravega bivanja sredi množečega se močvirja. Samostan ni mogel več vseh svojih dolžnosti izpolnjevati in sebi podložne cerkve oskrbovati. Verniki pa so od njega zahtevali, da zadosti njih dušnim potrebam. Zato je moral belinjski opat postaviti v Sv. Ivanu stalnega duhovnika kot svojega vikarja. Tako pošlje opat Matija l. 1321. k Sv. Ivanu Janeza iz Kevije. Pozneje je bil svetoivanski vikarij Floriamond iz Cernjela, nekdaj dominikanec v Čedadu, in l. 1445. nek Ulrik. (Pichler o. c. pag. 52).

Ravno tako je moral belinjski opat tudi v Fjumičelu posebnega duhovnika postaviti. V prejšnjih časih so oskrbovali samostanski menihi to cerkev, ne da bi bili stalno v Fiumičelu stanovali. Ker je pa samostan premalo

skrbel za dušne potrebe te občine, zato je začelo ljudstvo svojega lastnega duhovnika zahtevati. Ker opat ni hotel tega dovoliti, so se začeli kmetje upirati in niso hoteli plačevati samostanu kvarteža. Tedaj pa odjenja opat Odorlik (Ulrik) in dovoli 5. janvarja 1346. v ljudsko zahtevanje ter postavi samostanskega vikarja pri cerkvi sv. Kancijana, ki je bajé stala blizu sedanje cerkve sv. Lovrenca. Opat je izročil vikarju oblast čez druge cerkve v bližnji okolici in mu prepustil «kvartež» za njegove potrebščine. (Kocjančič, Folium periodicum Archidioceseos Goritiensis, 1880).

Ker je veljava in mogočnost belinjske opatije vedno bolj pešala, zato se ni mogla ustavljati prevzetnim zahtevam devinskih grofov. Ti so bili v drugi polovici XIV. stoletja na vrhuncu svoje slave in moči. Odtegnili so se bili podložnosti akvilejskih patrijarhov in podali pod gospostvo avstrijskih vojvod (l. 1366). V zavesti svoje slave zahtevali so od belinjskega opata, naj jih prizna kot odvetnike ne le Sv. Ivana, nego vseh samostanskih posestev. In zares, opat Matija della Torre pripozna 24. junija 1366. (na dan svetoivanskega sajma) grofa Hugona VI. in njegove dediče kot «rojene in dedne odvetnike vse belinjske opatije» (Pichler, o. c. pag. 222).

Kako zeló je bila propadla belinjska opatija, priča nam to, da jo je l. 1389. papež Bonifacij IX. združil z videmskim samostanom celestincev. Malo časa pozneje pa izroči isti papež belinjsko opatijo kot komendo kanoniku in pozneje kardinalu Jakopinu del Torso. Ali temu je zelo nasprotoval tedanji patrijarh Anton Panciera in mu ni pustil mirno uživati opatijinih dohodkov.

To je porabil devinski oskrbnik Nikolaj Taurincher. Med tem so bili namreč 1391. do 1399. vsi moški Devinci pomrli in nasledili so jih avstrijski grofi Walsee. Oni pa niso stanovali v Devinu, nego imeli so tam le svoje oskrbnike. Taurincher je bil sklenil tudi dohodke svetoivanskega sejma belinjski opatiji odvzeti. Ta sejm je trajal šest dnij, tri dni pred in tri po prazniku sv. Ivana Krstitelja. Trgovci, ki so pripeljali konje na ta sejm, morali so plačati mitnino in drugi, ki so različno blago prodajali, «stojno» na trgu ali pa najemnino za prodajalske kolibe. V cerkvi pa je pobožno ljudstvo metalo na altar kot dar zlat, srebern in bakren denar, vsak po svojem premoženji. Vse te dohodke in celo na altarji darovan denar dal je Taurincher l. 1404. pobrati in v Devin odnesti. Zoper to se je pritožil kanonik Torso do papeža v Rim. Ta naroči svojemu poslancu Bertrandu de Arnassano, naj pokliče oskrbnika na odgovor. Ali ta ni pustil nobenega v devinski grad in se ni hotel opravičiti. Od zdaj naprej so devinski gospodje vsako leto pobirali mitnino od blaga za svetoivanski sejm;

stojno pa in cerkvene darove so pustili belinjskemu samostanu (in njegovim naslednikom).

Tako zelo propadla je bila torej nekdaj slavna belinjska opatija. Ne smemo se tedaj čuditi, ako je oglejski patrijarh sklenil, to opatijo zatreti in jo z vsemi njenimi dohodki, posestvi in pravicami združiti z oglejskim stolnim kapitulom. Papež Nikolaj pritrdi 12. julija 1453. temu sklepu in belinjska opatija je popolnoma prenehala. Na njeno mesto je stopil oglejski kapitul ter je prevzel vsa njena posestva, pa tudi dolžnosti za oskrbovanje podložnih cerkva. Ob jednem pa je podedoval oglejski kapitul tudi staro pravdo z Devinci in njih nasledniki: Walsee, cesar Friderik III., Hofferji in Thurni. (Primeri: Joppi, Dell'abbazia di St. Martino della Beligna, Udine 1867, in Kocjančič, Folium periodicum archid. Gorit. 1877., št. 12.)

(Soča, št. 14., 16. in 17. 1883).

Prazgodovinska razkopavanja po gorenji Soški dolini in bližnji Benečiji.

I.

Tam, kjer se kranjska Idrijca izliva v bistro Sočo, stoji v voglu med obema rekama romantična vas Sv. Lucija, ki šteje sicer le kakih 350 prebivalcev, a je vendar središče obširne župe in ima štirikrat na leto zelo imenitne sejme. Za vasjo se vzdiga grič Mirišče, na katerem je stala prazgodovinska naselbina že v «ilirski dobi», a pod njim so se našli ostanki tudi iz poznejše rimske dobe. Ljudem se je čudno zdelo, ko so našli večkrat pri oranju čudno orožje in nenavadne posode. Nekdanji župnik svetolucijski, Tomaž Rutar († 1877.), je začel že l. 1848. nabirati take prazgodovinske predmete in je poročal o njih v tedanji «Arkiv za poviestnicu jugoslavensku» III. str. 223-30. Nabral je bil že precej lepo zbirko bronastih kotlov, fibul, korald itd., a po njegovi smrti se je vse to razneslo. Kar je še ostalo, prišlo je v goriški in dunajski muzej.

Podobno, ali manjše pokopališče, kakor pri Sv. Luciji, nahaja se tudi na Koritnici pri Grahovem. To se razprostira pod vasjo po zložnem obronku ob levem bregu potoka Koritnice, blizu tam, kjer se ta v Bačo izliva. Vidi se torej, da je bila naselbina po teh dveh vodah zavarovana. Poleg žar, kotlov in nakraskov izkopali so kmetje tam že mnogo celih ohrodij, ali pa njih delov, zlasti lobanj. Ker se nahajajo pogostoma tudi rimski denarji, je znamenje, da je stala tu naselbina še ob času rimskega gospostva. Ljudstvo pripoveduje, da je stalo «staro mesto» na južni strani Bače in sicer na mali glavici blizu bukovske poti. Tam se vidijo še dandanašnji ostanki starega zida (ljudstvo mu pravi «šance»), ki vodi naravnost gori po strmem obronku.

Že priroda sama morala je vabiti ljudi, da so se zgodaj naselili pri Sv. Luciji. Kraj je zelo skrit (ne tako Tolmin) in zemlja za obdelovanje rodovitna, vsi obronki z gozdi

poraščeni. Med dvema rekama in peščenim gričem je bilo prav zavetno mesto, katero so še z nasipi in pozneje zidovjem utrdili. Nasip je bil gotovo izpeljan okoli in okoli griča in ob rimskem času so napravili tudi debel zid, čegar sledovi se nahajajo od Idrijce proti vrhu griča. Črna zemlja se nahaja povsodi med gradiškim nasipom in po prsti je vse polno črepin in živalskih kostij, pa tudi kovinskih predmetov, bodisi nakraski podobni onim v nekropoli, bodisi kuhinjske posode. Tudi obe reki sta pri Sv. Luciji tako stisnjeni, da je bilo lahko premostiti jih, ker sta za to zadostovali le dve, tri grede.

Zdi se, da so najpoprej pokopavali mrliče med nasipi, ker je Dr. M. našel tam več grobov, ki so bili pa od pluga že popolnoma razdejani, in še le ko je tam prostor pretesen postal, začeli so pokopavati tudi na obronkih nad Idrijco. Vendar pa nikoli niso opustili navade pokopavati tudi na starem prostoru in zato nahajamo jednake predmete med nasipi, kakor v pravi nekropoli. Tako je napredovala Sv. Lucija skozi mnogo stoletij in imela mnogoštevilno prebivalstvo, ki se je pečalo s poljedelstvom, pastirstvom, trgovino in tudi obrtnostjo (lončarstvom, toplenjem železa in kovaštvom). Galske navale pa so uničile cvet Sv. Lucije in zmanjšale njeno prebivalstvo več nego za polovico. To propadanje se spozna tudi na starinah, ki so mnogo redkejše in slabše od prvih. Nasproti pa so našli na Idriji pri Bači prav lepe galske izdelke (čelade, meče, sulice itd.).

Kmalu za galskim gospostvom pa je nastopilo rimsko in po dolinah ob Soči ter Idrijci so se vzdignile nove naselbine. Tako se je povzdignila tudi Sv. Lucija in postala zopet važna naselbina. Kmalu so stala tam znatna poslopja po rimskem načinu, ki so imela ali mozaična, ali opečna tla in pod njimi hipokauste (prostore za kurjenje), odtočne kanale itd. Rimske hiše so se nahajale bolj na vzhodni strani gradišča (stara naselbina se je najbolj razprostirala po zahodnem obronku griča) in še sedaj se nahajajo mnogi sledovi rimskih hiš le malo centimetrov pod zemljo. Dr. M. je izkopal le malo jam za poskušnjo tu pa tam po griču, kjer so stale rimske hiše. Zaradi obdelanega polja je preiskavanje tam gori težje, ali bi se gotovo izplačalo in morda bi se našlo tudi še ime stare naselbine.

Naši kraji torej niso bili divji predeli, koder so stanovali barbari in po katerih so se potikale tolpe brez zakonov in civilnega reda. Že mnogo prej, nego so Rimljani podjarmili Apeninski polotok, cvetla je po gorenjesoških dolinah in po bližnjih planotah lepa, mnogolična in napredna kultura. Naša grobišča so podobna prstanu, ki spaja zahod z vzhodom in ki priča, da so že v onih starodavnih časih bivali po Balkanskem in Apeninskem potoku sorodni,

med seboj občujoči narodi, ki so imeli podobno, čeravno po krajevnih razmerah modifikovano kulturo.

Grobišče, ki spada k svetolucijski naselbini, se nahaja na nasprotni južni strani Idrijce 184—196 m visoko nad morjem. Razprostira se po nekoliko položenih njivah gospodarjev Golja, Velikonja in Dizorz (tukaj je središče cele nekropole). Na teh njivah je bil začel kopati goriški advokat in konservator osrednje komisije, dr. Bizzaro, že l. 1881. in je odkril na polju «Ograjnica» 70 grobov (Mitth. der Centr.-Com. 1884, pg. CX). Kmalu potem (12. avg. l. 1884). se je lotil natanjčnejšega preiskavanja g. dr. Karol Marchesetti na stroške mestnega muzeja v Trstu in koj za njim tudi g. Szombathy, kustos dvornega muzeja na Dunaju, na stroške tega muzeja. (Mitth. der. anthropol. Ges. Wien 1887, pg. 26). V novejšem času je kopal pri Sv. Luciji tudi profesor Majonica iz Gorice na stroške goriškega deželnega muzeja. Dr. Marchesetti je nadaljeval svoja kopanja leta 1885., 1886., 1888., 1890. do 1892., ter izkopal v tem času 2952 grobov. Tudi Szombathyjevo število je zelo tehtno ter znaša 2480 grobov. Če se prištejejo tem še Bizzarovi grobi in 36 Majoničinih, tedaj dobimo vkupno število 5537. L. 1893., julija in avgusta meseca, je odkopal Dr. M. še 166 grobov pri Sv. Luciji, torej odkril do tedaj vsega vkup 3118 grobov. S tem je prekopal vso parcelo št. 955, kjer je bilo mnogo prostora brez grobov, ter potem nadaljeval prekopavanje nižje ležeče, bolj strme parcele št. 956. Na tej pa grobi niso stali zaporedoma, nego so bili tu pa tam raztreseni brez posebnega reda. Do konca l. 1894. bilo je odkopanih 5800 grobov. Ker pa še ni vse grobišče preiskano, zato je izvestno še nekaj tisoč grobov pod zemljo. In koliko so jih pa že kmetje pokončali, ko so njive orali in prekopavali! Dr. M. misli, da je vtegnilo biti do 20.000 grobov ob izlivu Idrijce. Iz tako obširnega grobišča se dâ sklepati, da je bila tudi naselbina na Mirišču zelo velika in mogočna.

O svetolucijskem grobišču je izdal dr. Marchesetti l. 1893. zelo obširno poročilo v XV. zvezku «Bollettino della Società adriatica di scienze naturali», kateremu je pridejanih trideset tablic z nariski važnejših predmetov. Zlasti zanimiva je konjska oprava z nakraski po glavi, ki so popolnoma podobni onim, katere je izkopal J. Pečnik na gori Sv. Magdalene pri Šmariji.

Čeravno je naredil dr. Marchesetti natančen načrt svojih izkopin in je vestno beležil grob za grobom, vendar ni mogel zaslediti pravega reda pri pokopavanju. Le toliko je opazil, da so grobi večkrat nagromadeni jeden okoli druzega, tako da bi se lahko mislilo na kako rodbinsko pokopališče. V obče ni mogel zapaziti, da bi imeli bogatini

posebno odmerjen prostor za-se, ker se večkrat nahajajo okoli bogatih grobov take jame, v katerih ni bilo prav nikakih priložkov. Vendar pa je najdel včasih take pojase, v katerih je bilo največ relativno bogatih grobov, a po drugih krajih so se vlekli precej daleč večinoma siromašni grobi.

Na vsem svetolucijskem grobišču se nahajajo samo sežgani mrliči, kojih ostanke so polagali ali v navadne jame ali pa v velike lončene žare. Mrličev pa niso vedno jednako sežigali, ker nekatere kosti so tako popolnoma v vapno spremenjene, da imajo komaj še $1^0/_0$ organične tvarine; a druge so jedva nekoliko ožgane, tako da so popolnoma ohranile svojo prvotno obliko. Iz nekega groba so vzdignili skoro nepoškodovano hrbtenico, medenico in gorenji del stegen. Marchesetti je našel na vsem grobišču samo tri nesežgane mrliče, Szombathy pa dva.

Gromade za sežiganje so napravljali prav blizu nekropole, ker so včasih polagali v jame še skoro živo oglje, tako da je deloma raztopilo pridejane predmete, ki niso bili na gromadi. V drugih slučajih pa je moralo biti oglje že popolnoma ohlajeno, ker ni škodovalo tudi najbolj občutljivim predmetom, n. pr. onim iz jantarja. V nobenem slučaju ni mogoče dokazati, da bi bile stale gromade na istem mestu kot grobje, tako da bi bili n. pr. pod njimi izkopali jame za mrliče. Za gromade so rabili najbolj bukova, smrekova in sploh jelova drva, potem pa lipova, hruškova in hrastova, včasih tudi jesenova in orehova. Lipova in hruškova drva so rabili najrajše pri sežiganju bogatinov.

Po sežigu pobrali so navadno poleg kostij tudi oglje, katero so položili v okrogle jame, ali jih pa (redkejše) kot plast posuli. Le izjemoma so izbrali kostij posebej («ossilegium») in skrbno položili v jeden kot groba. Ti grobi so bili včasih zelo plitki, komaj nekaj centimentrov izdolbeni; včasih pa zelo globoki, dva metra in še več. Čudno je, da so bili najglobokejši grobi navadno najsiromašnejši. Le malokdaj so bili grobi ob straneh obdani s pokončnimi kameni, ali pa s suhim primitivnim zidom. Nasproti pa so bili skoro vsi grobi pokriti sè skriljo in tudi v takih slučajih, kjer je ta manjkala, dâ se misliti, da so jo že pri oranju s plugom iz zemlje potegnili. Nekatere skrili, zlasti lepe plošče, so bile naslonjene na podloženo kamenje, da neso strle spodej stoječe lončene posode. Skrili so bile včasih prav velikanske, celo 60 kvintalov težke, včasih pa tudi zelo majhne. Plošče so iz takoimenovanega «volčanskega vapnenca», ki se lomi blizu Modreja.

Z malimi izjemami je ležal pod vsako skriljo le jeden sam mrlič pokopan. Le redko je bilo spodej po več mrličev (celó do pet), in taki grobi so bili vedno zelo bogati. Okoli

njih so ležali drugi, v katerih ni bilo prav nobenega priložka. Iz takih skupnih grobov se da sklepati, da se je več članov jedne obitelji ponesrečilo, ali pa da so umrli za kako kužno boleznijo. Nekateri mislijo celo na človeške žrtve, da so morali o smrti kakega imenitnega junaka ž njim vred sežgani in pokopani biti tudi njegovi sužnji.

Večkrat so nametali na kak grob tudi velik kup kamenja, kakor bi hoteli narediti kako gomilo. V drugih slučajih pa so bili taki griči naneseni nad celo skupino grobov, kakor da so hoteli s tem naznačiti obiteljsko pokopališče. Največja taka kamnéna gomila je bila 10 m dolga in 5 m široka, a pod njo je ležalo 41 mrličev (25 odraščenih in 16 otrok). Navadno so pa grobi čisto ravni in od zunaj ne kažejo nobenega znaka, kaj je pod zemljo skrito. Verjetno je pa, da so iz početka zasadili kol na vsak grob, kakor v Kobaridu, da pri poznejšem pokopavanju niso uničili prejšnjih grobov.

Ker so bili mrliči sežgani, zató se ne more soditi o anatomičnih svojstvih tedanjega prebivalstva. Le toliko je gotovo, da so živeli tedaj poleg močnih in hrustastih ljudij tudi vitki in drobni.

Ostanke sežganih mrličev pokladali so najnavadnejše v samo zemljo, le v 282. grobih (t. j. 9·56%) je našel Dr. M. ostanke položene v žare. Te žare so bile primeroma velike, 30 do 90 cm visoke, deloma lončene, deloma bronaste. Lončene žare so nekatere gladke, druge pa z vzbočenimi trakovi opasane. Prve so večinoma iz debele ilovice in imajo majhne stranske ročaje, a druge so iz finejše ilovice, pobarvane z rudečo zemljo in pakoščene (gefirnisst), ali pa izmenice z rudečimi in črnimi pasovi obdane. Črno barvo so prilepljali s pomočjo smole. Opasane žare nimajo nič ročajev in so navadno večje od gladkih.

V šestih grobih so našli bronaste žare, štiri cele in dve zdrobljeni. Iz priložkov se lahko posname, da so bili to grobi bogatinov, ker je poleg bronastih žar imel vsakteri še po jedno bronasto situlo ali pa po jedno «cisto» z obroči, po jedno ali dve posodici iz stekla in mnogo nakrasninskih predmetov. Štiri cele bronaste posode z jako lepo patino so prav dobro ohranjene in nam pričajo, da so tedanji prebivalci že znali izvrstno obdelavati bron. Posamezni pločevinski deli so tako trdno med seboj pričvrščeni, da se med njimi ne opazi niti najmanjša razpoka, in žrebljički, od znotraj zabiti, so od zunaj tako dobro začeljeni, da se njih široka glava spozna še le pri natančnejšem opazovanju.

Največja bronasta žara je visoka 930 mm in je brž-kone največja do sedaj znana kovinska posoda. Zložena je iz šestih pločevinastih kosov, ki so skovani s 127. žebljički. Vrat in nazaj zakrivljeni rob sta skovana iz

jednega samega kosa in sta pričvrščena s 27. žeblji k trebuhu žare. Ravno tako je tudi dno pričvrščeno s 27. žebljički k žarinemu telesu. Premer posodinega ustja znaša 250 mm, žarinega dna 288 mm, a največjega obsega 1920 mm. Druga bronasta žara, ki ima obliko situle brez ročajev, je skovana iz petih trapezoidalnih bronastih pločevin in ima rob pričvrščen na svinčen cilindrast vrat. Višina je 643 mm, premer ustja 484 mm, dna 250 mm in največja obsega 1750 mm. Tej popolnoma podobna je druga žara, ki je samo 480 mm visoka, a ima v premeru 1510 mm.

Najbogatejši grobje so imeli samo žare za kosti in pepel, in vse druge priložke, bodisi piskre, ali nakrasnine, položili so v nje in samo izjemoma tudi zunaj žare, n. pr. če je kdo prav dolgo žaloval, je potem tudi zunaj žare položil še svoj posebni dar. Ravno tako se nahaja le redko oglje potreseno tudi še od zunaj okoli žare. Vendar ni treba misliti, da so bili v vseh grobih dotični priložki, ker skoro tretjina grobov (32·76%) ni imela nič druzega, nego samo oglje. Pri drugih grobiščih je bila navada, da so dajali stariši svojim prezgodaj umrlim otrokom v grob najdragocenejše predmete, a pri Sveti Luciji so jih pokopavali skoro brez vsakega priložka: samo 8·3% jih je dobilo nekaj nakrasnin. Nasproti pa se mora reči, da je večina odraščenih dobila kak predmet v svoj grob, če so tudi ti predmeti bili slabejše tvarine in slabejšega kova.

V svetolucijskih grobih je našel dr. Marchesetti največ koraldskih zrn, in sicer 1697 iz stekla in 615 iz brona, vkupno 2312; potem raznih posod 1910 (80 bronastih, 5 steklenih in vrh tega še 282 žar) in 1737 fibul (1629 bronastih in 108 železnih). Naravno je, da so našli mnogo gumb (790 bronastih), potem igel (458), prstanov (346) in zapestnic (197). Ali čuditi se moramo, da so izkopali samo 13 vretenc za prejo in prav prav malo orožja. Iz tega bi se lahko sklepalo, da je bilo svetolucijsko prebivalstvo izredno miroljubno.

Manjše lončene in bronaste posode niso imele nikoli kosti ali drugih mrtvaških ostankov, zato je verjetno, da so v nje polagali jedi in pijače, ki so bile najdražje umrlim. Tako so našli v teh posodah večkrat živalske koščice, iz katerih se lahko razvidi, kake jedi so pokladali v take posode. Iz teh koščic se spozná, da so prazgodovinski prebivalci najbolj ljubili ovčje nožice in stegna, goveje noge, pa tudi telečje nožice; redko so se našli ostanki od jelena, zajca in divje koze. O svinji, ptičih in ribah ni nikakeršnih ostankov, ravno tako ne o rastlinski hrani.

Nakraskov niso polagali v žare, nego zunaj njih med oglje; samo sklepanci od usnjenih pasov so se našli večkrat tudi v posodah in v dveh slučajih celó fibule. V bronastih

posodah (a ne v lončenih) nahajala se je neka žolta tvarina, ki je lepo zadišala, ko so jo ob plamenu žgali. To je torej ostanek neke dišave, katero so napravljali iz drevesne smole. Kemična preiskava ni mogla dognati, ali je bila ona smola brezova ali borova.

II.

Izmed bronastih posod našel je Dr. M. pri Sv. Luciji 43 celih situl (drugih 30 je bilo več ali manj zmečkanih) in 38 cist, t. j. valjarju podobnih, iz pločevine skovanih vrčev. Situle so skovane iz tanke trapecoidne pločevine, ki je pregnjena v podobi stožca in na robeh prikovana z začeljenimi žrebljički. Gorenji rob je na zunaj zavihan, a spodnji na znotraj, tako da služi dnu kot utòr, ne da bi ga bilo treba še posebej učvrstiti z žebljički. Vsaka situla ima na zgornjem robu prikovani dve ušesci, v kateri je vtaknjen lahko pregibljiv povraz, včasih tudi dva. Jedna sama situla je imela tudi reno ali pokrovko. Nekatere situle nimajo skoro nič vratú, druge pa precej visokega. Vse situle so visoke med 160 in 180 mm, samo dve sta mnogo višji, 235 in 245 mm. Nekatere situle so zakrpane s pločevinskimi kosci, znamenje, da so jih že dolgo poprej rabili. Večina situl je skovana iz gladke pločevine, vendar so nekatere tudi nakrašene s pikicami, črtami, krogi in figuralnimi zavoji. Jedna situla je imela tudi na zunaj zavihano podnožje, kakor lonci, a druga je bila celó železna.

Najzanimivejše so tiste ciste, ki imajo na zunanjem površju vodoravno izbočene obroče in so torej razdeljene na več pasov od 6 do 11 mm višine. Tudi te so skovane iz jedne same bronaste pločevine, ki je na kraju pričvrščena z začeljenimi žeblji. Zgornji rob je na zunaj zavit, kakor pri situlah. Vsaka cista ima po dva povraza.

Ker se nahajajo bronaste posode izključno le v grobih bogatinov, zato lahko sklepamo, da so bile situle in ciste pri Sv. Luciji jako redke, da so jih torej tem bolj cenili. V teh posodah so bile samo mrličeve kosti zbrane. Večkrat so se našle situle in ciste s tkanino in od zunaj še z lubjem obdane, a pokrite so bile s pokrovi, spletenimi iz vrbičja. Značilno je, da so izkopali le redkokedaj iz jednega in istega groba poleg bronastih tudi ilnate.

Lončene posode so zeló mnogovrstne gledé tvarine, oblike in ornamentike. Na teh posodah lahko proučimo ves razvitek svetolucijske keramike. Tu vidimo najprimitivniše lonce brez vratú in zavihanega roba poleg lepših in finejših svetlih posod, ki so slikane, risane, začrtane, s kovinskimi buckami in pločevinami nakrašene. Iz teh lahko spoznamo, do kakošne popolnosti so dospeli rokodelci tedanjega časa.

Kako fini so nekateri izdelki, spoznamo najbolj iz tega, da se nahajajo med drugimi posode, ki imajo komaj jeden milimeter ali malo več debele stranice, a vendar so izdelane na samo roko, brez lončarskega kolesa.

Več kakor polovica (skoro 56%) grobov ni imela nikakeršnih posod, a jedna četrtinka je imela po jeden sam lonec. V 391. grobih sta bili po dve, v 61, po tri in samo v dveh po štiri posode. Seveda je bilo mnogo teh več ali manj zmečkanih, a mnogo se jih je dalo še sestaviti. Lonci so stali navadno po koncu, redkokedaj so bili nagnjeni in še redkejše poveznjeni. Večkrat so bile manjše posodice v večjih loncih, zlasti ročkam podobni piskri. Nikoli ni bil lonec pokrit s poveznjenimi zdelicami, in samo jedenkrat se je našla tudi lončena rena. Največ je bilo loncev z ročaji, potem zdelic, ročk, čaš in situlam podobnih piskrov. Našle so se pa tudi zdelice z visokim ročajem in kupice z visokim podnožjem; celó jeden «oinochoe» in jeden «kylix» je prišel na dan.

Ogromna večina lončenih posod je brez posebnih nakraskov. Le 35 jih je imelo začrtane ornamente, 47 bronaste bucke in 17 ploščice iz svinca ali cina. Nekatere oblike in nekateri nakraski se ponavljajo skoro na vseh posodah. Najprvotnejše so valjarju podobne posode iz debele ilovice s pokončnim robom in brez ornamentov. Takošne posode se nahajajo že po jamah in po najstarejših gradiščih. Pozneje še le so začeli napravljati vrat in stiskati posode proti dnu: narejali so trebušaste lonce. Tudi ti imajo časi še debelo ilovico in pokončen rob, mnogokrat pa so njih stranice že bolj tanke in od zunaj nakrašene z bradavicami, koncentričnimi krogi, ki so popku podobni, z linearnimi vzbočenimi risarijami itd. Večkrat so celó začrtani, in včasi so brazde napolnjene z neko belo pasto, s svinčenimi ploščicami itd. Svetolucijski lonci imajo navadno po jeden sam ročaj, ki je prilepljen ali na trebuhu ali pa na gorenjem robu, in so le redkokdaj okrašeni z ravnimi ali pa valovitimi črtami.

Posebno mnogovrstna so t o r i l a (Napf) z visokimi ročicami, ker njih primer znaša od 60 do 253 mm, tako da so mnoga izmed njih najmanjše lončene posode svetolucijske nekrópole. Ta torila so navadno črne barve in zeló fine tvarine. Večja nimajo nakraskov, a manjša so prav pogostoma olepšana s piknjastimi risarijami ali pa z bronastimi bucki in svinčenimi ploščicami. Nekatera torila imajo prav goste in drobne bucke tudi po ročajih. Vsem tem posodam so vtisnili bucke prav trdno še tedaj, ko je bila lončena tvarina še mehka, tako da se držé nepremakljivo, če so tudi zarjaveli, ali pa se vsaj jamica dobro pozna, kjer so bili vdelani. Vendar pa se je našlo tudi torilo, na

katerem so bili bucki in koncentrične kolute od brona samo prismoljene.

Tudi ta torila, posebno ona z bucki preskrbljena, so bila zeló priljubljena pri Sv. Luciji, ker so mnoga med njimi celó zakrpana. Kadar so jim hoteli luknje zamašiti, posluževali so se ali smole ali svinca ali cina ali pa dveh do treh tvarin skupaj. Včasih so luknjo kar s smolo zadelali, ali taka posoda se ni smela več k ognju pristaviti. Večkrat so zalili razpoko s svincem ali pa so jo zvezali z žabicami, ki so bile podobne velikim šivom iz debelega sukanca. Večje luknje so zalivali s svincem ali cinom, ne gledé na to, ali je bila taka krpa gladka ali ne. Iz tega sledí prvič, da tu omenjeni tvarini nista bili dragi in redki; drugič pa, da so tedanji ljudje porabljali za mrtvaške žare tudi take posode, ki so bile pokvarjene že pri navadni rabi, in katerih prav za prav niso mogli porabiti za kaj drugega.

Če si pomislimo torila bolj znižana in razširjena, dobimo podobe zdelic z visokimi ročaji. Te so bolj redke ter imajo ravne robove in na dnu vtisek izdelovalčevega prsta. Mnoge zdelice imajo zeló razvito, podaljšano podnožje, ki je večkrat neprimerno visoko. Tudi trebušasti lonci z visokim podnožjem so se našli pri Sv. Luciji, ali ne tako mnogoštevilno, kakor n. pr. v Kobaridu.

Neka posebna vrsta žar so lonci, podobni situlam, ki imajo malo razvito podnožje in več ali manj ravne stranice, tako da so najširši pod vratom. Takošni lonci so navadno črni (le redko tudi rudeči) in prav visoki, tako da dosežejo celó 32 cm. Najnavadnejši nakraski na njih so začrtane brazde, katere so včasi napolnjene z belo pasto. Te brazde so podobne večkrat «meandru», in take posode imajo tudi piknjaste črte ter svinčene poteze podolgič in počez. Na neki posodi se nahajajo tudi prav lepe cinaste poteze v podobi meandra. Včasi so situlasti lonci razdeljeni na pase, ki so izmenice rudeče in črno pisani in večkrat tudi z dvojno piknjasto črto okrašeni. Na takošnih loncih se nahajajo le izjemoma tudi ročaji.

Posebno krasne so lončene čaše, ki so različno okrašene z vzbočenimi obroči, z rudečimi in črnimi pasovi, s koncentričnimi krogi, z brazdami, z vzdignjenimi rožički, s križci, z bronastimi bucki itd.

Bolj priprosto so olepšane zdele svetolucijske nekropole, čeravno se nahajajo v prav velikem številu. Najbolj se razločujejo po obsegu, ker so nekatere zeló plitke in široke, druge pa imajo ob straneh rožičkom podobne vršičke, ki so včasi prevotljeni. (To je bil začetek ročajev; skozi luknjice so potezali vrvice in potem lonce obešali). Vse zdele so temne barve in večina njih ima rob na znotraj obrnjen. Vendar pa je izkopal Dr. M. tudi dve zeló fini

zdeli iz najboljše ilovice in črno-svetlo pobarvani, izmed katerih ima jedna na dnu od zunaj in znotraj vtisnjeno staroarijsko znamenje «svastika».

Nekatere zdele imajo podnožje, in iz takih so se razvile kupice z visokim podnožjem. Tudi te so zeló široke in imajo rob na znotraj obrnjen. Posebno tri posode te vrste so zeló zanimive, ker imajo prevrtano podnožje: jedna ima dve nasprotni pakrožasti luknji, drugi dve pa po trikotne luknje. Kupice z visokim podnožjem nimajo ne ornamentov, ne vzviškov ali ročajev, izvzemši nekatere, ki so bolj zdelam podobne.

Vse te posode so bile gotovo doma izdelane, in sicer brez lončarskega kolesa. Čisto drugačni pa sta dve posodi iz najfinejše bledo-žolte ilovice, ki imata podobo grških vaz. Prva je takoimenovana «oinochoe» (205 mm visoka), t. j. ročki podoben vrč z visokim ročajem in žlebastim livkom v podobi peresa. Druga («kylix») je iz jednake tvarine in podobna mali skledici (81 mm visoka) z dvema lepima, vodoravnima ročajema na gorenjem robu. Njena zunanja plat je okrašena z rudečimi pasovi. Obe ti dve posodi sta izdelani na lončarskem kolesu.

Zanimivo je tudi opazovati, katere vrste lončenih posod so se nahajale skupno v jednem in istem grobu. Dr. M. je spoznal, da tiste posode, ki se dobivajo najpogostejše, namreč lonci z malim ročajem in pa zdele, se nahajajo tudi največkrat skupaj, dočim so le redko priložene kaki drugi posodi. Zdele same brez loncev se dobé zeló redko, pač pa so prav navadni osamljeni lonci z malim ročajem.

Najdragocenejše posode iz svetolucijske nekropole so steklena torila, katera pa se zeló redko nahajajo. (Dr. Marchesetti jih je našel 5, Szombathy 2). Izvzemši jedno, so vsa ostala torila barvana, napravljena iz steklene paste. Ta pasta je temno-zelena ali temno-modra ter prevlečena z rumenimi in belimi črtami. Vsa ta torila imajo visok ročaj in merijo 47 do 55 mm.

Čudno je, da so našli leta 1890. v bronastih posodah tudi dve torili iz tenkega lesa, ki sta imeli po 55 mm v premeru.

Med nakrasninami svetolucijskimi stoje na prvem mestn fibule, katerih je toliko in tako različnih, kakor malo kje drugodi. Tu nahajamo vse vrste in vse mogoče oblike tega nakraska, tako da se moramo čuditi izvrstnosti dela in visoki stopinji popolnosti. Velika večina fibul je izdelana iz brona, manjšina pa (one s prostim lokom) iz železa. Včasi pa sta ti dve kovini združeni, tako da je n. pr. igla železna, ostalo pa bronasto. Vseh fibul je nabral dr. Marchesetti pri Sv. Luciji 1737, in sicer največ kočastih (360), potem prostoločnih (347) in certoških (248). V grobih so bile fibule

ali posamezno, ali pa v večjem številu skupaj. Največ jih je bilo 16 v jednem grobu. Navadno se nahajajo le kačaste in certoške fibule v večjem številu skupaj.

Vse fibule imajo tri različne oblike: prostoločnate, ali kotančaste, ali pa imajo mesto loka kakošno živalsko podobo. V svetolucijski nekropoli se nahaja mnogo ločnatih fibul najstarejše oblike, t. j. podobne so sedanjim zapenjačam (Sicherheitsnadel) za žensko obleko in nimajo prav nič okrašenega loka. Večina svetolucijskih fibul ima polokrožne loke, le izjemoma so bolj stisneni. Ali te primitivne fibule niso zadostovale napredujočim prebivalcem, nego začeli so lok krasiti, naredili so ga bolj debelega, napravili mu počezne zareze, prikovali mu vozle in kolutice itd. Zatika je pri polokrožnih fibulah manj skrbno izdelana, navadno prav kratka in nima nikoli bucka na koncu. Ker se je lok fibule na obleki videl, obešali so nanj obročke, kolesca, verižice, kraguljčke, prstane, ključke, rokice, kleščice. igle, pločevinaste trikotiče itd. Na jedni polumesečni fibuli so visele štiri poprečne pločice, ovite z bronasto žico, a na pločice je bilo pritrjenih več precej dolgih verižic, ki so imele na koncu obešene po dvojne kotance.

Širokoločne fibule imajo prav dolge zatike in bucke na koncu. Včasi se lok na znotraj tako razširi, da dobi obliko pijavke. Čolničaste fibule so navadno zelo velike in imajo včasi okoli zatike mali obroček, s katerim se je igla pričvrščala. Večkrat imajo take fibule bucke in bradavice na loku, zlasti takrat, če ta ni od znotraj žlebasto izdolben, nego raven. Najpogostejše pa se nahajajo pri Sv. Luciji kačaste fibule, ki imajo mesto tečaja kolutico med lokom in iglo. Lok je zakrivljen navadno jedenkrat, redkejše dvakrat. Ob zavojih so pričvrščene razne nakrasnine: od zunaj navadno bucki, ob straneh pa kolutice in kolesca. Te nakrasnine so včasi izdelane iz jantarja. Certoške fibule so tudi širokoločne, ali razlikujejo se od drugih po tem, da imajo koncem zatike na zunaj zakrivljen bucek s precejšnjim vratom. Njih zatika je redko daljša od tretjine lokove dolžine in mesto tečaja imajo tudi včasi kolutico ali krogljico.

Najlepše so one fibule, ki imajo mesto tečaja špiralno navito cev iz bronaste žice. Pri tej fibuli so najbolj skazovali svetolucijski kovači svojo umetnost, in ta vrsta fibul se je ohranila tudi v latênski dobi ter se pozneje spremenila v rimsko fibulo z dolgim tečajem. Včasi se nahajata celo dve žičasti špirali, kakeršnih še niso našli do sedaj v Italiji. Lok je navadno okrašen s počeznimi zarezami in brazdami, ki so bile bržkone napolnjene s kakim emajlom, ali pa ima na zunanji strani pričvrščene tri do pet kolutic. Konec zatíke se nahaja ali na zunaj zakrivljen bucek, ali pa glava kake živali (konja, zmaja). Mnoge špiralne fi-

bule imajo mesto loka živalske trupe, n. pr. psa, mačko ali konja. Konec zatíke je kljukasto nazaj zakrivljen, ali pa ptiču podoben, (posebno, če je mačka na loku).

Latênskih fibul (konec zatíkc je nazaj zakrivljen celo do loka) našlo se je pri Sv. Luciji le malo in še te ne v grobih, nego v raznih zemljiščih raztresene: znamenje, da so so jih njih lastniki le slučajno izgubili, ali pa, da so bile z gnojem na polje prinesene. — Nekaj posebnega so kotančaste ali naočniške fibule, ki sestojé iz dveh debeložičastih, manj ali večkrat zvitih kotancev. Od središča desnega kotanca je žica zavita kot igla proti središču levega kotanca, kjer je notranji konec žice zakrivljen kot zatika. Mesto kotancev se nahajata včasi tudi dve bronasti kolutici, ki sta spojeni z malo poprečno pločevino. Kolutici sta malo vzbočeni in ob robu, kakor tudi ob polumerih, nakrašeni z vtisnjenimi jamicami.

Poleg fibul so lasne igle najnavadnejši nakrasek svetolucijske nekropole. Čudno je, da so se našle fibule in zalasnice samo v 34. grobih skupno, a v ogromni večini grobov sta bila ta dva predmeta ločena, tako da se misli, da so zalasnice pokladali v grobe mesto fibul. Tudi zalasnice so navadno iz brona izdelana (Dr. M. je našel samo 20 železnih) in imajo skoro vedno na jednem koncu kroglice, vozle ali kolutam podobne bunke, včasi tudi kodrom podobne zavoje. Teh vozlov in bunk je zmirom več zaporedoma, celo do pet, šest, in potem se začne še le počasi igla tanjšati ter ostriti. Na ostrem koncu so imele te igle druge bunke in vozle s tuljavami, da so se lahko natikale in snemale. Dr. M. je našel celo dve jako lepi viličasti zalasnici (po 15 in 21 cm. dolgi), čijih žici sta spleteni v lep ročaj, da sta se lože prijemali z rokami.

Tudi prstani so skoro vselej bronasti. Skovani so iz nekoliko naploskane žice, ali pa iz tanjše ali debelejše pločevine. Večino prstanov pa niso nosili na rokah, nego natikali so jih kot obeske na fibule, zato imajo večkrat vozle in kroglice na obsegu. Redki so špiralni prstani in imajo k večjemu dve, tri zavojke. Tudi špiralnih zapestnic je jako malo. Skoro tretjina zapestnic je izdelana iz železa, in vse te so skupaj skovane, da se niso dale odviti, nego jedino le sneti kadar je nositeljica palec med dlan stisnila. Uhani so napravljeni iz tanke pločevine, ki ima podolžne brazde. Na jedni strani se pločevina zóži in v kopčico spremení, na drugi široki strani se pa nahaja dotična luknjica. Zavratnice so večkrat železne, kakor bronaste. Prve so vedno gladke, druge pa imajo večkrat okrogle ali ploskaste vozle in med njimi včasi tudi kolute.

Še bolj navadne, nego zavratnice, bile so pa razne koralde iz steklenih, jantarskih, bronastih in žgano-ilnatih

jagod. Koralde so imele večkrat koščene kopčice. Steklene jagode so zelo različne debelosti, včasi prav majhni kolesčki, komaj 2 mm. debeli; včasi pa skoraj kot oreh debele. Take jagode imajo vdelane koncentrične raznobarvene obročke iz okroglih ali valovitih krožnic. Steklena pasta je vedno motna (bela, žolta, kostanjasta, višnjeva, le redko tudi zelena), in le modre jagode so prozorne. Jedno jagodo je našel Dr. M., da je imela podobo bradate glave iz višnjevega stekla. Belo lice ima dvoje velikih modrih očes, modra je tudi brada, a usta in uhani so žolti. Škoda, da je odletel gorenji del glavice! — Majhne jagode so služile tudi za to, da so jih ženske našivale po svoji obleki. Dr. M. je našel v jednem samem grobu nad 1500 steklenih in bronastih jagod, ki so še bile nanizane in tako razrejene, kakor prvotno na obleki.

Zelo krasne so jantarske jagode, bodisi okrogle, bodisi bolj buckom podobne. Število jagod je seveda različno po njih debelosti: čim drobnejše so, tem več jih je treba za jedno koraldo (od 10 do 41). V sredi pod vratom so jagode vedno debelejše, na obeh koncih pa tanjše. Najdebelejša jantarska jagoda ima 34 mm. v premeru. Mnogo jagod (jantarskih in bronastih) je raztresenih tu pa tam po grobu in torej niso bile v koraldo nanizane (visele so morda le posamezno na trakovih).

Kakor na fibulah, tako so viseli tudi na zavratnicah in koraldah razni o b e s k i, katerih se je našlo pri Sv. Luciji jako mnogo in prav različnih, n. pr. okrogli ali hruški podobni kotlički, cele ali prevrtane krogljice, okrogle ali trivoglate škatlice, trivoglate pločice s pikicami, razni prstani, kotanci, ptičje podobe, volovske glave, človeške roke, igle in kleščice (pincete, posebno na fibulah). Med obeski se nahajajo tudi žličke za čiščenje ušes in nožki za trebljenje nohtov. Na obleko so prišivali poloblate, bronaste bucke z zanko, ali pa z dvema luknjicama na robu poloble. Tudi male štirivoglate ploščice z luknjami na voglih in male prstanke (steklene in bronaste) so našivali po obleki.

Prav pogostoma se nahajajo ostanki usnjatih p a s o v, ki so se zapenjali na obeh koncih z bronastimi sklepanci. Včasih se je našla tudi pod sklepancem, na notranji strani pasa, bronasta pločevina, ki je bila z žeblji k sklepancu pričvrščena. Poslednji imajo največkrat obliko podolgastih pravokotnikov in nekoliko podaljšan repin, čegar hrbtnica se vleče včasi po celi pločevini nazaj. Na štirih voglih je bil sklepanec pribit s štirimi žeblji za usnjat pas, čegar hrbtnica se vleče včasi po celi pločevini nazaj. Na štirih voglih je bil sklepanec pribit s štirimi žeblji za usnjat pas, čegar ostanki se še po gostoma nahajajo ob žebljih. Sklepanci so le redko nakrašeni z geometričnimi podobami (vtis-

nenimi krožnicami), še redkejše z živalskimi podobami (kakor na situlah).

Orožja so rabili svetolucijski prebivalci prav malo. Še to malo, kar se ga je našlo, se je nahajalo prav redko med mrliškimi ostanki, nego bolj navadno pri grobih ali nad grobovi. Kustos Szombathy, je našel l. 1892. lep bronast «palstab», t. j. sekiro, ki nima še prevotljene tuljave za toporišče, nego le toporiščne uhlje, ki so na znotraj zakrivljeni, kakor dvoje perut. Vse drugo svetolucijsko orožje je iz železa skovano, tako na pr. «palstab», katerega je Dr. M. našel. Sekire s tuljavo imenujemo «kelte» in takih se je več našlo pri sv. Luciji (dolgi so 17—20 cm). Osti za sulice so deloma gladke, deloma imajo po sredi vzvišene hrbtnice (najdaljša meri 38 cm). Poleg sulic nahajamo tudi okrogla ali štirivoglata bodala, ki so služila v isti namen. Jedini znani meč (96 cm. dolg) našli so tudi v zemljišču in ne v grobu. Meč ima po sredi hrbtnico, je pregnjen in na koncu odlomljen.

Več pa so našli orodja, zlasti nožev, ki so skoro vsi železni (samo dva sta bila bronasta). Čuden je železen nož, ki ima bronast ročaj v podobi delfina. Drug železen nož je imel celo ročnik iz dveh koščenih pločic. Izmed kuhinjskega orodja se je našla lepa bronasta cedilna žlica za precejanje z nakrašenim repom. Takošna cedila so našli tudi v Bolonji, v Estu, na Idriji pri Bači, na Bregu (Frögg), v Glini (Štajersko) in Halštatu. Mnogo predmetov pa je ogenj tako poškodoval, da se zdaj ne more več določiti njih prvotna oblika in poraba.

Ali ne samo ljudi in njih imetek so pokopavali pri Sv. Luciji, nego tudi konje z njih opravo, ali vrat z žvali. Dr. M. je našel dve taki opravi, Szombathy in Majonica pa sta našla vsak po jedno železno žvalo. Prazgodovinski konji po naših krajih so bili srednje rasti. Verjetno je, da so po smrti mladega junaka tudi njegovega konja nad grobom ubili in ga z gospodarjem vred, kateremu je moral zelo drag biti, zakopali, in sicer včasi nad junakovim grobom, včasi pa v poseben grob, katerega so skrbno ogradili s ploščami in skalami. Zlasti lepo opravo je našel Dr. M. pri jednem konju. Žvala (Mundstück des Pferdezaumes) so bila sestavljena iz treh verižnih udov in so imela na vsaki strani po dva železna drogiča z obeski, katera sta imela zopet po dva obročka. Za jednega teh so bili pričvrščeni vajeti, za drugi pa tisto jermenje, ki se konju na glavo natakne. Po tem jermenju je bilo nanizanih vse polno kolutastih buckov iz železa. Srednji teh, ali pa tisti, ki so stali na sètiku dveh jermenov, so bili večji in lepši, zobčasti ali pa okroglo brazdasti, in so imeli v središču obročke, za katere so bili zopet obešeni obročki. Takošna konjska oprava

je še dandanašnji po več krajih v navadi, zlasti za močne konje. ki morajo vlačiti težke vozove. Konjska žvala so našli po vseh italskih grobiščih, na Vačah, v Šmarjeti, Wiesu itd.; cele konjske oprave, kakeršne vidimo vpodobljene na raznih spomenikih so pa bolj redke. (Podobne kolutaste bucke od konjske oprave je našel tudi g. Pečnik v gomili št. II. na gori Sv. Magdalene).

Iz poznejše, po-latênske dobe, našel je Dr. M. le malenkosti na svetolucijskem grobišču, in še te so tu pa tam raztresene. O novcih je le malo sledú, izvzemši beneške solde. Bolj pogostoma se nahajajo črepinje žar iz rimske dobe. Kakor že rečeno, so rimski ostanki gostejši na desni strani Idrijce. Med najzadnjimi izkopinami je našel Dr. M. lep bronast zvonec na štiri vogle s štirimi nožicami. Taki zvonci so se našli tudi po isterskih gradiščih.

Pri razkopavanju l. 1893. naletel je Dr. M. prvikrat na rimski grob sredi med prazgodovinskimi, t. j. na amforo iz fine paste, ki je imela odbrane kosti in železno zapestnico. Na dolenji strani tega groba so bile okrogle jamice izdolbene v skriljenec in v njih so bili ostanki gromade ter priložki. Samo polovico grobov je bilo pokritih s ploščami, večinoma modrejskimi.

V zadnjih grobih je našel Dr. M. 34 velikih žar (med njimi dve s svincem popravljeni), torej primeroma več, nego v prejšnjih letih, in strto bronasto žaro z vzbočenimi pasovi. Situl je bilo sedem (štiri cele, jedna ozaljšana s krogi), cista jedna, vsa uničena, in jedna lepa bronasta posoda v premeru 245 mm. Malo je bilo lončenih posod (56), največ čaš (22) in skled (14). Mnogo pa so nabrali fibul (150), največ kačastih (49), certoških (27), pijavičastih (15) in prostoločnih (12). Dve kačasti fibuli z dvema zavojkama sta bili pozlačeni; to je prvi sled zlate kovine v svetolucijski nekropoli. Jedna fibula je imela sredi loka vrezano žival (ležečega jelena?) ter je bila pokrita s koščenimi krožčki in pločicami. Najlepša in najbolje ohranjena pa je bila fibula z vozom, katerega vlečejo trije konji (podobno fibulo so našli tudi že l. 1850.). Vseh prstanov so našli 27, igel in zalasnic 23 (1 debela je imela uho), zapestnic 13, obeskov 13, pasnih sklepancev 12, uhanov 11, steklenih jagod 11 itd. Jeden obesek je bil sestavljen iz štirih jantarjevih ploščic; jeden sklepanec je imel vzbočene risarije in trivoglate obeske, in jedno vretence iz kosti cikcakasto črto okoli oboda.

Pa ne samo pri Sv. Luciji kopal je Dr. M., nego tudi drugod po gorenji soški dolini, zlasti v Kobaridu, kjer je začel preiskovati že jeseni l. 1886. Tamošnje gradišče je stalo na griču sv. Antona, malo višje za cerkvijo (okoli 320 m nad morsko gladino). Svetolucijsko «Mirišče» je bilo

v poznejših časih prekopano in je izgubilo svojo prvotno podobo, a pri Sv. Antonu se še vedno pozna oblika nekdanjega gradišča, ker so je ljudje že precej zgodaj popolnoma zapustili. Ker je Soča pri Kobaridu zelo stisnjena (ravno tako, kakor pri Sv. Luciji), bilo je lahko premostiti jo z gredami in ob tem prehodu je morala nastati tudi večja naselbina, zlasti ker se tu odpira še tretja dolina proti Italiji.

Kobaridsko grobišče se nahaja jugovzhodno od trga, na stopicah, ki se k Soči doli znižujejo (gladina Soče leži 200 m, grobje 218 in 224 m, cerkev v trgu 235 m nad morjem). Gledé obsežnosti merilo se je lahko s svetolucijskim grobiščem, ali ker so ležali grobi le plitko pod zemljo, zato so jih večinoma uničili pri poljskem delu. Do sedaj je odprl Dr. M. v Kobaridu 1079 grobov, ki so imeli sicer podobne, in torej istodobne priložke, kakor svetolucijski; ali iz vsega se dà sklepati, da je bilo kobaridsko prebivalstvo siromašnejše, nego svetolucijsko. Velike mrtvaške žare (lončene) so rabili tudi v Kobaridu (ravno tako na Št. Vidski gori in v Št. Petru Slovenov), ali vendar je bilo zbiranje kostij po sežigu že bolj v navadi, kakor pri Sv. Luciji. Tudi dve žari vilanovske oblike sta se našli pri Sv. Luciji, ali nista služili za shrambo kostem. Bilo je tudi nekaj stožčastih žar iz brona in še več situl, med temi jedna (strta), ki je imela vtisnjen dogodek, kakor vaška.

Lončenih posod je izkopal Dr. M. 1123, med temi največ (19·3%) situlam podobnih loncev in kup z visokim podnožjem (17·3%). Nakras je nekoliko različen od svetolucijskih posod, ker imajo kobaridske večinoma svinčene in cinaste poteze, zlasti poslednje. Sklede z visokim podnožjem so podobne onim v Estu, a kupe z visokim podnožjem so zeló redke. Na neki žari vilanovske oblike so bogate risarije, sestavljene iz začrtanih konjičkov in svastik. Čaše s črnimi in rdečimi pasovi so v Kobaridu skoro izključljivo navadne. Prostoločne fibule iz železa imajo skoro izključno (72%) dvojno špiralo, namreč tudi še pod zatiko. Fibul z obeski je našel Dr. M. 13, več tudi pijavkam podobnih in s kolutico mesto špirale. Jedna fibula je imela zelo podaljšano konjsko telo mesto loka. Bronaste igle z ušesi so se našle v kobaridskem grobišču in v Kovačevi jami pri Robiču. V grobu na obronku griča Sv. Antona, v katerem je bilo polno orožja, našli so precej velik železen kelt. Neki meč je bil z žreblji prebit. V Kobaridu najdena žvala so bila iz jednega kosa in na pol bronasta na pol železna.

Dr. M. je poskušal kopati zadnja leta tudi na Idriji (pod cesto med 8·2 in 8·3 km) in na Slapu, ter našel, da so ta grobišča nekoliko poznejša, za svetolucijskim (njih situle so bolj široke, kot visoke). Na Št. Vidski gori je

odprl 19 grobov in našel istodobne starine kot pri Sv. Luciji, med drugimi tudi jedno fibulo z obeski*). Dalje je kopal Dr. M. pri Št. Petru Slovenov ob Nadiži na Italijanskem in našel tudi tam (odprl je 32 grobov) slične predmete, kakor na Tolminskem.

Podobne starine, ali v manjšem številu, so našli pri Medeji v Furlanski nižini, Št. Polu blizu Tržiča, Štanjelu, Svetem in Škocijanu na Krasu. Čudno, da niso zasledili do sedaj po Krasu nikakoršnih nekropol, čeravno je bilo tudi tam vse polno gradišč, n. pr. novo zasledeno na Kontavelu pri Trstu. Kraške jame je tudi preiskaval lani Dr. M., in sicer v Samotorici, Slivnem, Briščih in Poviru, kjer je našel 33 m pod zemljo lepe bronaste nakrasnine, povsodi pa živalske ostanke iz kamnene dobe.

III.

Značilno je, da niti pri Sv. Luciji, niti drugodi po gorenjesoški dolini ni nič sledov o g o m i l a h, ki so brž-kone bolj arhajične nego ravni grobi. Dr. M. misli, da je tesnoba grobišča prisilila ljudi tako ravnati in da so morali zaradi varnosti ravne grobe kopati, ker bi za gomile ne bilo dosti prostora. Še manj sledu imamo o etruščanskih grobih, ki so sestojali iz pravih grobnih celic, in o grških «stelah», ki se tudi po Italiji nahajajo po starejših grobiščih.

Nekaj posebnega so velike, badnjem (brentam) podobne žare, kakoršne so se našle sicer tudi v Boloniji, Estu, Šmihelu, na Vačah, v Rušah in na Bregu, ali po teh krajih niso služile za spravljanje kostij, nego so imele v sebi še druge manjše posode, v katerih so bile kosti shranjene. Lončene žare so večinoma gladke ter z rudečimi in črnimi pasovi opasane, kar je nekaj značilnega za Sv. Lucijo, ker v Istri še niso našli takih žar in na Vačah jedno samo. Nekaj posebnega je tudi, da imajo svetolucijske žare bucke vrh ročajev. Tudi velike bronaste žare, skovane iz več kosov pločevine, se nahajajo samo pri Sv. Luciji.

Več podobnosti s tujimi pa imajo manjše bronaste posode. Ali na tujem so služile te posode kot žare, pri Sv. Luciji niso kosti polagali v nje. Najzanimivejše so pasaste «ciste» z jednim ali dvema povrazoma. Takih še niso našli ne v Bosni, ne v Hercegovini, pač pa mnogo po Veneciji in Lombardiji. Zato je prav verjetno, da so v teh deželah najpoprej izdelovali pasaste ciste in da se je od tam razširila ta obrt tudi na Primorsko in dalje gori v alpske dežele.

---

*) Spomina vredno je, da so izkopali delavci l. 1883., ko so cesto širili, pri mostu čez potok K o z a r s k a (severno od Šebrelj) prazgodovinsko bronasto čeladó, katero so poslali v muzej v Gorico.

Še bolj razširjene pa so bile situle, katerih se je našlo pri Sv. Luciji več nego sto. Znano je, koliko takih posod so izkopali po severni Italiji, Istri, Kranjskem (Vače, Šmarje, Brezje in Slivnica), na Štajerskem (Wies), Koroškem (Breg) in Avstrijskem (Halštat). Svetolucijske situle so gladke, t. j. nimajo vzbočenih podob, kot vaška, nego samo geometrične risarije ali k večjemu ptičje oblike. Tudi imajo navadno jeden sam povraz (a bolonjske po dva) in elegantno, vitko obliko (največji premer je jednak višini). Situla s podstavcem ima le malo tovarišic po Italiji.

Precej splošna pa je bila navada, da so bronaste posode zavijali v tkanine (v Bolonji, Vetuloniji, ob Amerskem jezeru). Da so se posode bolje ohranile, obdajali so jih tudi z lubjem, s pluto (Kork) in pletenicami iz vrbičja. Ker so pa ti omoti ležali dolgo časa v vlažni zemlji, zato so večinoma popolnoma segnili, tako da se le redko najde kak sled o njih, in sicer navadno v riji na železnem orodju. Taki sledovi so se našli na železni sulici pri Sv. Luciji in v Mikenah ter na neki čolničasti fibuli ljubljanskega muzeja.

Tudi navada, jedi mrličem v grob dajati, je bila povsodi razširjena, ker je bilo ljudstvo sploh prepričano, da bo imel mrtvec tudi onkraj groba jednake potrebe, kakor v življenju. To navado nahajamo po vseh gorenjeitalskih in etrurskih nekropolah, pa tudi po kampanskih in sicilskih. Svetolucijski prebivalci so imeli gotovo trdno vero v življenje po smrti.

Dr. M. poudarja posebno, da so skoro vse lončene posode domačega izdelka že zaradi tega, ker se dajo zelo težko daleč prenašati. Še bolj dokazujejo to trditev pa vapnenčasti primeski, ki se nahajajo v ilovici. V vseh posodah iz primorskih nekropol je mnogo kalcita, kakoršen se nahaja po tej deželi. In ker so izdelovali posode na različnih krajih, zato so tudi njih oblike in nakraski različni, kakor je bilo jednemu ali drugemu kraju bolj všeč, ali kakor se je spreminjala moda. Da je to res, vidimo tudi iz tega, ker se nahajajo že v Kobaridu drugačne posode, nego pri Sv. Luciji, in vendar sta ta dva kraja le 19 km oddaljena drug od drugega in njih prebivalci so bili istočasni. Pri Sv. Luciji so n. pr. najnavadnejši piskri z malim ročajem, v Kobaridu pa situlam podobni lonci. Še večji razloček je glede ornamentike. Pri Sv. Luciji imajo posode bronaste bucke, v Kobaridu pa svinčene in ciṇaste črte; na prvem kraju so bolj navadne gladke, pološčene, na drugem pa z rdečimi in črnimi pasovi prevlečene čaše.

Svetolucijske posode so malo podobne istrskim in skoraj nič ne kranjskim (izvzemši redke slučaje). Nekatere so res finejše in skrbnejše izdelane, ali to ne pomeni, da so jih pozneje naredili, nego da so bile namenjene bolj

bogatim, imenitnim osebam. Sploh se ne opaža mnogo razvitka v svetolucijski keramiki in posod iz najstarejše dobe manjka popolnoma, dočim na istrskih lahko razločujemo več dob zaporedoma. Čudno je, da se rdeči piskri s stranskim ročajem ne nahajajo v Estu in Bolonji. Ravno tako manjkajo v Bolonji sklede, rdeče-črne čaše ter z bronastimi žebljički in svincem ali cinom okrašene posode (poslednjih tudi v Estu ni).

Kupe z visokim podnožjem so služile bržkone za bogočastne namene. Take posode se nahajajo v najspodnejših plasteh razvalin v Hissarliku (Troji), potem v arhajičnih naselbinah sicilskih in v najstarejših grobiščih na Ogerskem. Najpopolnejše so se razvile te posode v Estu, dočim svetolucijske kupe nimajo nikoli tako dolzega podnožja. Kakor nekatere italijanske, tako imajo tudi svetolucijske kupe oknom podobne luknje v podnožju, morda zato, da so jih ložje s prsti prijemali, ali pa le zaradi olepšave. V Istri še niso našli takih kup (le jedno skledo z dolgim podnožjem) in tudi na Kranjskem ne, pač pa na Štajerskem, Koroškem in dalje gori proti severu.

Šentjakobska knjižnica v Ljubljani.

Tudi torila in torilca z visokim ročajem so zelo razširjena. Nahajajo se po najglobočejših plasteh v jamah in gradiščih in segajo nazaj celó do novokamnene dobe.

Posebno zanimive so tiste posode, ki so nakrašene s kovinami: z bronom, svincem in včasih tudi s cinom. V ilovico so vtiskali ali pa v smolo prilepljali bronaste bucke in male kroge skoro jedino le po Veneciji, potem v Št. Petru Slovenov, v Kobaridu in pri Sv. Luciji. V zadnji nekropoli je našel Dr. M. 47 takih posod in skoro ravno toliko tudi Szombathy. Jednaki nakraski se nahajajo tudi po Karniji, redkejše pa na Koroškem (Gorina in Breg), Kranjskem (Vače) in Štajerskem (Ruše). Na dveh torilih z visokim ročajem so vtisnjeni arhajični konjički, kakoršni se vidijo na posodah v Estu.

Navada, posode s svincem krasiti se je razširila s Koroškega tudi na Primorsko, manj v Istro, in pri Sv. Luciji se najdejo prav pogostoma take posode s svinčenimi prevlečki, živalskimi in človeškimi podobami. Svinec so pa rabili tudi za popravo loncev, da so ž njim razpoke zadevali. Isto navado so imeli tudi prebivalci stare Troje, Dodone, Elevsina, Tirinta in tu pa tam po Italiji. Bolj redko so rabili v ta namen cin, ki se nahaja že v švicarskih mostiščih.

Čeravno so bile skoro vse svetolucijske posode doma izdelane, vendar so prišle nekatere tudi od zunaj kupčijskim potom, namreč omenjena «oinochoe» in «kylix». Ona dva sta popolnoma podobna tistim predkorintskim vazam, ki imajo le geometrične risarije brez pakosti, in katere so iz-

delovali od VII. do V. stoletja pred Kr. v južni Italiji, zlasti v Apuliji (odtod izraz «apulijske vaze»). K Sv. Luciji sta prišli omenjeni posodi najpoprej morskim potom, morda k Timavi gori, odkoder so ji potem trgovci dalje zanesli. Apulijski vrč je našel tudi J. Pečnik l. 1892. v Št. Vidu pri Stičini. Ravno tako je prišla črnosvetla skleda trgovinskim potom k Sv. Luciji, in Dr. M. sodi, da najbrž iz Kluzija na Toskanskem. Glede vtisnjene «svastike» se ni treba nič čuditi, ker se to znamenje nahaja skoro pri vseh narodih vtisnjeno na najrazličnejših posodah, bodisi ilnatih, ali kovinskih.

Steklene posode so zelo redke v grobiščih ilirske dobe in se ne nahajajo niti v Estu in Lombardo-Veneciji, niti po Koroškem, Štajerskem in Hrvaškem. Poleg Sv. Lucije našli so se ostanki takih posod le še pri Šmarjeti na Dolenjskem. Koščene posode pa so našli tudi na Vačah in v Mokronogu ter so bolj nakrašene, kakor svetolucijske.

Kakor iz posod, tako tudi iz fibul ni mogoče razločevati raznih dob svetolucijskega grobišča, ker se v jednem in istem grobu nahajajo najrazličnejše fibule, ki izvirajo gotovo iz raznih dob. Le toliko se lahko reče, da je v zahodnem delu grobišča največ fibul s priprostim lokom in kotančastih fibul, v vzhodnem delu je pa več certoških fibul. Najstarejše oblike fibul (iz tanke žice z malo zakrivljenim lokom) manjkajo pri Sv. Luciji popolnoma. Na to prvotno obliko spominjajo nekoliko le one, ki imajo lok skoro vzporeden z iglo, ali vendar že nekoliko debelejši in nakrašen z zarezami. Ta oblika se nahaja najbolj pogosto v zahodnem delu grobišča, na Goljevem polju, kjer je Szombathy kopal. Najgostejše so pri Sv. Luciji polokrožne fibule, potem vozlaste fibule, ki so pa različne od naših, ker nimajo nikoli železne igle in zatíke.

Fibule z dvojno špiralo (železne in bronaste) se ne nahajajo nikjer po Italiji, nego samo po vzhodno-alpskih zemljah (Gorina, Beljaške toplice, Rožek, Ruše, Videm, Vače, Šmarjeta, Podzemelj, Dobrava, Rovišče, Slivnica, Šmihel, Kranj), potem po Hrvaškem (bolj redko) in zlasti po Bosni. Prostoločne fibule, nakrašene s kreguljčki, prstani in kleščicami, dobé se jedino le pri Sv. Luciji, zato jih je krstil Dr. M. za s v e t o l u c i j s k e f i b u l e, katerih je našel on 72 in skoro ravno toliko Szombathy. Tudi v Lepênici pri Bitnem v Bohinju so našli dve taki fibuli (pa brez kleščic), ki sta bili bržkone s Tolminskega zanešeni tja gori* Sicer pa se nahajajo blizu Lepenice že dolgo časa samokovnice za železo.

---

* Občevanje med Tolminci in Bohinjci je bilo nekdaj mnogo živahnejše, nego dandanašnji, in dr. M. sodi, da je vodila že v prazgodovinski dobi zelo obiskovana pot čez Bačo v Bohinj (mimo Koritnice!).

Bolj redke so polumesečne fibule, kakoršnih se je največ našlo v Halštatu. V bližini Sv. Lucije so se našle še v Kobaridu, dalje v Šmihelu in Ostrožniku pri Mokronogu, a v Italiji so zelo redke. Polumesečne fibule imajo včasi špiralo tudi pod zatiko, kar se po drugih deželah ne nahaja. Tudi fibule s krogom nad tečajem mesto špirale so po drugih krajih redke (po jedna taka se je našla v Estu, na Vačah, v Vidmu in tri v Šmihelu).

Zelo razširjena je bila navada, fibule oblagati z jantarjem, t. j. natikati na lok jantarjeve jagode. Na Hrvaškem so se našle najdebelejše take jagode, a v Italiji mnogo drobnejše, krogičem podobne. Mesto jantarja se nahaja večkrat steklo nanizano na loku, in sicer nalašč za to vlito v podobi pijavke. Podobne fibule so se našle, razun pri Sv. Luciji na Vačah, Rovišču, v Kleniku in Šmarjeti. Čolničasta fibula je zelo navadna tudi po Italiji, potem po Kranjskem (Vače, Šmarjeta, Rovišče, Mokronog, Podzemelj, Cerknica, Novo mesto, Šmihel, Lepênica i. t. d.), na Koroškem (Gorina in Breg), Štajerskem (Videm, Ruše, Wies), Hrvaškem, Bosni (zlasti v Glasincu), Ogerskem in Balkanskem polotoku tje doli do Grškega. — Skoraj ravno tako navadna in razširjena je fibula z bucki, ki se nahaja po več krajih na Goriškem (Št. Peter, Št. Vidska gora, Kobarid) in v Št. Petru Slovenov.

Kačasta fibula s krogom nad tečajem se nahaja pri Sv. Luciji, dalje v Št. Petru Slovenov v Kobaridu, po Istri, Kranjskem (tam, kjer čolničasta), Koroškem, Štajerskem, Hrvaškem, Bosni, Grškem, Italiji, Francoskem in Nemškem. Szombathy je izkopal pri Sv. Luciji pet kačastih fibul, ki so imele zavoje po vsem loku, po tri, četiri in celo pet. Dr. M. je našel jedno s tremi zanjkami tudi v Št. Petru Slovenov, ki spominja nekoliko na one kranjske z večkrat pregnjenim lokom, katere še sedaj nosijo ženske na Črnomaljskem. (Szombathy, Moderne Fibeln aus dem Gebiete der Südost-Alpen: Sitzungsberichte der anthropol. Gesellschaft 1888, pg. 17).

Certoška fibula se je našla na Primorskem tudi v Štanjelu, na gradišču S. Polo pri Tržiču, na Idriji pri Bači, na Št. Vidski gori, v Kobaridu, Št. Petru Slovenov, Bermu, Picugih pri Poreču, Jelšanah in Sapjanah (v teh dveh krajih izključno le ta oblika), zlasti pa v Šmihelu pri Postojni, kjer je zelo navadna in ima velikansko obliko. Ravno tako navadna je certoška fibula povsodi po Kranjskem, Koroškem, Štajerskem, Hrvaškem, Dalmaciji, severni Italiji in Nemčiji. Po istih krajih se nahajajo tudi fibule s podaljšano, navzgor zakrivljeno zatiko, ki ima bucek na koncu. Nasproti pa so redke kotančaste fibule, ki spadajo v poz-

nejšo dobo (preseljevanje narodov?). Pri sv. Luciji so jih našli šest, na Vačah tri, v Dobravi dve in v Gorini dve.

Fibule z živalskim lokom so navadne tudi po Italiji (okoli Bolonje), dalje po Kranjskem (Podzemelj in Rovišče), Tirolskem in Halštatu. Najnavadnejše fibule lok ima podobo konja in časih sedi vrh zatike še ptica. Redko pa sta po dva ali več konj skupaj, kakor n. pr. pri svetolucijski «trigi». Dne 24. februvarja 1893 je izkopal J. Pečnik tudi na Magdalenski gori fibulo s tremi konjiči, pred katerimi leti golob (Izvestja, III., 42). Podobne fibule so znane tudi iz južnih Tirolov, dočim se v Estu in Bolonji nahajajo izmišljene živali. Fibule z mačko in ptičem so našli večkrat na Kranjskem (Gradine, Šmarjeta, Novo mesto in Podzemelj). Sfinga se vidi le na najstarejših fibulah (v Mikenah in Spati). Mesto bucka koncem fibule so našli živalske glave tudi na Idriji pri Bači, na Št. Vidski gori, v Estu, Mokronogu, na Vinkovem vrhu, v Grobniku pri Reki, na Bavarskem. Te fibule spadajo v poznejšo, morda že latênsko dobo, čeravno so bile pri Sv. Luciji združene s predmeti iz ilirske dobe.

Jedina latênska fibula, ki se je našla v svetolucijski nekropoli, je še bolj arhajična za to dobo, ker ima še špiralo. Druge so se našle raztresene zunaj grobišča, zlasti pa na Idriji pri Bači. Latênske fibule so zelo navadne tudi drugodi po Primorskem, dalje po Kranjskem (Mokronog), Hrvaškem, Bosni, Ogerskem, Nemškem, Švici, Francoskem in Angleškem.

Kotančaste fibule so bolj navadne po vzhodu (Ogersko, Bosna, Hrvaško), kakor po zahodu. Bolj redke so že na Kranjskem (izvzemši Cerknico in Šmihel, kjer so precej navadne), Koroškem in Štajerskem, v Halštatu jih je pa več kakor drugih. Pri Sv. Luciji in v Kobaridu je kotančasta fibula precej navadna, a na Št. Vidski gori in v Št. Petru Slovenov manjka popolnoma. Tudi po Istri je redka (v razdejanem grobišču pri Škocijanu blizu Divače so našli dve) in postaja tem redkejša, čim dalje gremo v Italijo; v Estu manjka popolnoma. Še redkejše so kotančaste fibule s povprečno pločevino spojene po drugih krajih, zunaj Sv. Lucije (29 komadov) in Kobarida (31). Po Istri, Kranjskem in Italiji jih zastonj iščemo, a v Halštatu so našli samo jedno (zlato). Pač pa so te fibule zelo navadne po severni Nemčiji in Skandinaviji, če so tudi nekoliko različne od naših.

Igle so bile zelo navadne v prvi dobi železa in razširjene skoro po vsi Evropi. Po naših krajih, t. j. od Esta do Halštata in od južnega Baverskega do Grškega (Olimpija, Korint), je najnavadnejša buckasta in vozlasta igla. Nahaja se pogostoma (poleg Sv. Lucije) tudi v Kobaridu, v Št. Petru Slovenov, na Št. Vidski gori, v Medeji, Svetem, po Istri, Kranjskem (Vače, Šmarjeta, Mokronog, Podzemelj

in Dobrava), Koroškem (Beljak, Breg), Štajerskem (Ruše, Wies), Hrvaškem (Prozor) in Bosni (Glasinac). Zelo razširjene so tudi igle s kodrastim zavojem, ki se nahajajo sicer že v mostiščih in terramarah, potem pa v dobi železa. Zunaj Sv. Lucije so se našle take igle v Kobaridu, Št. Petru Slovenov, po Istri, Kranjskem (Vače, Mokronog, Podzemelj, Šmihel [tudi železne]), Koroškem (Gorina, Breg), v Halštatu, po Češkem, Moravskem, Šleziji, Vzhodni Prusiji in Skandinaviji ter na drugi strani v Prozoru, Glasincu, Troji in na Kavkazu.

Zelo redke so viličaste zalasnice iz železne dobe; iz dobe mostišč se nahajajo po Italiji in Švici. Precej navadne so pa v Bosni (Glasinac in Rakitno) in tudi na Hrvaškem (Prozor in Sisek, ter v Dalmaciji (Blato na Korčuli) in Istri (Vilanova, Picugi). Med vsemi temi komadi so najlepši svetolucijski. Iglino ost so tudi drugodi vtikali v tuljasto bunko, n. pr. v Estu, pri Št. Petru Slovenov, po Istri, na Vačah, Bregu, v Halštatu in Glasincu. Šivanko z ušesom nahajamo že v kamneni dobi, izdelano iz trde kosti ali iz jelenjih rogov.

Prstani in zapestnice so pri vseh narodih navadni od najstarejših dob do današnjega dne, tako da se dâ težko iz njih sklepati na kaj posebnega. Vendar so po severnoitalskih in vzhodnoalpskih grobiščih najnavadnejši vozlasti prstani, n. pr. po Lombardiji, in pri Št. Petru Slovenov, v Kobaridu, pri Sv. Luciji, na Št. Vidski gori, v Medeji, pri Škocijanu blizu Divače, v Šmihelu, na Vačah, v Halštatu ter posamezno tudi po Moravskem, Ogerskem, Bosni in Grškem. Redke pa so špiralne zapestnice pri Sv. Luciji in v Kobaridu, dočim je te vrste nakrasnin vse polno po severni Italiji, Istri, v Škocijanu, Šmihelu, po Češkem, Ogerskem, Bosni in Grškem. — Svetolucijski uhani so tudi neka lokalna posebnost. V Estu se ne nahajajo jednaki in prav redko tudi v Bolonji in na Vačah. Široki uhani, podobni onim z Idrije pri Bači, se nahajajo najbolj zunaj grobov in zdi se, da so iz poznejših časov.

Še starejše so koralde, ker so jih nosili ljudje že v kamneni dobi, nanizane iz školjk, kostij, živalskih zob, ilnatih jagod i. t. d. Pozneje so napravljali jagode iz kovine, stekla in jantarja, ker so si ženske vedno rajše krasile vrat s koraldami. Zato nahajamo tudi toliko ovratnic pri Sv. Luciji in v Kobaridu, a po zahodni Istri jih nič ni. Nasprotno se nahajajo prav lepe, gladke ovratnice po severni in vzhodni Istri (Jelšane, Povir). Po Italiji je malo gladkih ovratnic, mnogo pa po Ogerskem, severnoavstrijskih deželah in Nemčiji. Zavite ovratnice se nahajajo po Kranjskem (Cerknica, Hrastje, Vače, Mokronog, Podzemelj), Koroškem (Rožek), Štajerskem (Ruše), v Halštatu, po Češkem, Nemš-

kem, Švici, Francoskem, Angleškem, Ogerskem, Hrvaškem, Dalmaciji, Bosni, Kavkazu itd. Vozlaste ovratnice se nahajajo tudi v Kobaridu, Št. Petru Slovenov, Cerknici in Rožeku.

Steklene jagode so povsodi zelo razširjene, ali pri Sv. Luciji so jih le bolj na igle natikali, nego porabljali za koralde. Zelo redke pa so steklene glave, katere so služile od začetka bržkone kot obeski, kakor n. pr. po Italiji, Grškem in na Cipru. Tudi v Prozoru so našli steklene jagode v podobi človeške glave in v Kobaridu jedno, ki pa ni prevrtana. — Zelo priljubljen je bil jantar že od starodavnih časov in ravno skozi slovenske dežele je vodila kupčijska pot, po kateri so spravili neizmerno množino te strjene drevesne smole od Baltiškega morja k Jadranskemu. Premnogo jantarjevih jagod so našli posebno na Kranjskem, na Vačah in še več leta 1893. na Magdalenski gori. Zelo navadne so tudi na Bregu, v Vidmu, Halštatu, na Hrvaškem, v Dalmaciji, Bosni in Grški. Svetolucijski jantar je intenzivno rdeč, a akvilejski večinoma žolt, zlasti v bolj starih grobih.

Čudno je, da se nahaja pri Sv. Luciji tako malo vretenc, katerih je vse polno po istodobnih grobiščih po vsi Evropi in Mali Aziji. Že v Kobaridu in Št. Petru Slovenov so vretenca bolj navadna, ravno tako po isterskih nekropolah in gradiščih. Obeski po ovratnicah so primeroma jako navadni po vseh naših grobiščih, po severni Italiji, Kranjskem, Štajerskem, Hrvaškem, Bosni, Greciji, po Ogerskem, v Halštatu, Nemčiji, Švici, Franciji in Španiji. Po vseh teh krajih se nahajajo trikotne pločice kot obeski, redkejše pa so okrogle škatljice. Zelo razširjeni so tudi dvojnokotančasti obeski in kleščice. Obešali su tudi orodje, s katerim so čistili nohte in ušesa, in to nam dokazuje, da so premožnejši ljudje tudi pri Sv. Luciji že precej zložno živeli. Kolesca, živali in roke so tudi navadni obeski po vseh ravnokar naštetih deželah.

Bucki so služili starim ljudem le kot nakrasnina (ne za zapenjanje) in so bili tu pa tam po obleki prišiti. Zato so bili navadno ob robu na dveh nasprotnih straneh prevrtani in le redko so imeli našim podobno zanjko. Bucki poslednje vrste so bolj navadni po Istri, Kranjskem (zlasti v Šmarjeti), Koroškem (Beljaške toplice), v Halštatu, Hrvaški in Bosni.

Svetolucijski in kobaridski pasovi niso bili popolnoma iz pločevine sestavljeni, kakor v Istri in Halštatu, nego imeli so le kovinske sklepance iz pravokotnih, podolgastih pločevin, katere so z žeblji pričvrščevali k usnju. Ravno taki pasovi se nahajajo v večini po italskih grobiščih, po Kranjskem, Hrvaškem, Bosni, Grškem, Ogerskem, Nemčiji in Francoskem. Sklepanci z živalskimi podobami,

slični svetolucijskim, se nahajajo tudi v Bolonji, na Vačah, v Brezju, v Halštatu i. t. d.

Bronasto orožje manjka po vseh primorskih grobiščih in tudi na Kranjskem, v Estu in Bolonji je le bolj redko. Pa tudi železnega orožja se je našlo le malo pri Sv. Luciji, iz česar se dâ sklepati, da so bili ondotni prebivalci bolj miroljubni poljedelci. Niti v grobih bogatašev ne najdemo orožja, in iz tega sledi, da je niso imeli nikakor v číslih. Po drugih grobiščih, n. pr. v Šmihelu, Halštatu in po Bavarskem pa nahajamo pogostoma orožje pri ostankih mrličev. Kakor po vseh drugih grobiščih, so tudi pri Sv. Luciji najnavadnejše sulice, bolj redki pa palstabi in kelti. Po Italiji so precej redki takošni kelti, kakoršen je svetolucijski, in manjkajo v Istri, a navadni so po Kranjskem, Štajerskem in v Halštatu. Nekaj se jih je našlo tudi na Idriji pri Bači (v družbi palstaba), na Št. Vidski gori in v Št. Petru Slovenov.

Dolgih mečev, kakoršne opisuje že Polibij, se je našlo pri Sv. Luciji prav malo (mnogo pa na Kranjskem in Koroškem) in še ti daleč od grobov. Skovani so iz zelo mehkega železa, tako da so se pregibali pri vsakem udarcu in da jih je bilo treba vedno zravnati. Precej mnogo pa se je našlo nožev, ki so podobni isterskim, koroškim, kranjskim, hrvaškim in bosenskim. Taki noži, ki imajo prstane koncem ročnika, našli so se že v Bolonji, Estu, Propetu na Furlanskem, Št. Petru Slovenov, v Istri, Mokronogu, Halštatu, na Češkem, Nemškem in Francoskem. Izrezljani koščeni ročniki so zelo redki proti koncu ilirske dobe. Nahajajo se pa bolj pogostoma koščene kopčice za koralde. Britve in krivci se niso še našli pri Sv. Luciji, pač pa po Furlanskem in Kranjskem.

IV.

Iz teh primerjanj svetolucijskih starin z jednakimi po sosednjih deželah spozna lahko vsakdo, da sta bili središči kovinske obrtnosti v prazgodovinskem času Bolonja in Este. Vendar se pa nahajajo razlike med našimi starinami (ne samo lončenimi, ki so domačega izdelka) in onimi iz tu omenjenih mest. Mesto naših bronastih žar se nahajajo v Bolonji velikanski lonci, in tudi Este ne pozna tako velikih, situlam podobnih bronastih žar, kakoršne so svetolucijske. Pa tudi nakraski imajo tako različno obliko, da ne moremo misliti na kako uvažanje iz severne Italije. Ne le da imajo čolničaste, certoške in živalske fibule svoje lokalne posebnosti, nego poudarjati je treba, da manjkajo kotančaste fibule popolnoma v Estu in Bolonji. Tudi druge fibule kažejo mnogo karakterističnih razlik. Tako imajo n. pr.

svetolucijske prostoločne fibule krajšo zatiko in bolj zakrivljen lok, nego gorenjeitalske. Kačaste fibule so tam in tu mnogoštevilne, ali vendar imajo bolonjske debelejše zavoje na loku. Fibule s stranskimi rozetami in ploskastimi bucki manjkajo v gorenji Italiji popolnoma.

Tudi odstotek zmesí iz brona in cina (prvega je 73—91%) dokazuje, da naši talilci niso bili posebno izurjeni, ker se niso držali vedno istega odstotka, kakor v velikih središčih kovinske obrtnosti. Nasproti pa misli Dr. M., da je večina steklenih predmetov od drugod prinesena (iz Fenicije, ali kake feničanske naselbine), ker se podobne reči nahajajo ne le po vsi Evropi, nego tudi po Aziji in Afriki. Zlasti bradata glava spominja na asirske in babilonske uzorce, po katerih so tudi Femčani posnemali svoje nakrase. V etrurijskih in umbrijskih grobih ne nahajamo takih tipov. Bradni kodri so sestavljeni iz zelo drobnih jagodic, kakoršnih se nahaja premnogo raztresenih po svetolucijskem grobišču, in torej so bile tudi te jagodice od drugod prinesene.

Steklena torila imajo isto pasto in isto razvrstitev barv, kakor feničanska z otoka Cipra. Gledé steklenih fibul se pa ne da kaj takega trditi, ker podobne fibule še niso znane iz krajev, po katerih so Feničani stanovali, ampak se nahajajo le po Italiji in deželah okoli Alp. One posnemajo obliko bronastih fibul in zato so bile bržkone tudi izdelane po omenjenih krajih. Srednjeitalske steklene fibule so iz mnogobarvne paste s podolžnimi rebri, a naše alpske so iz prozornega, večinoma višnjevega stekla, in sicer, ali gladke ali pa polne malih bradavic.

Če primerjamo tolminske lončene posode s kranjskimi, najdemo sicer pri obojih isto pasto, ali njih oblika in tehnika je kaj različna. Z malimi izjemami so kranjske lončenine precej surove, prvotne, in isto velja tudi za dober del isterskih. Tako n. pr. so torilca z visokim ročajem, katerih je množina v kranjskem muzeju v Ljubljani, zelo debela in nimajo one elegantne oblike, katero občudujemo pri tolminskih. Tudi nakraski so pri kranjskih torilih zelo redki: samo dve imata bronaste žebljičke, nobeno pa ne svinčenih ali cinastih prevlečkov. Samo na majhnem številu čaš se nahajajo izmenice rudeče-črni pasovi, in velike žare imajo le izjemoma take trakove. Tudi se ne nahajajo po Kranjkem situlam podobni lonci (izvzemši one na občinskem pašniku pri Slivnici) in rudeči piskri z ušesom. Bolj podobni pa so si bronasti predmeti, zlasti fibule (izvzemši dvojno-kotančaste).

Tolminska grobišča so različna tudi od isterskih. V poslednjih manjkajo popolnoma velike žare in mesto njih se nahajajo manjše posode (kakor tudi v Estu in Bolonji), katere služijo na Tolminskem le stranskim namenom. Zato

pa se nahajajo v isterskih žarah kosti vedno skrbno odbrane («ossilegium»), a na Tolminskem prav izjemoma. Čeravno imajo isterska grobišča važne posode, vendar te niso tako lepo razvite, kakor tolminske. V Istri se nahaja največ trebušastih, debelih loncev, a prav redke so stožčaste čaše, sklede in situlam podobni lonci. Manjkajo tudi tolminski piskri z ušescem, kupe z visokim podnožjem in torila z visokim ročajem. Tudi nakraski (vtiski s prstom, geometrične risarije, vzbočene podobe, jeleni, goske i. t. d.), so na isterskih posodah starejši in podobni onim iz arhaične nekropole bolonjske. Zelo redki pa so kovinski nakraski in tudi situle so gladke (jedna sama ima vzvišeno vrvico).

V Istri so fibule zelo redke; prostoločne, polumesečne ter dvojno-kotančaste so popolnoma neznane, a prevladujejo certoške (vse s špiralo) in kačaste fibule. Igle s krogljicami se nahajajo po Tolminskem, kakor po Istri. V poslednji deželi so zelo navadni špiralni prstani in zapestnice, dalje širokotračne z repinasto zapono, ki manjkajo popolnoma na Tolminskem. Isterski uhani so vedno gladki, mnogoštevilni pasovi imajo udolbene nakraske (zlasti meandre), a gladkih in zavitih ovratnic nič ni.

Iz vsega tega vidimo, da je na Tolminskem pač dober del podobnih tipov, ki se nahajajo po vseh bližnjih, istočasnih grobiščih, ali vendar so te oblike spremenjene po posebnem ukusu dotičnega kraja. Iz tega sledi, da se ne more misliti na nikako uvažanje teh predmetov, ker, če bi se bilo to godilo, morali bi trditi, da so na jednem mestu izdelovali različne oblike jedega ter istega predmeta, a tedaj bi bilo neverjetno, da bi se ne bil ohranil nobeden primerek na mestu izdelovanja. Velika večina onih predmetov torej, ki določujejo kulturno stanje jednega kraja, izdelana je bila v istem kraju, ali pa vsaj prav blizu njega. «O tem sem se uveril — piše Dr. M. — posebno tedaj, ko sem obiskaval severne muzeje, v katerih se nahaja brezštevilna množina predmetov, ki niso znani južnim krajem, dalje nekaj malo takih, ki se bistveno razločujejo od prvih in so torej gotovo tuji izdelki. Kako bi se drugače nahajali talilni kalupi daleč od onega kraja, kjer so se našli iz njih izvirajoči predmeti? Pri sv. Luciji nismo našli do sedaj nobenega kalupa, ali razkopavalo se je doslej skoro izključno le grobišče in v teh vendar ljudje niso zagrebali rokodelskega orodja (z malimi izjemami). Pri malem poskusu na svetolucijskem gradišču smo našli pa več kosov bakra. Ti kosovi so kazali znake talenja in so bili namenjeni, da se prekujejo v bronaste predmete. Za razvitek keramike je svetolucijska okolica kaj ugodna, ker se nahaja dobra ilovica na Selih, Kozarskem, v Tolminu i. t. d.»

Če vse rečeno pregledamo, spoznamo lahko, da spadajo tolminska grobišča v prvo dobo železa, t. j. v ono dobo človeške izobraženosti, ki je cvela v prvem tisočletju pred Kristom skoro po vsi Evropi. Seveda je velik razloček v kulturnem razvitku med srednjo Italijo in našimi kraji. V najstarejši dobi so si bili predmeti tudi oddaljenih krajev bolj podobni, kot pozneje, ko so Etruščani že prišli v dotiko s Feničani in pozneje z Grki, ki so bolj spodbudili in povzdignili prvotno kulturo. Nasproti pa so prebivalci ob najnotranjejšem zalivu Jadranskega morja, h katerim je le redko kak ptujec prišel, delj časa ohranili svojo prvotno izobraženost, ker so bili oddaljeni o tujega vpliva. Na te prebivalce so začeli še le pozneje vplivati bolj izobraženi narodi, in sicer ne samo od juga, nego tudi od severa, in zlasti pa z Balkanskega polotoka. Toda starinski predmeti od tam doli še niso zadosti preiskani, da bi mogli z gotovostjo določiti ta vpliv.

Povdarjali smo, kako podobne so tolminske starine bolonjskim in atestinskim. V Bolonji je trajala prva železna doba (tako imenovana «vilanovska») do l. 500 pred Kristom, ko so Etruščani to mesto posedli in mu kar najedenkrat prinesli svojo, že bolj napredno kulturo (pisane atiške vaze). V Estu stara kultura ni bila tako nenadno pretrgana, nego prehajala je počasi iz jedne dobe v drugo (učenjaki razločujejo štiri take dobe atestinskih starin). Ta kultura je začela najbolj cvesti okoli polovice V. stoletja pred Kristom, ko se je keramika najbolj razvijala (rudeče-črni pasovi, najmnogovrstnejše fibule, elegantni sklepanci, situle s podobami i. t. d.). Tedaj so začeli tudi že uvažati pisane grške posode.

Pri Sv. Luciji, kakor že rečeno, ni mogoče zaslediti različnih tipov v starejšem in novejšem delu grobišča, čeravno je moralo gotovo mnogo mnogo časa preteči, predno so tolikošen prostor napolnili z mrliči. Po primerjajoči poti pridemo do sklepa, da je svetolucijsko grobišče iz istega časa, kakor II. in III. doba atestinskih (odnosno istočasnih bolonjskih) grobišč. Ker je Sv. Lucija zelo daleč od morja, zato je prišlo do nje le malo grških (apulskih) posod, dočim se jih po Istri nahaja vse polno. Čudno pa je, da niso našli pri Sv. Luciji še nikakoršnega napisa, niti pečatov in tvorniških vtiskov na bakrenih posodah, kakoršnih je vendar dosti na kovinskih pločicah v Bolonji in Estu. Ker so se pa ohranile pri Sv. Luciji tudi še arhajične fibule, zato lahko sklepamo, da sega tamošno grobišče v najstarejšo kovinsko dobo.

Kdaj so prenehali pokopavati v svetolucijski nekropoli, to lahko spoznamo iz tega, da se v njej ne nahaja skoraj nič latênskih predmetov, ki so večinoma zunaj grobišča

raztreseni, tako da ne morejo spadati v isto dobo, kot nekropola. Pridrli so bili, kakor je znano, Galci že v V. stoletju v gorenjo Italijo in se po nji tako hitro razširili, da so bili Veneti že v III. stoletju vsprejeli galske šege in obleke. Od konca IV. stoletja pred Kristom razširila se je počasi galska kultura (ki pa je bila nižja od venetske) tudi po naših krajih in je prevladovala do začetka rimskega gospodstva, kakor se spozna iz galskih starin v atestinskih grobiščih. Zato se ne smemo čuditi, če nahajamo pri Sv. Luciji in po Kranjskem bolj arhajične fibule skupno z novejšimi.

Iz vsega tega sledi, da so začeli pokopavati pri Sv. Luciji najpozneje okoli l. 600 pred Kristom in so pokovali celo do (okroglo) l. 300. pred Kristom. Imena tedanjih prebivalcev nam sicer noben vir ne imenuje, ali iz priložkov, katere so svojim mrtvim dajali v grobe, sklepamo brez dvojbe, da so bili ilirskega pokolenja in sicer venetskega rodu. Iliri so bili naseljeni po srednjem in severnem delu Balkanskega polotoka, po Istri, vzhodno-alpskih deželah in po Benečiji tjedoli do Pada in Gardskega jezera. Tudi po Apuliji in Kalabriji so bivali ilirski razrodi (Japigi, Mesapi, Dauni i. t. d.), ki so bili prišli čez morje z Balkanskega na Apeninski polotok, in celo po Umbriji in Picenu so bile posamezne ilirske naselbine. Proti severu so se razprostirali Iliri celo do Ina*), in ime Veneti nahajamo n. pr. v gori «Grossvenediger» ter «M. Venet» med Imstom in Landekom. Veneti so se naselili brez dvoma z Balkanskega polotoka okoli tržaškega zaliva v gorenjeitalsko nižino. Pred Veneti pa je stanovalo po naših krajih bržkone še jedno prvotno ljudstvo (to je mnenje g. dr. M., drugi starinoslovci pa so postali glede «preseljevanja» že neizrečeno skeptični).

Nove preiskave na Balkanskem polotoku so dokazale očividno, da so bili tamošnji gorati in gozdnati kraji gosto naseljeni že v kamneni dobi, ob istem času, kakor italijanske teramare, in da so ljudje tam ravno tako po gradiščih stanovali, kakor na Kranjskem in Primorskem. Če so torej Veneti poznejši prisiljenci (po mnenji dr. M.), morali so se gotovo hudo bojevati s prvotnimi prebivalci in niso mogli po najkrajši poti prodirati v gorenjo Italijo. Potovanje Venetov je bilo prav za prav brez načrta in cilja; pomikali so se počasi naprej za solncem, kakor jih je k temu sililo pomanjkanje živeža ali pa napadi sovražnikov. Mogoče je, da so ravno v Bosni delj časa bivali, in zato se nahajajo tam slične starine, kakor pri nas in po vseh alpskih deželah tjegori do Bavarske. Vendar pa se razločujejo naše starine

---

*) Pauli, Altitalische Forschungen, Leipzig 1886 bis 91, str. 420.

nekoliko od bosenskih in zato jih imenuje Dr. M. «veneto-alpske».

«Naši kraji — tako sklepa Dr. M. svojo temeljito razpravo — torej niso bili divji predeli, kjer so stanovali barbari in po katerih so se potikale tolpe narodov brez zakona in civilnega reda. Že mnogo poprej, nego so Rimljani podjarmili apeninski polotok, cvetela je po gorenjesoških dolinah in bližnjih planotah lepa, mnogoletna in napredna kultura. Naša grobišča so podobna prstanu, ki spaja zahod z vzhodom in ki priča, da so že v onih starodavnih časih bivali po Balkanskem in Apeninskem polotoku sorodni, med seboj občujoči narodi, ki so imeli podobno, čeravno po krajevnih razmerah modifikovano kulturo».

Kakor že rečeno, povdarja Dr. M. izrecno, da so bili z malimi izjemami vsi starinski predmeti svetolucijski — isto velja tudi za Kranjsko — izdelani doma in od domačih obrtnikov, kar je dvorni svetovalec Hochstetter že l. 1883. povdarjal gledé vaških in šmarjetskih starin. S to trditvijo se strinjajo tudi vsi najnovejši preiskovalci prazgodovinskih dob, in istega mnenja so vsi razsodni možje, ki se resno pečajo z arheologijo. S tem pa je popolnoma dno spodbito trditvi: «In jener scheinbar so morgenfrühen (!) Zeit etablierten (!!) sich etruskische Schmelzer und Schmiede im Lande (sc. Krain), um die Producte ihrer Fabriken hier an Mann und Weib (!!!) zu bringen.» (Argo, 1892, str. 10 in 11.)

Etruščansko prašanje je torej za nas Slovence rešeno. Že l. 1886. je spoznal A. B. Mayer, ki je kopal na Gorini (Gurina pri Muti), da slavnoznani vurmljanski napis (Würmlach, na severni strani Polinika) ni sestavljen v etrurskem jeziku, nego bržkone v ilirskem. In v soglasju s tem piše T. Mommsen v V. zvezku «Rimske zgodovine» str. 180 in 182, «da so bili prvotni stanovniki Norika ilirskega rodu, a pozneje mnogo s Kelti (t. j. Galci) pomešani, ter da so stanovali Iliri po vseh zemljah na severni in vzhodni strani jadranskega morja in še celo po Ogerski na desni strani Dunave. Kakor znano, smatra Mommsen tudi končnico ik v rimskih nadpisih naših krajev, da je ilirskega korena.

Zajedno z etruščanskim prašanjem pada pa tudi keltsko, ki je zadnja desetletja tako zelo strašilo po vseh spisih Slovanom sovražnih zgodovinarjev. Zlasti štajerski pisatelji (Knabel, Mitt. des hist. Vereines f. Steiermark, XIV; Muchar, Keltisches Noricum; Pichler, Virunum; in Krones, Oesterreichische Geschichte) so bili vsi navdušeni za keltsko prvobitnost po slovenskih deželah in so skušali s tem zajeziti «slovanski naval». Francoski in angleški, torej v tem prašanju najkompetentnejši raziskovalci (n. pr. P. L. Lemiere,

Aleks. Bertrand, Evans), so dokazali, da treba Kelte dobro razločevati od Galcev. Prvi so bili miren, nebojevit narod, stalno naseljeni po Britaniji, Franciji in severni Italiji, drugi pa nomadsk narod južne Nemčije (in Češke). Od tod so se preselili Galci čez Reno na Francosko, ustanovili tam vojaško-aristokratično državo in dali celi deželi ime Galija. To so ravno tisti Galci, ki so se razširili okoli l. 400 v gorenjo Italijo, napali Rim, preplavili tudi naše dežele ter prodrli celo v Grecijo in Frigijo.

S tem smo označili sedanje stanje znanstvenih raziskav o Keltih. Nasprotniki Slovencev seveda ne bodo zadovoljni in se ne bodo dali prepričati, dokler se ne vresniči zahtevanje Fliegerja (Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft VII., 284): «Mann solte die Schriften der Keltomanen auf den Index setzten, damit nicht sonst ehrliche Forscher auf Irrwege geleitet werden».

(Izvestja muz. društva za Kranjsko, letnik IV. sešitek 1—5).

Zgodovinske črtice o Gorici.

Blizu tam, kjer priteka bistra Soča v nižino, vzdiga se ob njenem levem bregu osamljen grič, ki je že prazgodovinske prebivalce vabil k naselenju. Pozneje so Slovenci sezidali na njem vas Gorico, ki se l. 949. prvikrat omenja s tem imenom. Bila pa je tedaj odvisna od bližje župnije Solkan, kjer se je nahajal (na severovzhodni strani vasi) tudi okrožni grad, katerega je podelil cesar Oton III. l. 1001. furlanskemu grofu Verihenu. Ta, ali pa njegovi nasledniki Epenstajnci, so sezidali goriški grad in se začeli po nje imenovati goriške grofe. Lurnsko-bistriški grofi so obzidali potem tudi vas na griču in dobili od cesarja dovoljenje vsaktedenskega tržnega dne (14. junija 1210.). L. 1225. (?) ustanovi sv. Ant. Pad. prvi samostan v Gorici (na Star. trgu, blizu stare cerkve sv. Marka, in pozneje sv. Antona st.). Tržni kraj je vabil vedno več naselnikov in ti so začeli staviti svoje hiše tudi zunaj obzidja ob pobočji griča proti ravnini. Kmalu so si sezidali dvorniki goriških grofov in njih plemeniti služabniki hiše v Gorici in ravno takó vse važnejše plemiške rodovine iz cele grofije. L. 1307. podeli grof Henrik III. obzidanemu trgu mestne pravice in mu podeli pravilnik, da si je smelo samo zbirati svoje uradnike ter pobirati malo užitnino (n. pr. od soli) za vzdrževanje mestnega ozidja in vrat. Tedaj so začeli Goričani misliti na svojo župnijo. Že l. 1298. je stala mala kapela v gornjem mestu, l. 1356. pa tudi v spodnjem. L. 1400. dozidajo tudi lastno farno cerkev sv. Hilarja (sedaj stolna) in si postavijo svoje pokopališče na Starem trgu. Ko se je prebivalstvo namnožilo, začeli so zlasti dvorniki zidati vedno več prostornejših hiš proti stolni cerkvi in ulici Raštelu. Ta doljni del sicer ni imel meščanskih pravic, vendar so imeli plemiči tu svojega sodnika in svojo upravo. Še le l. 1455. podelil je grof Ivan tudi dolenjemu kraju mestne pravice in združil oba dela v jedno mesto. Tedaj so napravili okoli dolenjega mesta nasip in pred njim globok jarek (ali «grapo»), ki je

vodil od severne strani Raštela čez Travnik okoli vrta uršulink, potem preko municipijskih in kraških ulic ter okoli Starega trga in Lanthierjeve palače za Strassoldovim vrtom proti grajskemu ozidju. Grof je dovolil mestu poleg trgov tudi vsakoletnih sejmov, a od teh mu je moralo plačevati 14 mark na leto. Da bi mesto še bolj povzdignil, zapovedal je isti grof, da morajo vsi deželani v Gorici hoditi po tujega blaga in obrtnih izdelkov. Določil je tudi uradno vse cene, zlasti za kruh, meso in olje. Štirje odborniki izmed plemičev so nadzirali vse prodajalnice, zlasti ostro mesnice. Za uboge bolnike ustanovili so bili že v XIII. stoletju bolnišnico svete Marije na sedanjem Stolnem trgu. Pod grofi se je bilo naselilo več nemških plemičev in obrtnikov v Gorici, a pod Avstrijo prihajali so vedno bolj italijanski naselniki. O stanovskih zborih za časa grofov vemo prav malo, pač pa da je imelo mesto svoje posebno starešinstvo (dvanajstijo), ki se je zbiralo v občinski hiši v gorenjem delu mesta ter volilo in plačevalo svoje uradnike. L. 1507. se čita: «Actum sub loggia comunitatis». Mesto je imelo torej svojo lopo ali «ložjo», kjer so nove ukaze ragzlašali, kakor po vseh beneških mestih. L. 1412. (12. dec.) je potoval cesar Sigismund skozi Gorico v Čedad, da bi kaznoval Tristana Savorgnana. — Pod avstrijsko vlado se je marsikaj spremenilo v Gorici. Prvi Habsburžani so še dajali kovati poseben denar za Goriško, n. pr. Maksimilijan I. z napisom «Comes Goricie». Tudi še na poznejših bakrenih denarjih Habsburgovcev se še vidi grb goriških grofov. Vsled beneške okupacije (od marca 1508. do julija 1509.) sprevideli so potrebo, goriški grad še bolj utrditi, in to delo so bili začeli že Benečani, ker so mislili, da ne bodo nikoli več zapustili Gorice. Pa tudi mestni jarek je bilo treba dalje pomakniti, ker se je bilo prebivalstvo prav zdatno pomnožilo. Iz urbarjev XVI. stol. spoznamo namreč, da je bilo tudi že na Travniku («am Anger») mnogo hiš, ki so plačevale deželnemu knezu. Potegnili so tedaj jarek iz potoka Korna na korenjski ulici okoli grada in potem mimo sv. Roka do stare pošte, a od todi čez Studenec zopet v Koren. Kot posebni predtrdnjavici v obrambo mesta moramo smatrati za se utrjena gradova Cingraf in Turn (sedaj villa Böckmann). Stanovi so si sezidali svojo lastno hišo v dolenjem mestu (tam, kjer je sedaj deželni odbor), a tudi meščani kmalu za tem svojo občinsko hišo, za kar so dobili od vlade 200 gld. podpore (1562.). Zlasti mnogo je storil za povzdigo mesta deželni glavar Franc Thurn (1542-69.). Ta pokliče izurjenega zdravnika Mattiola iz Tridenta in po njegovih nasvetih dâ mesto kanalizovati, mestni jarek občistiti ter obzidje zvišati. Isti vpelje tudi redarstvo, požarni red in prepove ostro beračenje po mestu (za domače reveže je skrbela posebna družba

meščanov). V drugi polovici XVI. stoletja začeli so si goriški plemiči postavljati svoje «dominikalne» hiše od Travnika naprej proti trgu Koren. Tako je nastala sedanja «Gosposka ulica», poprej «Contrada nobile», kateri so Slovenci rekali «Žlahtnica». L. 1701. sezida goriški (iz Italije priseljeni) kamnosek Pacassi Attemsovo palačo na Kornu. Njegov sin Nikolaj je sezidal l. 1744. cesarski grad Schönnbrunn pri Dunaju. L. 1555. je zapovedal papež «ghetto» in l. 1564. so bili tudi Goričani žide izpodili (kakor Tržačani), ali brez uspeha. L. 1567. pride (sredi aprila) nadvojvoda Karol po vipavski cesti čez Kromperk in mimo sv. Trojice v Gorico (za gradom ni bilo uhoda), da sprejme poklon deželnih stanov in ravno po tej cesti so prihajali tudi poznejši cesarji (n. pr. Leopold. I. l. 1660.). L. 1588. so ustanovili poštno postajo v Gorici in še sedaj stoji na dotični hiši v gorenjem mestu urezan napis «magister cursorum». V XVII. stol. začela se je tudi trgovina razvijati v Gorici, zlasti s platnom in suknom. L. 1602. prinesli so prvikrat turšico na goriški trg in sicer je stal star 7 lir in 18 soldov. Mesto se je lepšalo po novih zgradbah: jezuitska cerkev (1621.), šola, mladeniško semenišče (1636.), steber sv. Ignacija (1640.). Kot znamenje napredovanja mesta moramo smatrati mnoge naselitve samostanskih redov: l. 1591. so se naselili kapucini, l. 1617. jezuiti (imeli so svoje letovišče na Kostišču v Grčini, kromperške duhovnije), 1648. karmeliti (na Kostanjevici), 1653. klarisinke, 1656. usmiljeni bratje na Plačuti, 1672. uršulinke in slednjič l. 1780. pijaristi. Ali lakota in kuga sta pogostoma obiskovali mesto, zlasti l. 1682., ko je v sedmih mesecih 500 ljudij pomrlo (mesto je imelo že dva zdravnika, a ta se nista mogla sporazumeti z drugimi ranocelniki.) Zaradi mnogih pretepov in pobojev poslal je cesar Leopold I. (1665.) 50 mož kot posadko na goriški grad in zapovedal, naj sprejme mesto 36 redarjev (24 na deželne a 12 na svoje stroške.) L. 1696. so ponovili zapoved, da morajo vsi židje v «ghettu» stanovati. Ti so osnovali svojo posojilnico in zastavljalnico, a ker so zahtevali previsoke odstotke, vzdignilo se je ljudstvo zoper nje in vlada je morala določiti, da smejo zahtevati od meščana k večjemu 15%, od kmetov pa 20%. L. 1729. je zapovedala graška vlada, da morajo vedno nositi rumeno prevlečen klobuk in da od posojil ne smejo zahtevati več kot 5% ali k večjemu 6% obresti. Tri rodovine Marburg (Morpurgo), Pincherle in Gentile so uživale posebne predpravice, ker so dajale denar, hrano in strelivo, ko so Benečani oblegali Gradišče. Vsi goriški židje naj stanujejo v «ghettu», ki naj ima jedna sama vrata. Tisti pa, ki so se v Gorico pritepli, morajo jo zapustiti v šestih mesecih. Židje, ki ostanejo v Gorici, ne smejo v bodočnosti nobene nepremičnine kupiti si. Svoje

prodajalnice smejo imeti le v «ghettu», a dovoli se jim tudi po hišah krošnjariti. Pri sebi ne smejo nobenega tujega žida imeti in ne držati kristjanskih poslov, razun k večjemu dojk. Te naredbe so veljale do tolerančnega edikta Jožefa II. Prvi goriški nadškof je ustanovil sedanjo posojilnico «Monte di Pietà» l. 1753. in istega leta Španec Alvarez svojo hišo na Studencu za gostinjec dvajsetim osiročenim, bolnim dečkom. Okoli hiše so bili tedaj še sami vinogradi, izvzemši vilo Lujizo št. 21. Z ustanovitvijo nadškofije prišlo je sploh mnogo novega življenja v mesto. Baron Codelli je prepustil škofiji palačo s kapelico, vrt, vinograd in še 40.000 gld., a cesarica Marija Terezija je bogato obdarovala stolno cerkev. (V njeni zakladnici hranijo dve umetni škofovski palici, ki sta prišli v Gorico 8. junija 1756., ko so razdelili stare patrijarške zaklade med Videm, Čedad, Gorico in Akvilejo. Prva izvira iz najstarejših časov (bajé od sv. Marka), druga pa iz časov patr. Popona). L. 1757. so odprli škofijsko semenišče in ravno istega leta so dovršili jezuiti novo pročelje svoje cerkve. L. 1768. je bil prvi dijocezanski zbor v Gorici, katerega se je udeležilo nad 300 duhovnikov. L. 1765. je obiskal cesar Jožef II. prvikrat Gorico in tedaj so popravili v naglici mestni tlak, ki je bil do takrat zelo slab. Sploh je dobila Gorica v preteklem stoletji novomestni značaj. Hiše so povečali in olepšali, lastniki so morali pred njimi tlake napraviti, in mesto opečnih tal so vpeljali pode iz žaganic. Mesto se je precej razširilo, l. 1703. so mu pridružili «Pristavo», 1734. so postavili most čez Koren in zvezali Koroško predmestje z Gorico, a predmestje Studenec je znova nastalo, potem ko so bili zasuli stari mestni jarek. L. 1756. so podrli vrata koncem Gosposkih ulic ter jih prestavili h korenskemu mostu, a druga taka vrata k mostu proti Plačuti. Istega leta so začeli Mesarske ulice in postavili nov vodomet na Travniku. L. 1735. so odprli v Gorici prvo prodajalnico papirja in knjig. Na gradu so imeli posebno turnsko uro, v katero pa je bilo treščilo 8. avgusta 1764. Cesarica Marija Terezija je prepustila mestu nad 2000 stotov svinca za vodovodne cevi (iz Kromperka) ter dve ognjegasni brizgalnici.

Prvo gledališče je bilo v Gorici že l. 1739. in ko je to pogorelo (1779.), sezidali so sedanje blizu prejšnjega. L 1777. so združili vse goriške bolnišnice v jedno samo veliko ter jih dali v oskrbovanje usmiljenim bratom. Prvi časnik «Gazzetta Goriziana» je izhajala 1774-76.; zadnjega leta so vpeljali «nemške šole» v Gorici. Zanimivo je, da je prenočil papež VI. 14-15. marca 1782. v Lanthierjevi palači, a l. 1784. mudil se je zopet cesar Jožef II. v Gorici. Bival je v hotelu «Baylon» (sedaj «tri krone») in ostal štiri dni v mestu (10.—14. marca). Za jezuiti so vodili gimnazijo šestrazredni licej pijaristi 1780-1810. L. 1797. (20. marca) med 6. in 7.

uro posedli so Francozi Gorico brez najmanjšega upora. Sestavili so provizorno vlado (15 najuglednejših meščanov), ki je imela skrbeti zlasti za hrano francoske vojske. V Gorici Francozi niso postavili «drevesa svobode», kakor drugodi, in obnašali so se tako moško, da se ni mogel nihče čez nje pritoževati. — Dne 25. maja prišli so zopet avstrijski vojaki v mesto. L. 1799. sta ustanovila grofa Guido Kobencelj in tedanji deželni glavar Rajmund Thurn učeno društvo «Accademia degli Arcadi romano-sonziaci» (kot podružnico rimskih Arkadcev), ki se je pa razšlo l. 1802. L. 1781. so preložili pokopališče od sv. Antona novega (poprej je bilo tudi pri sv. Ivanu Kr.) v brajdo «Vaccana» pod Kostanjevico, l. 1827. na mirensko cesto, l. 1878. pa v Kromperk.

L. 1805. (17. nov. ob 7. uri zjutraj) so posedli Francozi drugič Gorico, pa se tudi dobro obnašali, izvzemši seve rekvizicije. Koncem marca 1806. zapustili so Gorico in vse levo obrežje Soče. Od l. 1809-1814. je bilo mesto zopet v oblasti Francozov; po njih odhodu pa je preustrojil grof Saurau vso upravo. L. 1819. se je naselila v Trstu bogata trgovska rodovina Ritter von Zachony ter kupila goriško cukrarno blizu kapucinov, ki je bila nekdaj last M. Kravanje iz Bolca. Ker so Ritterji razširili svojo obrt (sezidali so po l. 1840. velikansko tvornico in mehanični mlin v Stražicah) in poklicali mnogo protestantskih delavcev v Gorico, pomnožila se je evangeljska občina tako zeló, da si je postavila l. 1862-64. svojo lastno cerkev na Studencu.

L. 1816. (17. apr.) pripeljejo trupło cesarice Marije Ludovike iz Verone v Gorico ter jej napravijo velik sprevod od plačutskih do dunajskih vrat. Pregnani francoski kralj Karol X. je prišel 25. okt. 1836. v Gorico ter bival v palačah grofa Coronini-ja na Cingrofu in Strassolda na Starem trgu. Umrl je pa že 6. novembra in bil pokopan v samostanski rakvi na Kostanjevici, kakor tudi pozneje njegovi sorodniki: vojvoda angulemski (1844.) s soprogo (1851.) in grof Chambord (1883.). L. 1857. je obiskal naš presv. cesar Gorico (drugikrat 1865. in tretjikrat 1882.). ter po zimi 1863-64. je bival v Gorici N. V. nadvojvoda Karol Ludvik. L. 1839 pridružijo Gorici tudi občini Baronovšče in Staro goro. L. 1861. ustanové višjo realko (že l. 1700. je bil poleg normalke še IV. «tehnični razred», od 1849. dvorazredna in od 1852. trorazredna nižja realka), a l. 1875. pa žensko učiteljišče, potem ko so prestavili moško v Koper.

Goričani pred 100 leti.

Anton Mužnik je bil deželni zdravnik (protomedicus) poknežene grofije Goriške-Gradiščanske. Rodil se je l. 1726. pri Sv. Luciji, prišel v mladih letih k vojakom in se tam izobrazil za vojaškega ranocelnika («Feldscher, feljčar»). Zaradi svoje spretnosti dobil je l. 1765. službo prvega zdravnika v deželi ter izdal l. 1781. knjigo o goriškem podnebju («Clima Goritiense»), v kateri opisuje tudi način življenja prebivalcev po raznih delih goriške grofije.

Zanimljiv oddelek v omenjenem učenem in obsežnem delu je posebno poglavje: «kako prebivalci živijo, o njihovem temperamentu in njihovih svojstvih».

Za uvod tej z veliko podrobnostjo spisanej razpravi o navedenem predmetu kaže nam pridno opazujoč pisec na grškega starosto vseh zdravnikov, na Hipokrata, kteri veleva zdravniku, prišedšemu v ktero neznano mu mesto, da poizveduje, ktere jedi in pijače rabijo prebivalcem, so li udani goltnosti, pijančevanju in lenobi, ali so marveč zmerni v jelu in pilu in jih veseli telesno urjenje in delo?

Na tej trdnej podlagi zida pisec svoja raziskovanja in dospé k sledečim «izkušnjam». Piše (v latinščini) tako-le:

«Gledé hrane živijo se ljudje tu (na Goriškem) v obče z vsem, kar raste v tej kronovini».

Ta temeljni stavek, kteri v obče izraža Goričanov priprostost v živežu, privede ga zopet k prejšnjemu odstavku svoje razprave, k opisu prirodnih svojstev goriške zemlje.

Opisal jo je na kratko, a jederno tako-le: «V tem košček zemlje najdemo gôr in dolin, gozdov in planin, poljá in travnikov, rek in studencev, vinogradov, oljčnikov, murvinih nasadov in sadnih dreves, vasij in mest v obilnem številu. Tu imamo kaj lepo razmerje in veliko rodovitnost gledé lesa in sena, poljskih pridelkov, sočivja in zelenjavi, prediva in konoplja, vin in olja, smokev in mandeljev. Tu nahajamo sviloprejk, kônj, oslov, goved, ovac in koz. Niti divjačine ne pogrešaš, kajti

dobijo se tu zajci, lisice, kune, risi, volki, medvedje, jeleni in vsa plemena divje perutnine. A ljuba in prijetna je ta deželica očem domačinov (danes pristavimo: in zlasti inozemcev) zaradi milega svojega podnebja, dobrega vina, čistih vod, in vsled lege svoje»,

Opisavši nam tako nekako v pregledu, kar podaja goriška zemlja domačega živeža, nadaljuje dr. Mužnik tako le: «Vsakovrstnih rib dobivajo prebivalci iz bližnjega jadranskega morja».

Za tem preide pisec k podrobnostim svojega predmeta.

«Stanov — tako piše — razločujem čvetero. Prvič kmete: drugič služabnike in meščane najnižje vrste; tretjič meščane v boljših razmerah, četrtič plemiče in bogatine; in tako hočem tudi o vsakem stanu posebej povedati na kratko, kako živí. Vender si kmetsko ljudstvo v tem ni povsem enako, kajti se razločuje po krajevnih razmerah dežele».

Najpriprostejše — po naših razvajenih pojmih rekli bi najslabše — živeči so imenovanemu zdravstvenemu svétniku — Tolminci. O njih vé povedati, da živijo le o mleku, siru, vrtnih pridelkih in zelanjadi (bodi sveži, bodi usoljeni), o nekej gostej kaši, ktero napravljajo — iz mleka in vode (in ktera nas spominja najstarejše jedi Rimljanov), dalje o kruhu v dimu posušenem in o vodi. Ti «vegetarijanci» osemnajstega stoletja izneverovali so se le o praznikih svojej navadi, o kterih so si privoščevali mesa posušenega v dimu (svinjskega, ovčjega ali govejega) in kuhanega v sočivji ali zelenjadi; o takih priložnostih pili so tudi vino, pa samo v krčmah.

Gosteje in v večji meri privoščevali so si vina Kanalci in Brici, kteri niso sušili kruha v dimu, ampak pekli podpepelnike (kakor pastirji krompir).

Poljančani ali prebivalci ravni ljubili so polento (ti se pač niso spremenili), in sicer nekako bolj trdno kuhano in s soljo in z maslom, ali pa s slanino zabeljeno. Kruha in vina seveda niso pogrešali, kakor ne Kraševci, kteri so vrh tega imeli mleka in sira v izobilji.

«Služabniki in obrtniki nižje vrste živijo skoro le o kruhu in vinu, razen tega jim je v hrano tudi sočivje in sir».

«Prebivalci v srečnejših razmerah jedo vsak dan goveje ali drugo meso, zelenjad in sočivje ter pijejo vino». Premožni slednjič in plemiči obkladajo kakor povsod tudi tu svoje mize z vsem, kar umé pripraviti «učena kuhinja». V navadno pijačo rabi vino in voda; vina se, kar je umljivo, večja množina popije v onih krajih dežele, kjer raste trta.

Za tem govori naš deželni zdravnik o pivu. O njem trdi, da ga na Goriškega ne kuhajo; a prinesli so ga sem pred 100 leti iz Ljubljane, (morda iz sedanje Auerjeve pivovarne, kjer se je nekdaj, kakor znano, tudi cesar Jožef II. nastanil). Žganja se za onega časa ni pilo čez mero v področnem okoliši dr. Mužnika. Izmej tujih vin, ktera so sladila obede in večerje bogatih Goričanov in osobito plemičev, omenja naš auktor vin iz otoka Cipra, s Španjskega in Francoskega.

Iz teh podrobnostij v narodnem živenji izvaja splošne sklepe in nahaja, da so prebivalci te deželice bolj zmerni v jelu nego v pilu, in da so pitju najbolj udani oni deželani, ki stanujejo v goratih krajih, kjer ne raste vino; ker pridejo le redko do njega, se ga o takih prilikah čez mero nasrkajo, ter jih toliko laže premaga in upijani.

A pravi narodni greh Goričanov vidi Mužnik v lagotnosti in lenobi, ktera je, kakor se izraža, pri vseh stanovih že «udomačena». «Če opazujem — tako piše od besede do besede — kmetovalce, vidim, da delajo le o gotovih letnih časih, a ostale dni in vso zimo preživijo brez dela».

Ta neprilika morala se je čutiti za onega časa tudi v sosednjih deželah (n. pr. na Kranjskem), ker drugače bi kmetijska družba za Kranjsko ne bila prav v onih letih (okolo 1776.) pod darilom razpisala vprašanje, ktera postranska dela bi bilo kmetu najbolj priporočati?!

Mužnik je torej že pred 100 leti motril na domačo obrtnijo, ktera se dandanes po pravici tako močno poudarja, kajti dodal je zgornjemu izreku opazko: «če bi se (kmečko ljudstvo namreč) v tem času (v zimskih dneh) bavilo s prejo, tkanjem, z izdelovanjem raznih lesenih rečij, lahko bi si izdatno zboljšalo svoje siromašno stanje».

Nadaljujoč svoje opazovanje stanovskih razmér, pravi: «Motreč rokodelce, našel sem, da so večinoma ubožni, ker so udani lenobi, pijančevaje in igraje zanemarjajo svoja opravila; tudi zapravijo ne redko v enem dnevu, kar so si v celem tednu prislužili; za bodočnost ne skrbijo in ne hranijo za prihodnji dan, za to se pa godí, da zbolevši revno lakote poginejo. Če opazujem bogatine, vidim, da živijo tudi oni po večjem brez skrbi in opravka; mlajši popusté učenje, so okusili komaj prvi poduk v lepih vedah, in se udajo igri, lovu in razkošnemu življenju. Niti sebi niti državi niso v prid, in pognavši očetovo premoženje padejo navadno v največjo revo».

Po tej dolgej graji, ktera dandanes pač ni (?) opravičena; preide pisec k opisu «temperamenta» Goričanov, pred pa nam pojasni, kar piše Boerhave o temperamentih.

Večina Goričanov je Mužniku sangviničnega temperamenta, kajti vsega se željno poprimejo, kar čutom prija in ugaja. «Udani so — tako našteva, razkošju, veselju; radi dobro živijo in se lepo oblačijo, so nasladni, ljubijo lov, javne igre, godbo, sladčice in izvrstna vina».

A za tem pride hvala:

«Goričani so dobrodelni, priljudni, novoljubni, (ali kakor se danes izražamo: napredni), in tako bistrega uma, da se kaj hitro naučijo ne samo mehaničnih, ampak tudi svobodnih umetnostij in raznih jezikov, in da so vsled teh prirojenih svojih vrlin mnogi dospeli do najvišjih dostojanstev v književnem, vojaškem in «civilnem» delovanju. V mestu govori mnogo dečkov že v nežnih letih troje jezikov: furlanski, slovenski in nemški. Ko dorastejo, umejo že italijansko, latinsko in francosko. V vaseh govorije ljudje večinoma po dva jezika: slovenski in nemški, ali pa slovenski in furlanski».

«Sicer živijo tu ljudje z malim zadovoljni, spijo navadno na slami: bogateji imajo žimnice napolnjene z volno ali žimo. Kdor ne premore zakurjene sobe, greje se na ognjišči; v kožuhovino oblači se le malo kdo. Mnogi živijo neoženjeni, kteri si pa vzamejo ženo, so zeló plodoviti. Večina goriških prebivalcev živi dolgo, mnogi dosežejo 90. leto svojega življenja; opazil sem pa, da ženski spol v tem presega moški: v letu 1774. umrla je tu plemenita neomožena dama, ki je štela 104 leta; njen brat ne mnogo mlajši, živi še sedaj».

(„Soča“, 1885., št. 9.).

Razmere med Slovenci in Langobardi.[1])

Šentjakobska knjižnica v Ljubljani.

I.

Med najtemnejše oddelke slovenske zgodovine moramo prištevati razširjanje Slovencev proti zapadu, zlasti v Italijo, njih razmere proti Langobardom. Le malokdo je poskušal te zmedenosti razvozlati zaradi jako redkih in pomanjkljivih virov, ki so se nam ohranili iz one dobe. In vendar ne smemo iz te pomanjkljivosti sklepati, da je ta stran slovenske zgodovine manje vredna trudapolnega preiskovanja. Zlasti za zgodovino goriške dežele, v kateri se križata italijanski in slovenski živelj, je neobhodno potrebno, da se skuša določiti, kako daleč so segale slovenske naselbine proti jugozapadu.

Edini, skoro istočasni pisatelj, iz katerega moremo proučevati razmere med Slovenci in Langobardi, je «Warnefridi Paulus Diaconus». (Primeri: Abel, Paulus Diaconus v Pertz-evih «Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit», VIII. stoletje, zvezek IV., in «Storia dei fatti dei Longobardi» od prof. Q. Viviani, Udine 1826). Paulus Diaconus je bil rojen krog 730 v Čedadu iz plemenite langobarške rodovine, katere praded Leupichis je bil prišel z Alboinom v Italijo.

---

[1]) Uredništvo «Soče» 22. aprila leta 1875. štv. 16. je dodalo temu spisu naslednjo opombo:

«Presrčna hvala za izvrsten listek, kateri naše čitatelje posebno zanima in Vam zagotavlja zaupanje našega naroda, da mu še kot prav mlada moč postanete važna zaslomba na polju učenosti. — Z voščilom, da bi Vaše pero še dostikrat posvetili domači zgodovini, Vas prisrčno pozdravljamo! Uredništvo».

Čudne zgodbe njegovega sina enakega imena je popisal Pavel jako priprosto (IV. 38.)[1]) Pavel je imel brata Arichis-a in sestro, ki je že zgodaj šla v samostan. Odgojen je bil na dvoru kralja Ratchisa (744-749) v Paviji od učitelja Flaviana. Po tem soditi ni bil iz početka za duhovski stan namenjen, vsaj za samostansko življenje ne (Abel pg. VIII.) Pozneje je živel na dvoru vojvode Arichisa v Beneventu, katerega soprogo Adelpergo, hčer Deziderijevo, je učil. Za njo je spisal «Historia romana», razširjeno po Eutropiju. Tukaj je živel Pavel več časa in to kot duhovnik. Negotovo je, kedaj in zakaj je šel v samostan Montecasino; morda iz nevolje nad življenjem in iz žalosti zarad svoje nesrečne domovine.

Ko je ukrotil Karol Veliki okoli velike noči 776 upor vojvode Hrodgauda, peljal je tudi Pavlovega brata Arichisa v ječo in mu pobral njegovo premoženje. Leta 782. izroči Pavel Karolu elegijo, v kateri ga prosi za izpuščenje svojega brata. Takrat je bil že na frankovskem dvoru, kamor ga je bil Karol poklical zaradi njegove učenosti. Toda Pavel se ni počutil dobro na dvoru premagovalca svoje domovine in želel si je nazaj v Montecasino. Pozneje je bil Arichis izpuščen in Karol je pregovoril Pavla, da je ostal pri njem. Tukaj je učil zlasti grščino in pisal nagrobnice. Tudi sloveča pesem na sv. Ivana, «Ut queant laxis», je njegova. Sestavil je zbirko homilij, kakoršna je še sedaj v katoliški cerkvi v navadi. Decembra 786. je šel s Karlom v Italijo. (Abel pg. XV.) Svoja zadnja leta je preživel v Montecasinu, kjer se je v ondotni imenitni šoli zbiralo veliko učencev krog njega. V tem času je spisal svoje najvažneje delo: «De gestis Langobardorum». Toda predno je je mogel izvršiti, pobrala ga je smrt 23. aprila, leto ni znano (bržkone 799). Pavel je bil eden najizobraženejih in najomikanejih mož svojega veka. Bral je pridno klasike in sam veliko pisal. Njegove pesmi so brez vzleta. Njegova zgodovina ni popolnoma izvirna, nego sestavljena iz različnih pisateljev, ki so se nam poizgubili, zlasti pa iz ljudskega poročila. Hotel je pisati tudi le zgodovino za ljudstvo,

[1]) Leupichis je bil ušel s pomočjo Slovencev avarski sužnosti D. P. IV. 37. — Paulus Diaconus und die übrigen Geschichtschreiber der Langobarden, übersetzt von Abel, 2. Auflage, bearbeitet von Reinhard Jacobi, Leipzig, Verlag von Franz Duncker. 1878.

kot učena zgodovina ima preveč pomanjkljivosti. Skušal je biti natančen, toda ni se mu posrečilo. Veliko romantičnega ima za pravo zgodovino. Tudi je kronologija njegova slaba stran. Vendar je ta zgodovina tako važna, da je od nje 113 rokopisov znanih in da šteje 10 nadaljevalcev (Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, III. pg. 226; VII. 274; X. 247, 335. Wattenbach pag. 95).[1])

II.

Langobardi, suevsko ljudstvo, niso prišli iz Skandinavije, kakor govoré njih pravljice (kakor tudi Goti in Sasi ne), nego bivali so v severni Nemčiji, morda na obalih Vshodnega morja (Zeuss, die Deutschen und die Nachbarstämme, pag. 110, 375, 485; Abel, Anhang: Die Wanderung der Langobarden). V zgodovinski dobi je nahajamo ob levem bregu Labe južno od Hamburga do Salzwedla. Njih dežela se imenuje Bardengowe in njih mesto Bardenwic (Bardewick pri Lüneburgu). Langobardi niso bili iz početka močen, mnogoštevilen narod, nego okrepčali so se po srečnih podjetjih, zlasti po zmagi nad Heruli.

Ob času splošnega gibanja severonemških ljudstev proti koncu II. stoletja so se bili pomaknili tudi Langobardi v Šlezijo do Krkonošev. Proti severovzhodu, odkoder so Slovani na-nje tiščali, jih je branilo nekoliko tarnoviško višavlje. Langobarške pravljice o bojih z Amaconkami in Bolgari v deželah Antaib in Bantaib t. j. v deželah (Slovanov) Antov in Bantov (Venedov ali Vandalov; staronemška beseda «Eiba» pomeni župo, krajino, deželo, Wietersheim, Gesch. der Völkerwanderug IV. 576) pričajo, da so se Langobardi več časa s Slovani bojevali.

Kedaj so prekoračili Krkonoše, se ne ve. Morda se je to zgodilo že 377., in potem bi bili tudi Langobardi Atili podložni (njegova oblast ni segala proti severu čez Karpate), a kakor malo ljudstvo na severu njegovega obširnega kraljestva se ne imenujejo nikjer izrekoma (Pallmann, Gesch. der Völkerwanderung II. 87).

---

[1]) Najbolja izdaja Paulove zgodovine se nahaja v Muratorijevi zbirki: Scriptores rerum Italicarum I. pg. 405-511. Oskrbel jo je po Lindenbrogu (izdaja od 1595) Hor. Blancus s primero milanskega in monzaškega rokopisa ter z Lindenbrogovimi in svojimi opombami. Pis.

Iz Šlezije so šli proti jugu in posedli deželo Rugov, katere je bil Odovaker leta 487. premagal in razkropil. Ko so jih pa pregnali Heruli iz Rugilanda (Spodnje Avstrijske ter dela Moravskega in Ogerskega), so šli v ogersko nižino «feld», Okrog leta 526. so se preselili, (kakor poroča Prokop: na Justinjanovo povabilo) na desni breg Donave v Panonijo. Grki so znali zanetiti med njimi in Gepidi, ki so bivali v Daciji, najhujše sovraštvo. Alboin se je zvezal z Avari in ž njih pomočjo je Gepide tako pokončal, da so odslej iz zgodovine izginili.[1])

Avari, poprej Warchoniti ali Warchuni imenovani in Turkom podvrženi, so prihruli iz srednje Azije in se ustavili najpoprej med Hvalinskim in Maiotiškim jezerom. L. 557. ponudijo Justinjanu svojo službo proti letni odškodnini, in res so ukrotili vse grške sovražnike ob Kavkazu. Potem so šli dalje proti zapadu mimo Maiotisa in si podjarmili velik del Slovanov. Leta 562. so se prikazali že ob izlivu Donave in zahtevali od cesarja bivališč, kateri jim je odločil spodnjo Panonijo (Zeuss pg. 730). Vendar so raje ostali ob Črnem morju in se znašali nad Kutriguri in Slovani. Celo globoko v Nemčijo do Labe so prodrli, dokler jih ni primoral frankovski kralj Sigbert, vrniti se. Nazaj prišedše pozove Alboin v boj proti Gepidom in jim obljubi deseti del vseh goved, polovico plena in gepidsko deželo. Po dobljeni zmagi posede Bajan, avarski kan, Dakijo (Ogersko in Zalesje) ter prične boj proti Bizantincem, katerih deželo nadleguje s pogostimi napadi in si tako davek izsiljuje.

Po razpadu efemernega hunskega kraljestva 453. so se pomaknili Gepidi in Goti v notranje pobočje Karpatov in prepustili zunanji prostor Slovanom, ki so se jako hitro razširili od Dnjepra do Donave in celo Vlaško posedli. Ti Slovani so bili Slovenci in njih najbližneji sorodniki (pozneji pannonski Slovenci, Slovaki in Bolgari). Iz Vlaške so se začeli Slovenci počasi pomikati ob Donavi navzgor z dovoljenjem Gepidov, katerih nadoblast so morali priznavati. Od 551-555 so bili prišli že v Sirmijo in spodnjo

[1]) Zgodovina Langobardov do odhoda v Italijo se nahaja najbolje v Wietersheimu, Geschichte der Völkerwanderung, IV. 474-85. Le o potovanju proti vzhodu nič določnega ne pové in se mora v tem oziru primeriti s Pallmannom, Gesch. der Völkerwanderung, II. pg. 87. sq.

Panonijo do vukovarskega močvirja (lacus Mursianus pri Jordanu). V boju Gepidov proti Langobardom in Avarom so pomagali prvim tudi Slovenci (leta 567). Kakor Gepidi tako tudi Avari ne le niso zabranjevali razširjenja Slovencev po Dakiji, Panoniji in dalje proti zapadu ob Donavi, Dravi in Savi nevzgor, nego ga še celo pospeševali in morda tudi silili, kakor se pripoveduje, da so preselili Slovane iz solunske okolice v Panonijo. Avari gotovo niso bili mnogoštevilni, kakor nobeno teh nomadskih ljudstev ne, in spoznali so v Slovanih izvrstne vojake, ki so bili sposobni njih manjšajoče se vrste dopolnovati. Tudi so jim morali biti Slovenci kot poljedelci priljubljeni, ker sami se niso pečali s tem važnim opravkom, nego živeli so od sosednih pridelkov (Primeri: Roesler, Ueber den Zeitpunkt der slavischen Ansiedlung an der Donau. Sitzungsberichte der hist. phil. Classe der k. Akademie Bd. LXXIII. pg. 76 ff.)

III.

Leta 552. pošlje Alboin Narsetu na njegovo prošnjo 2500 [1]) izbranih langobarških vojakov na pomoč zoper Gote. Po slavno dokončani zmagi pridejo ti domov in vedó veliko pripovedovati o lepoti gorke Italije. Ko pade Narses pri svojem cesarju v nemilost, povabi Alboina, naj pride s svojim ljudstvom in posede Italijo, kjer bode veliko prijetnejše živel. A gotovo ni bil to pravi uzrok, kakor nam pripoveduje Pavel D. (1I. 5), zaradi katerega so Langobardi zapustili Panonijo. Ob času preseljevanja vidimo v vseh ljudstvih neko nagnenje do južnih in zapadnih dežel. Razun tega je ostrašila Langobarde vedno silnejša moč Avarov, in skušali so se teh sovražnih sosedov prej ko prej znebiti (Abel pg. 140). Alboin prosi Sakse za pomoč, da bi si lože osvojil Italijo. Ti mu pošljejo nad 20000 mož z ženami in otroci (P. D. II. 6), dasi so se pozneje, langobarške nadvlade siti, vrnili skozi Galijo zopet v svojo domovino (P. D. III. 6).

2. aprila 568. se vzdignejo Langobardi, potem ko so 42 let prebivali v Panoniji, z ženami in otroci ter svojim premakljivim imetjem proti Italiji. Ž njimi so šli razun

[1]) (Casasola) Ricordino pg. 252.

Saksov tudi Gepidi, Bulgari, Sarmati, Panonci, Noričani, Švabi i. t. d. O načinu preseljevanja Langobardov velja to, kar piše Ennodius o vzhodnih Gotih: «Cel svet je potoval proti Avsoniji, vozovi so služili mesto streh, in v potujoćih hišah je bilo vse zbrano, kar more zadostiti hipni potrebi. Voli so vlekli Cererina orodja in kamne za mletev žita; matere so nosile svoje otroke in pozabivši na svoj spol in na butaro delale so in pripravljale jedila». Ko je prišel Alboin s svojim ljudstvom do meje Italije, šel je na goro, ki se ondi vzdiguje, in je gledal po Italiji, kolikor daleč so mu oči nesle. Zaradi tega, kakor pravijo, se imenuje ta gora od onega časa «kraljeva gora». Ravno na tej gori živé baje zobri (evropski turi), kar ni čudo; saj se ta gora steguje celó do Panonije, ki rodi te živali. («Igitur cum Alboin... ad extremos Italiae fines pervenisset, montem, qui in eisdem locis prominet, ascendit, indeque prout conspicere potuit, partem Italiae contemplatus est. Qui mons propter hanc, ut fertur, causa ex eo tempora Mons regis appellatus est. Ferunt in hoc monte Bisontes feras enutriri, nec mirum, cum usque ad Pannoniam pertingat, quae horum animantium ferax est» P. D. II. 8).

Zaradi lege te «kraljeve gore» so se učenjaki že veliko prepirali. Schönleben (Annal. Carn. III. pag. 312) je mislil na «kraljevi vrh» pri Kraljevici (Buccari). Linhart (Gesch. von Krain II. pg. 108) spoznava v njem en del julskih Alp. Jireček (Entstehen christ. Reiche im Gebiete des heutigen Oester. p. 28), Czörnig (Görz und Gradisca I. 1-6 nota 2) in Dimitz (Geschichte Krains bis 1813, I. pg. 97) se odločijo za Nanos, češ, da leži najbliže prehajalni cesti ter da se vidi tudi z njega lep kos Italije in Čedad v ravno tako kratkem času doseže, kakor po drugi strani (Czörnig l. c.). Ankershofen (Gesch. Kärnthens II. pg. 23 24) bi rad našel v njem 1908 metrov visoki «Königsberg» pri Rabeljnu, s katerega se res uživa lep razgled, a ne po Italiji. Nasproti pa sluti Q. Viviani (o. c. pg. 74 nota 1), da bi bil «Mons regis» naš Matajur, ali kakor ga on imenuje, Monte maggiore (to pomeni prav za prav naš Golovec ob viru Nediže; ali Italijani imenujejo vas Matajur, kakor tudi vas pod Golovcem, le «Monte Maggiore»). Temu pritrjuje tudi dr. Bizzaro (Sarcofago dissotterato a Cividale pg. 14 nota 2),

češ, da se z Nanosa ne more Italija tako lepo pregledati, kakor z Matajurja.[1])

Po kateri poti so šli Langobardi v Italijo? Cluverius (Italiae antiq. I) meni, da po isti, kakor nekdaj Goti, torej čez Hrušico in po Vipavski dolini. A pomisliti je treba, da so Langobardi stanovali le v zgornji Panoniji, ker spodnjo je ponujal Justinijan Avarom v posest. Iz gorenje Panonije pa pelje najbližja pot čez Koroško in dalje po starodavni cesti čez Predel mimo Bolca in Kobarida ob Nediži v Forojuli (Čedad). Že Ankershofen (l. c. pg. 25) se je odločil za to cesto, trdé, da je vsaj en oddelek Langobardov šel po njej. Temu pritrjuje tudi dr. Bizzaro (l. c.). le da nekako čudno sklepa, da so še le Slovenci pokazali Alboinu to pot.

Poglejmo nekoliko, kake zemljepisne pojme je imel Pavel D. o naših deželah. Venecija se razširja od Ade do meje Panonije (II. 14). Venecije se dotika Istra in obe skupaj ste le ena provincija (l. c.). Italija je proti večeru in polnoči od Alp tako zaprta, da se more priti v njo le skozi soteske in čez hrbte gorá. Od jutra pa, kjer na Panonijo meji, je vhod širok in popolnoma raven (Ab orientali vero parte, qua Pannoniae conjugitur, et largius patentem, et planissimum habet ingressum II. 9). Med Osoppom in Aguntom leže Julske Alpe (torej kjer današnje karnijske, II. 13). Norik, kjer prebiva bavarsko ljudstvo, meji proti jutru na Panonijo, proti jugu na Italijo, proti zapadu na Švabijo in proti severu na Donavo (III. 30). Čez Norik se je vračal kralj Authari od svoje bavarske neveste v Pavijo (l. c.)

Iz tega je razvidno, da ima naš Pavel D. zmešane pojme o zemljepisni legi teh dežel. Bavarci so stanovali le v onem delu Norika, ki se danes imenuje gorenje Avstrijsko in Solnograško, kakor tudi v severnem delu Tirolov, katerih majhen del je še spadal k Noriku.[2]) Že od gotiške vlade čez Italijo in vzhodno-alpske dežele se je začelo ime Norik poizgubljati, ni čuda torej, če Pavel D. ni poznal njegovega nekdanjega obsega. Precej na vzhodu gorenje

[1]) Najkompetentnejši o tem soditi so d o m a č i, torej furlanski pisatelji. Tudi smer rimskih cesta je v tem odločilen.

[2]) V IX. in X. stoletju je nastala med učenjaki neka manija deželam latinska imena dajati, in tako je pomenil Norik takratno Bavarsko.

Avstrije, Solnograda, Tirolov in Italije torej začenja se njemu Panonija, a ne še le onstran dunajskega Golovca in Donačke gore (M. Cetius in M. Claudius). Med Panonijo in Italijo ne našteje nobene druge dežele (II. 7. 8. 9). Oni «široki in ravni vhod v Italijo» more ležati le med Korminom in izlivom Alše, ali bolje med zadnjimi odrastki karnskih Alp in Krasom pri Gorici. S Krasom se začenja tudi Istra in vleče dalje proti jugovzhodu ob morju. Meja med Panonijo in Italijo je bila torej Pavlu D. skoro ravno tista, kakor sedaj med Goriškim in Venecijo (izvzemži morda ravnino ob spodnji Soči) in ne še le na Hrušici ali morda celo pri Trojanah (M. Adrans).

Na tej črti torej moramo iskati njegov «Mons regis», ker se je vzdigoval na meji Italije. Pri Gorici pa, kjer je svet «raven in odprt», ni take gore, s katere bi se dal pregledati velik del Italije. Pavlov popis jasno kaže, da je prekoračil Alboin na gorati strani italijansko mejo. Toda odločilno pri tem je, kar pripoveduje Pavel D. dalje, da je Alboin, kakor hitro je prekoračil italijansko mejo, stal v okrožju mesta Forojuli (P. D. II. 9). To pritrjuje tudi Andreae Bergamatis Chronicon (Pertz, Men. Germ. SS. III. pg. 235), ki je nadaljevanje Pavlove zgovine: «Igitur Langobardi introierunt Italiam per Foroiulanorum terminum».

Langobardi so torej morali priti čez Predel po Nediži v Italijo, in Pavlov «Mons regis» je mogel biti le eden izmed onih gorâ, ki ležijo ob benečansko-goriški meji na obeh straneh Nediže.[1])

IV.

Kedaj so prav za prav Langobardi prišli v Italijo, ni natanko znano, ker vsa kronologija pri Pavlu D. je jako omahljiva. Marius Aventicensis (Chronicon) postavi prihod Langobardov k letu 569. (Muratori, Annali d'Italia II. pg. 118) in mnogi učenjaki so mu pritrdili. «Služabnik božji» Secundus, škof tridentinski († 612.), ki je pisal še pred

[1]) Da je Mons regis (Monteregale) naš Matajur, potrjuje tudi (Dr. Casasola) Ricordino storico della chiesa d'Aquileja dalle origini fino all'anno 776 (Udine 1873). I. pg. 254 & 255. Il Matajur è monte del Rè (Ciconj, Udine e sua provincia). Cantùs: Illustrazione del Langobardo-Veneto; vol. V., p.te II., pg. 248). Isto trdi tudi Guida di Cividale pell'anno 1858.

Pavlom D. langobarško zgodovino in katero je tudi ta porabljal (P. D. III. 29; IV. 42), poroča, da so prišli Langobardi v maju l. 569. v Italijo (Abel o. c. pg. 240). Vendar stavi večina zgodovinarjev ta dogodek v prvo polovico leta 568.

Ko pride Alboin v mesto, ali bolje grad Forojuli, ki je bil takrat namesto Akvileje glavno mesto Venecije (P. D. II. 14), premišljuje, komu bi to prvo posedeno deželo izročil v varstvo. Sklenil je, mesto z vso okolico dati svojemu stričniku Gisulfu. Ta je bil skoz in skoz izvrsten mož in že poprej Alboinov maršal ali konjuh (marpohis). Toda Gisulf je hotel sprejeti le s tem pogojem ponujano čast, da si je smel izbrati one rodovine (fare, od tod baron) izmed Langobardov, katere so se mu najsposobnejše zdele. Alboin mu je dovolil najplemeniteje langobarške rodovine, da so stanovale ž njim, in Gisulf je sprejel vojvodstvo. Izprosil si je tudi od kralja zarod žlahtnih venetskih kobil (P. D. II. 9).

To previdno ravnanje Gisulfovo kaže, da je dobro čutil nevarnost, kateri je bilo izpostavljeno Frijulsko na meji v Italijo. Vedel je, da bi znala razen Langobardov tudi še kakega drugega ljudstva polastiti se želja po Italiji. Izgovoril si je torej najhrabreje langobarške rodovine, da bi mogel ž njimi uspešno braniti vhod v Italijo. In ker je vedel, kako važen faktor je konjištvo, si je izprosil tudi plemenitih kobil, ki bi mu preskrbele krepak konjski zarod za težke boje. Tudi je bila konjereja že od nekdaj med Veneti v cvetju, ker so rabili konje razun za poljedelstvo zlasti za jahanje in različne igre v cirkusih (Primeri Czörnig o. c. p. 135).

Alboin se je brez najmanjšega upora polastil Frijulskega (P. D. II. 9) in tako tudi skoro cele gorenje Italije. Že strah pred langobarškim imenom je prešinil vse, da ni nihče mislil na upor. Patrijarh Paulus se je umaknil iz golega strahu pred langobarško divjostjo iz Akvileje na bolj utrjeni otok Grad in vzel je seboj ves cerkveni zaklad (P. D. II. 10). Enako so bežali gorenjeitalijanski prebivalci na lidske otoke ob izlivu Brente in ustanovili slavne Benetke. Tudi Genova in Ravena sta bili pribežališče rimskim provincijalom. Samo Pavija (Ticinus) se je Langobardom

resno ustavljala, in sicer tri leta in pol. Slednjič jo Alboin premaga in si jo izvoli stolnim mestom. Med tem so se bojevali Langobardi tudi s Franki, si podvrgli vso Tuscijo, in malo potem jih vidimo v Beneventu ustanoviti svoje vojvodstvo in razširiti do južnega konca Italije. Skoro ni ostalo grškemu cesarju drugega, nego Marchat in Pentapolis med Benetkami in Ankono, pobrežje od rečice Marta do mesta Amalfi, obsegajoče vojvodstvi Rim in Napolj, ter južni kos Italije. Ta posestva so bila zvezana po vojvodstvu Peružija, katero so bili pa tudi že Langobardi premagali (P. D. IV. 8).

Pridobljeno deželo razdelé Langobardi v 36 vojvodstev, med katerimi so bila najmogočneja Pavija, Bergamo, Brešja, Trident, Forojuli in pozneje zlasti Benevent (P. D. II. 32). Langobarška ustava je bila volitevno vojaško kraljestvo. Že ta državna oblika sama po sebi priča, da so imeli glavno oblast in skoro vso vlado vojvode v svojih rokah. Zato niso hoteli po Clephovi smrti izvoliti nobenega kralja, nego vladali so sami skozi deset let (575-585). In ko so si vendar pozneje Authorja izvolili za kralja, odstopili so mu polovico svojega premoženja, da so se kraljevski stroški poplačali in da je mogel kralj svoje spremstvo, svoje ministre in svoje uradnike vzdrževati (P. D. III. 16). Le kedar je sedel kak mogočen kralj na prestolu (n. pr. Lujtprand), brzdal je malo bolj svoje vojvode ter jih držal v pokorščini. A da se to ni prepogosto zgodilo, za to so že skrbeli vojvode sami, ki so imeli volilno pravico, s tem, da so volili le onega za kralja, pod katerega vlado so pričakovali največ svobodnega gibanja.[1])

Zatorej vidimo, da so bili n. p. forojulski vojvode skoro samostojni in da so se morali tudi sami braniti svojih vzhodnih sovražnikov. Bili so tako močni, da so se večkrat spuntali zoper kralja, nasproti pa včasih kralji tako slabotni, da si jih niso upali sami podvreči, nego so morali iskati tuje pomoči, kakor n. pr. Gromuald zoper Lupa pri Avarih (P. D. V. 18).

Posamezne vojvodine so bile razdeljene v okrožja, katera so vladali «sculdahis» (toliko kot naš župan) in ta v fare (rodovine) in stotnije, katerim so zapovedovali stotniki in desetniki (Dr. Bizzaro, Sarcofago dissot. pg. 5).

[1]) Abel, Untergang des Langobardenreiches pg. 12.

Tako vidimo, da je bila langobarška vlada še precej dobro urejena. Vse to pa je bil nasledek fevdalne sisteme, katero so uvedli Nemci povsod v svojih državah. Pol posedenih zemljišč je vzel kralj, katera je razdelil kot beneficija med svoje zveste, ali pa jih dal po svojih glavarjih (gastaldi), ki so tudi sodili v kraljevem imenu, zase oskrbovati. Prav tako so vojvode svoja posestva zopet razdelili (Primeri dr. Bizzaro o. c. pg. 5 in 16).

Jako slaba se je godila podvrženim Romanom.[1]) Iz prostih posestnikov so bili premenjeni v robe, ali bolje kolone. (Primeri dr. de Cega «Dell' influenza del dominio Langobardo sulle condizioni d' Italia» v goriškem gimnazijalnem programu l. 1870. pg. 7). Pavel D. pripoveduje (II. 32), da so Langobardi pomorili veliko imenitnih Romanov, drugi pa so jim morali plačevati najemnino, in bili so med Langobarde tako porazdeljeni, da so morali tretji del svojih pridelkov izročevati gospodu. Kralj Authari si je priložil ime Flavius (P. D. III. 16), kakor so se imenovali rimski in bizantinski cesarji. S tem je hotel pokazati Romanom, da je sedaj on njih pravi vladar.

Ko so prišli Langobardi v Italijo, bili so sicer še jako hrabri, toda tudi surovi in kruti. Tilnik in zadnji del glave so si gladko strigli, drugi lasje pa so jim viseli čez lica do ust. Imeli so široko, večidel platneno obleko. Toda v Italiji so začeli nositi ozke hlače (P. D. IV. 22). Za orožje jim je služil lesen ščit s kožo preoblečen, na sredi izobokan, ozek meč in bodalo ter sulica. A ko so prišli Langobardi v Italijo, imelo je podnebje in izgled njih robov tak upliv nanje, da so v četrtem rodu že z radovednostjo in strahom opazovali podobe svojih divjih pradedov (Gibbon, zgodovina propada in pogina rimske države). Langobardi niso prišli mnogoštevilni v Italijo (nekteri jih cenijo na 400.000 glav, gotovo previsoko). Zato pa, in zlasti, ker so bili podložni jim Romani bolj omikani, nego Langobardi, sprejeli so njih običaje, njih vero (v Panoniji so bili pristopili k arijanizmu, a po prizadevanju kraljice Theodelinde so sprejeli katoliško vero) in še celo njih jezik, tako, da sedaj jedino ime «Lombardija» spominja na nekdanje Langobarde.

[1]) O razsajanju Langobardov nam je zapustil papež Gregor jako živ in obširen popis. (Ricordino storico pg. 253).

Da so se bili poprijeli Langobardi v kratkem civilizacije, priča nam zlasti zakonik, kateri je dal kralj Rothari (636-52) — Edictum Rotharici — napraviti. Ohranil se je ta zakonik, ki je bil počasi razširjen in pomnožen, še pod Karolom Velikim in dalje do konca XI. stoletja (Primeri: Müller pri Vivianiju o. c. pg. 141-150). Že samo to priča njegovo izvrstno osnovo in rabljivost.

A zraven tega zakonika je ostal za Romane še v veljavi rimski zakonik, kakor nam to pričajo listine (Cega l. o. pg. 9). Sploh ne smemo misliti, da so bili vsi Romani izgubili svojo svobodo, nego ostalo je še mnogo prostih [1]), kakor beremo tudi v onih deželah, katere so bili iz početka posedli Slovenci, a so izgubili vsled nemške kolonizacije svojo svobodo, še pozno v srednjem veku o «jus sclavonicum» in «jus bavaricum».[2])

V.

Videli smo, da so se bili razširili Slovenci v Sirmijo in spodnjo Panonijo še predno so odšli Langobardi v Italijo. Da bi bili šli Slovenci že ž njimi [3]), to je mogoče, a neverjetno, ker ti si niso bili nič kaj dobri sosedje. Dr. Bizzaro (o. c. pg. 15) misli, da so posedli že takrat brda nad Čedadom. Toda to se bo dalo težko dokazati. Znano je pač, da so se bojevali Slovenci v Italiji že v letih 537., 540., 547., 555. in 556. (Muchar Gesch. Steiermarks IV. pg. 166), a to so bili le mezdniki od spodnje Donave. O stalnih naselitvah Slovencev v Italiji se takrat še ne more govoriti (Šafařik, Starožitnosti II. pg. 312).

Kedaj so se pa naselili Slovenci po sedanjem spodnjem Štajerskem, Koroškem in po vsem Kranjskem?

Natančen odgovor na to vprašanje ni lahek, ker vsi tedanji viri molčé o tem. Le po sklepih nam je mogoče pobliže zaznamovati to dobo. Še leta 552. spominja

---

[1]) Abel, Untergang des Langobardenreiches pg. 10. Zlasti po naredbah kralja Liutpranda (713-744) se je Romanom bolje godilo.

[2]) Zgodovino Lagobardov v Italiji je popisal: H. Leo, Geschichte der italienischen Staaten, I. pg. 74-203 (v Herren & Ukertovi izdaji: Geschichte der europaeischen Staaten).

[3]) Bradaška, Matičin letopis 1870. pg. 286.

Prokopius [1]) keltiških Karnov in Norikov. A misliti si jih moramo že jako redke. Skozi Panonijo in Norik so hruli vsi viharji ljudskega preseljevanja v Italijo. Skozi idoča ljudstva so vse pokončala, kar jim je prišlo pred noge. Če je kdo starih prebivalcev ali rimskih provincijalov odšel meču, pobegnil je gotovo v varnejše kraje, v Italijo, v trdna mesta, ali pa se je umaknil v višje nepristopne kraje med gorami. A še ti zadnji ostanki so šli z Langobardi v Italijo (P. D. II. 26). Langobardi sami so po poti vse končali, kar je bilo ostalo prejšnjim ljudstvom.

Tako so imeli Slovenci prostor širiti se počasi ob Savi, Dravi in Muri navzgor. Ker so bili prišli iz velike Sarmatske nižine in ker je bilo vse njih življenje privajeno ravnini, nam bo jako razumljivo, da so se najpoprej polastili ravnih krajev. Saj so jim mogli obetati le edino ti dovolj pogoja za njih priljubljeno poljedelstvo. Ko so pa od zadi pritiskali drugi rodovi in ko se je ljudstvo sčasoma pomnožilo, morali so seveda tudi Slovenci stopati vedno višje in višje in se slednjič zadovoljiti tudi s strmim svetom.

Leta 579. je bil baje pod patrijarhom Elijo v Gradu cerkveni zbor, pri katerem so bili tudi škofi Leonian iz Tiburnije, Janez iz Celeje in Patritius iz Emone. Toda Muratori in Rubeis imata dotične listine za neprave. Ker se pozneje te škofije več ne omenjajo, mislijo nekateri, da so morale vsled napada Slovencev izginiti. Le tiburnska škofija v Turju (Lurenfeld) na gorenjem Koroškem je baje še obstajala do l. 591. A to ni gotovo. Verjetno je, da so te škofije že pred nehale, ker zarad zmanjšanja prebivalcev niso imele več vernikov. Dalje se navaja sinodalno pismo oglejske duhovščine od leta 591., ki še molči o Slovencih. Toda temu se ne smemo čuditi, če pomislimo, da tedanja poročila le takrat omenjajo Slovence, kedar se prikažejo kje z velikim hrupom (Fr. Bradaška, O najstareji slovenski zgodovini. Matičin letopis 1870., pg. 261). V najslabejem primerljaju bi to le dokazalo, da Slovenci takrat še niso bili blizu Ogleja.

A vse to so le slutnje. Zgodovina nam omenja Slovence še le, ko so že bili dosegli zapadno mejo svojih

[1]) De bello Gothico, I. 14. — Ali pa morda pomenijo Prokopu Karni in Noričani le prebivalci teh dežel ne gledé na narodnost?

sedanjih bivališč. Med l. 593.-594. se prikažejo Avari na meji Italije, in kralj Agilulf (590.-615.) je prisiljen ž njimi skleniti mir (P. D. IV. 4). Verjetno je, da so bili s temi Avari tudi Slovenci v zvezi, in tako bi bili ti omenjenega leta prvikrat prišli do Italije. Da so bili prišli Slovenci takrat že tako daleč proti zapadu, kaže nam to, da je bil bavarski kralj Tasilo I. prisiljen l. 594. napasti Slovence na toblaškem polju, ker so mu silili že čez mejo v njegovo državo.

Gotovo je, da so skušali prodreti Slovenci l. 598. že v Italijo, ker tega leta vošči papež Gregor eksarhu Italije, Kalliniku, srečo zavoljo zmage nad Slovenci (Ap. Mansi Concil. collectio, X. pg. 117). Bradaša misli (o. c. pg. 265), da se je to zgodilo v Istri, a verjetnejše je, da na meji Italije blizu Ogleja, ker obrežje (zlasti Grad) je ostalo tudi po ustanovitvi langobarške oblasti bizantinsko. Da so silili Slovenci že v Italijo, potrjuje dalje breve papeža Gregorja[1]), v katerem obžaluje solinsko duhovščino zaradi slovenskih napadov: «Et quidem de Sclavorum gente, quae vobis valde imminet, affligor vehementer et conturbor. Affligor in his, quoniam in vobis patior; conturbor, quia per Istriae aditum iam Italiam intrare coeperunt» (Farlati, Illyria sacra, II. pg. 287). Pod ta «Istrae aditum» se mora razumeti Kras, ki je spadal takrat še k Istri, zlasti pa na njegovi severni strani ležeča Vipavska dolina.[2])

Če so torej Slovenci že l. 594.-595. na najzapadneji meji stanovali, ne more se omejiti njih razširjenje po sedanji Sloveniji le na leta 592.-595., kakor se to največkrat čita, nego, ker se je naseljevanje mirno in polagoma vršilo, trajati je moralo delj časa in v Panoniji že hitro po odhodu Langobardov začeti. Czörnig (o. c. I. pg. 188) misli, da so se Slovenci na Goriškem okoli l. 580. naselili, a kako natančno številko podati je do sedaj še nemogoče. Odkod ima dr. Bizzaro (o. c. pg. 15) svojo vest, da so se Slovenci med 544.-548. na Kranjskem in Koroškem naselili, mi ni znano, a resnična gotovo ni.

---

[1]) Julija 600. (Jaffè, Regesta Nr. 1320).

[2]) Tako razumeva to mesto tudi Ph. Jak. Rechfeld, Würdigung der. St. Horvätschen Urgeschichte der Slaven, v «Mittheilungen des historischen Vereins für Krain, 1846., pg. 48., nota 40.

Na Goriškem so se Slovenci mirno naselili od dveh stranij: po Nediži proti Čedadu in mimo Kormina pod Vidmom proti Taljamentu. Od zgoraj doli so bolj pritiskali, nego od vzhoda proti zapadu, kjer so že itak našli dobra zemljišča. Torej bodemo videli, da so se bíli boji med Slovenci in Langobardi v čedadski okolici.

Kakor vsa ljudstva, hrepeneli so tudi Slovenci po solnčnatih ravninah italijanskih, in oni še zlasti, ker so ravnine posebno ljubili. Poskušali so torej pogostoma prodreti v Italijo in se ondi naseliti. A na meji so stali bojaželjni Langobardi, vedno meč v rokah držé in zmerom pripravljeni zabraniti vhod v Italijo vsakemu tujemu usiljencu. Vsi boji Slovencev z Langobardi niso se bíli toliko zaradi plena, nego ker so Slovenci hoteli svoja selišča razširiti tudi v Italijo, a Langobardi so se temu ustavljali. Ker so bili Langobardi bolj krepki in hrabri in ker so bili bolje oboroženi ter v boju bolj izurjeni, je razumljivo, da so Langobardi izvršili svojo nalogo.

Ali česar niso mogli Slovenci doseči s silo, to se jim je vendar posrečilo po mirni poti. Ne le v brdih nad Čedadom in v Reziji so se naselili Slovenci, kjer prebivajo še dandanes na blizu 7^2 mirijametrih in štejejo okoli 35.000 glav ter sami sebe «Slovene» imenujejo, nego tudi dalje proti Taljamentu so si postavili svoja bivališča in so začeli zemljo obdelovati. Ti Slovenci so sedaj polaščeni, a imena njih vasij dosti jasno pričajo, da so slovenskega izvira. Blizu Gemone se je ohranilo še do današnjega dne ime «Šlavonti» (Slovenci). V listinah srednjega veka nahajamo pogosto spomin na frijulske Slovence, n. pr. v eni iz leta 1031. se čita: «villa Sclavorum . . . Maleretum»[1]) (Šafařik o. c. VI. pg. 344—345).

Okoli Kodrojpa, Bertiola, Flambra in Rivinjana od Taljamenta proti severovzhodu med Vidmom in Palmo leži kakih 6^2 mirijametrov veliko okrožje, katero ima samo slovenska imena vasij. Antonini (Il Friuli orientale pg. 85) našteje 23 takih imen. Nekatera ima tudi dr. Bizzaro (o. c. pg. 15), največ pa Czörnig (o. c. pg. 188, 388, 460). Tukaj se beró sledeča imena: Belgrad, Cergneù, Neboise (?), Precenico, Pasian schiavonesco (sclabonico), Sclaunico, St.

[1]) Meretto, severno od Palme.

Maria Sclabonica, Gradisca, Gorizzo, Goricizza, Sedegliano, Pocenico, Glaunico, Gradiscutta, St. Marizza, Driolasso, Versa sclabonica, Sella, Isernico, Samardenchia, Lonca, Lestizza, Percotto, Persercano, Doljuzza, Cornazzai, Jutizzo, Giurizzo, Blauzzo, Poceco, Virco itd.[1]) (Primeri: Scheda, Generalkarte des oest. Staates Nr. XII).

Celo onstran Taljamenta pod Spilimbergom se nahaja slovenska naselbina Gradisca.[2]) — Sclavons pri Pordenonu; Carnizai ob izlivu Medune; Brische, blizu ondi. (Primeri opombo str. 112).

Naj omenim tukaj še eno ime, ki bi utegnilo izvirno biti tudi slovensko. Šafařik (Starožit. I. pag. 213) piše, da je na Ruskem več rek z imenom «Koren», tako Korna v guvernementu Kostroma; Kornja guvt. Orel, Koren guvt. Charkow, Koren guvt. Kursk. Tudi med Sočo in Taljamentom nahajamo pogostoma reke in potoke tega imena, n. p. Corno, ki izvira zahodno od Palme in se izliva v Alšo; Corno, potok, ki izvira blizu Čedada, teče mimo vasi Corno in se izliva v Stelo. Ali niso morda tudi teh potokov Slovenci krstili, ker tečejo ravno skozi nekdanje slovenske naselbine?

Tudi je spomina vredno, da je bilo večjidel goreimenovanih krajev skozi ves srednji vek v oblasti goriškega grofa in pozneje avstrijskih cesarjev in da so ostali še le po novejših uravnavah goriško-beneške meje (1807.) oni kraji pri Beneškem. (Czörnig o. c. I. pag. 625).

Kodi so ti naseljenci šli v Italijo, kaže nam smer njih lege na Frijulskem od vzhoda proti zahodu, malo bolj proti jugu zavita. Slovenska imena sedaj furlanskih vasij na Goriškem: Kapriva, Vilesse, Jalmico, Topoljan, Crauglio, Joaniz itd. nam kažejo, da so se pomikali oni naseljeniki od Gradišča pod Korminom in nad Palmo v Italijo. Onstran meje nam kažejo to pot posamezne vasi s slovenskimi

---

[1]) Straccis (Stražišče), Camino (Kamnje), Dolegnano (Dolenje), Ribis (Ribič) itd. Primeri: Št. Kocjančić, Benečanski Slovenci v Arhivu za jugoslov. povestnico, zv. III., in v Janežičevi Bčeli 1853.

[2]) Zdi se, da so se bili nekateri Slovenci naselili celo v okolici Feltra, od koder so se s časom posamezni pomaknili v Primiero in Valsugano na južno Tirolsko. Primeri: Bidermann, Slavenreste in Tirol, Slavische Blätter von Abel Lukšič 1865., pg. 79.—82.

imeni: Bolzano, Cerneglons, Sclavonico (pri izlivu Maline v Ter), Samardenhia itd.[1])

Toda o teh Slovencih ni danes več spomina. Le oni Slovenci, ki so se bili v goratem delu Furlanije ob goriški meji naselili, so ohranili trdovratno svojo narodnost še do današnjega dne. Njih meje se v 1200 letih niso skoro čisto nič skrčile. Iz Pavla D. (V. 23) izvemo, da so segali Slovenci celo do nadiškega mosta pri Ažli (...pons Netisonis fluminis, qui ibidem est, ubi Sclavi residebant). In še dandanašnji mejí ta, uro od Čedada navzgor ležeči most, Slovence od Furlanov. Da je bila tudi v srednjem veku meja tista, kakor dandanašnji, vidi se iz sledečih pisateljev. Marin Sanuto (Itinerario per la terra ferma veneziana 1483) piše: «Rosiman va nel Naxidon, la qual ut dicitur, parte la Italia da Schiavonia». Ciconii in po njem Martens (Italien II. 515) zaznamujeta kot mejo med Slovenci in Furlani v Tarčetu most čez Ter, pri Fojdi (Foedis) selo Canal di Grivo (na pol poti med Fojdo in Čaneblo) in pred Čedadom most S. Guarzo (Sv. Jurij) čez Nadižo.

Kako daleč so se Slovenci po drugih deželah razširili, ne morem tukaj razlagati, nego le opomniti, kje se lahko o tem čita. Za Tirolsko imamo Bidermannov spis v Lukšičevih Slav. Blätter[2]), za Bavarsko Koch-Sternfeld[3]) (in Quitzmann, älteste Geschichte der Baiern), za gorenje Avstrijsko razen Koch-Stf. Pritz, Gesch. des Landes ob der Enns[4]); za spodnje Avstrijsko Czörnigova statistika[5]); za Štajersko: Krones, die Ortsnamen Steiermarks; za Solnograško Winkelkofer (Slaven in Lungau) Carinthia 1820. Nr. 15. in Koch. Stfd.[6]); za Koroško Jarnikovi spisi v Carintiji 1813., 1826. in 1831. Ob kratkem ima Šafařik vse to v svojih Starožitnostih: «Rodovi in sedeži korutanskih Slovenov».

---

[1]) Slovenci so imenovali mesto Udine: Vidna ali Vnedia (sedaj Videm) in Čedad: Zuisha (?, sedaj Staro mesto). Primeri Czörnig o. c. I. pag. 461.

[2]) Bidermann, Slavenreste in Tirol, Slavische Blätter von Abel Lukšič, 1865., list. I. in II.

[3]) I. E. Koch-Sternfeld, Beiträge zur deutschen Länder-, Völker- und Staatenkunde, Passau 1825., I. Über den Wendepunkt der slavischen Macht in südlichen Bojoarien.

[4]) Zvon, I. 146—65.

[5]) Czörnig, Etnographie der österr. Monarchie, Bd. I. pg. 94—96.

[6]) Vierthaler, Wanderungen durch Salzburg, I. Th. pg. 164—166. — Kürsinger, Lungau. Salzbg. 1853., pg. 775—764.

VI.

Videli smo že, da so bili Slovenci odvisni od Avarov. To ljudstvo, kot nomadski divjaki, katerim je vojna rokodelstvo, a plenenje in pustošenje zabava, je moralo biti neprijatelj vsakemu ljudstvu, ki se je živelo s svojim delom. Tak narod so bili Slovenci, in zato se ne smemo čuditi, da so morali mnogo trpeti od Avarov, ker ti, ki niso sami obdelovali zemlje, so hoteli kakor trotje uživati plode njih dela in truda (Bradaška o. c. pg. 273). A ne le zemljo so morali Slovenci za Avare obdelovati, ker se sami niso hoteli pečati s poljedelstvom, nego podpirati so jih morali tudi v vseh njih bojih. Slovenci so se morali bíti v prvih vrstah, med tem ko so Avari stali bolj od zadej. Še le če niso mogli Slovenci sami premagati sovražnika, so jim priskočili Avari na pomoč. Zaradi tega dvojnega bojevanja so jih baje imenovali «Winidi bifulci». Čez zimo so prihajali k Slovencem, katerih žene in hčere so morale služiti avarski pohotnosti. Tirjali so od njih neprenesljive službe, a povrhu tega še davek (Fredegar, Chronicon, cap. 48).

Veliko tega je pretiranega (Šafařik, Starožit. II. pg. 313), in le oni Slovenci, ki so bivali bliže sredine avarskega kraljestva, so občutili huje njih surovost. Gotovo je pa, da so morali hoditi Slovenci v vse boje z Avari in jim pomagati, bodisi proti Bizantincem, bodisi proti Langobardom. Če nam torej viri tudi ne imenujejo izrečno Slovencev v zvezi z Avari, moramo si jih vendar pri vseh njih podjetjih zraven misliti.

Iz tega pa še ne sledi, da se mora gospodstvo Avarov nad Slovenci stalno, urejeno in povsodi enako misliti, kakor bi nekateri pisatelji radi (Muchar o. c. IV. 166—67). Niti davka niso stalnega plačevali, saj to tudi ni bilo mogoče, ker Slovenci so živeli demokratično, brez urejene vlade, kakor n. pr. Langobardi, nego Avari so prišli k Slovencem, kedar se jim je poljubilo, in vzeli so seboj, kar so našli. Avarsko gospodstvo je bilo torej le faktično, a ni imelo nobenega pravnega naslova in zato se je pogosto menjalo. Kedar so mogli Slovence z veliko silo pritisniti, je bilo grozno, kedar so pa morali svojo moč na drugo stran

obrniti, odleglo je Slovencem, in avarsko gospodstvo je včasih popolnoma prenehalo (Muchar o. c. pag. 287). Torej vidimo Slovence v avarskih bojih ne kot njih podložnike, nego kot njih zaveznike, čeravno prisiljene.[1])

Da so bili vkljub temu Slovenci neodvisni in še celo močni, kaže nam to, da so iskali frijulski vojvode večkrat pri njih pomoči in zavetja (n. pr. Arnefriti Pemmo), kakor je tudi okolu l. 630. do 700 bolgarskih (t. j. slovenskih) družin bržkone pri slovenskem vojvodu Valduhu našlo zavetje. Gotovo je tudi, da je bilo slovansko gostoljubje Langobardom znano, in vedeli so, da je bil vsak Slovenec dolžan braniti pomoči iščočega tujca, če treba tudi s svojim življenjem.

Tudi je bil slovenski jezik tako potreben in imeniten, da so ga celo na vojvodskem dvoru znali. Vojvoda Radoald se je naučil slovenščine v Čedadu in ko je živel pozneje v Beneventu, je mogel s Srbohrvati govoriti, ki so bili napadli ono vojvodino (P. D. IV. 45).

Langobardi so hoteli osnovati v Italiji mogočno kraljestvo in ga, kakor poprej Goti, razširiti čez ves polotok. Zlasti kralja Authari (585.-590.) in Liutprand sta hotela to doseči z vso silo. A temu podjetju so se protivili najpoprej Bizantinci, ki so imeli še lep kos Italije v svoji oblasti in so upali tudi ostalo nazaj dobiti; dalje Franki, ki niso mogli trpeti mogočnega soseda poleg sebe, in pozneje zlasti papeži, katerih moč je v ravno tej dobi začenjala naraščati in kateri so postavili z modro politiko začetek

---

[1]) O razmeri Slovencev in Avarov velja, kar pravi Niebuhr (Geschichte Assurs u. Babels seit Phul., pg. 120) o Medih in Skythih: «Skythi so morda Mede jako hudo potolkli, pa vendar je utegnila podložnost zadnjih biti prav majhna, kakor so tudi nemški kralji z Attilo bolj kot zavezniki, nego kot podložniki šli v vojsko. Narava takih ljudij je, da si le prvi sad zmage osvoje: davek, pašnike, dovoljenje, da smejo pleniti, da od zmage do zmage hité in bogate dežele plenijo. Pri tako rahli podložnosti se ne smemo čuditi, da je mogel Kyaxares kot skythski vazal svojo moč širiti, kakor hitro se je od prvega napada oddahnil. Ako beremo zgodovino ruskih velikoknezov pod mongolsko nadvlado, razumemo, da je dovolil gospod svojim podložnim delati, kar so hoteli, če so ti le davek plačevali in niso mongolskih čed na pašnikih nadlegovali. Dà, čisto lahko bi se dalo razlagati, ko bi našli zapisano, da so se skythske čete z mediško vojsko ali pa proti nji bojevale. Kaj je mari perzijskemu šahu ali pa sultanu, če se Turkomani, Kurdi in Beduini med seboj bojujejo in če se z enim ali drugim malo več druhali zjedini? Tudi Madjarom je bilo ravnodušno, ali so se nemški kralji morda kje bojevali, in za mezdo bi se bile ogerske čete ravno tako zvezale, kakor z nasprotniki združile». — Kakor je torej Kyaxares lahko Ninive (625) napadel, tako so se mogli tudi Slovenci bojevati z Langobardi in se pod Samom še celo znebiti avarske podložnosti.

svoji posvetni oblasti. Med tem, ko se carigrajski patrijarh ni mogel ganiti iz cesarjeve odvisnosti, je prihajal rimski papež vedno samostojniši. Najpoprej se je zvezal z Langobardi proti Bizancu in za to je dobil od kralja Luitpranda lepo odškodnino. Ko se ni bilo treba Langobardom več bati carigrajskega cesarja, so hoteli tudi papeža odstraniti. A njegova moč je bila že prevelika, zvezal se je najpoprej z vojvodoma v Spoletu in Beneventu, ki sta bila jako mogočna in sta hrepenela po polni neodvisnosti od kralja, in ko je Luitprand zadnjič ta dva premagal, se je obrnil papež za pomoč do mogočnih frankovskih majordomov. Ta zveza je zavdala smrtno rano langobarškemu kraljestvu.

Iz tukaj razvitih političkih teženj langobarških kraljev sledi, da so bile njih oči vedno le proti jugu in zapadu obrnjene, nikdar pa ne proti vzhodu; niti Istre niso podjarmili. Njim ni bilo mari gospodstva zunaj Italije, imeli so dosti opraviti v njenih prirodnih mejah. Torej bi bili vsi njih vpadi v severovzhodne dežele brezmiselni. Na tej strani so bili le defenzivni. Tudi niso mogli tukaj iskati plena, kajti te dežele so bile bolj opustošene, manj prijetne in se niso mogle nikakor meriti z italijanskim bogastvom in lepoto. Vrhu tega so za Slovenci stanovali divji in mogočni Avari, pred katerimi so imeli Langobardi gotovo strah. Torej je izšla inicijativa vseh bojev Slovencev in Avarov z Langobardi od prvih dveh ljudstev, ki sta vedno napadali, in Langobardi so bili vselej napadeni (izvzemši edino vojvode Ratchisa).

Ne smemo se pa čuditi, če beremo, da so Langobardi pogosto v miru živeli z Avari in da je včasih vladalo celo nekako prijateljstvo med njimi. Saj so imeli oboji enake interese in oboji enakega sovražnika, t. j. bizantinskega cesarja. Langobardi so ga napadali v Italiji, Avari na Donavi, oboji vkup pa s pomočjo Slovencev v Istri. Zatorej beremo tako pogosto pri Pavlu D. o sklenjenih pogodbah med Langobardi in Avari.

* * *

Po teh splošnih razmišljevanjih poglejmo posamezne nam sporočene dogodke, po katerih so prišli Slovenci v dotiko z Langobardi. Edino vodilo nam mora biti Pavlova

zgodovina «De gestis Langobardorum». Ker je v njej kronologija jako pomanjkljiva, skušali jo bodemo po drugih virih nekoliko urediti.

VII.

Med l. 593.-594. čitamo prvikrat, da je kralj Agilulf (590.-615.) sklenil mir z Avari, da bi mogel notranje razmere svojega kraljestva urediti (P. D. IV. 4). Gotovo so prišli takrat Avari s Slovenci v Italijo in jo oplenili, a se po storjenem miru nazaj umaknili.

L. 594. (ali 595.) premaga bavarski vojvoda Tasilo I. (595.-612?) Slovence, ki so bili začeli siliti že čez mejo njegove vojvodine.[1]) Kraj te bitke nahaja Ankershofen (o. c. II. pg. 20.-30.) na toplaškem polju (Toblacher-Feld), kjer se baje še dandanašnji nahaja grič, ki se v spomin na ta dogodek imenuje «grič zmage» (Victoribühel). (P. D. IV. 7).

Ker se je bilo to Tasilu tako dobro obneslo, pride drugo leto zopet nad Slovence in jih potolče. Toda Avari prihité Slovencem na pomoč in Bavarce tako premagajo, da izmed 2000 ni nihče zbežal (P. D. IV. 10, po Muratorijevi izdaji 11). To je Tasila tako oplašilo, da si ves čas svojega življenja ni upal več Slovencev napasti.

Boj med Slovenci in Kallinikom 598. je bil že omenjen.

Okoli l. 599. pošlje avarski kakan poslance k Agilulfu v Milan ter sklene ž njim mir (P. D. IV. 12). Če ni Pavel D. taisto prigodbo dvakrat poročil, moramo si misliti, da sta kakan in Agilulf sklenila zvezo zoper Bizantince. To potrjuje, kar Pavel D. dalje pripoveduje. Nasledek tega mira je bil, da je poslal Agilulf (okoli 600.) kakanu rokodelcev za tesanje ladij (P. D. IV. 20-21). Te ladje so rabili Avari, da so hodili čez Donavo ter napadali bizantinsko državo. Kakor vemo iz grških virov (Theopylakt Simoc.

---

[1]) P. D. opisuje te prve boje Slovencev z Bavarci tako, da se mora iz tega posneti, da so vselej Bavarci prvi napadali, bržkone zato, ker so Slovenci silili v njih deželo, česar jim Bavarci niso hoteli dovoliti. (Quitzmann, o. c. pg. 185). — A pri nastopu vlade vojvode Garibalda (611-612) so napadli Slovenci prvi Bavarce. (Quitzmann o. c. pg. 197). —

Prva Quitzmannova trditev ni resnična in ne sledi ne iz P. D. ne iz primerjevanja okolnosti. Vpraša se, kdo je stal na miru in kdo je silil naprej? Odgovor je jasen.

VI. 3) so morali po navadi Slovenci tesati Avarom ladije na Donavi.

Prihodnje leto (po Muratoriju: Annali d' Italia II. pg. 153. l. 600., po Linhartu 599.) pridejo Agilulfovi poslanci od kakana nazaj in naznanijo, da so sklenili z Avari mir za večne čase. Ž njimi je prišel tudi kakanov poslanec, ki je to potrdil in potem odšel dalje v Galijo, da bi nagnil tudi frankovskega kralja z Langobardi v miru živeti, kakor z Avari, katerih so se Franki gotovo bali. Tukaj vidimo, da so sklenili Langobardi mogočno zvezo zoper svoja dva najhujša sovražnika. Kako prav je bila tudi Avarom prav ta zveza, vidimo koj iz naslednjega.

Leta 601. napadejo Avari in Langobardi s pomočjo Slovencev Istro ter jo oropajo in požgejo (P. D. IV. 24-25). Istra je bila namreč še do 751. bizantinska provincija, in ker najbolj proti severu ležeča, tudi najbolj sovražnim napadom izpostavljena. Kedar se pa govori o bizantinski Istri, ne smemo si jo misliti v današnjem pomenu, nego le istriško obrežje, ki ima še dandanes romansko prebivalstvo. Srednji del Istre so bili takrat že posedli Slovenci in Hrvatje.

Prijateljstvo med Avari in Langobardi se je dalje v tem skazalo, da je kakan l. 604. (Šafařik 603.) poslal Agilulfu Slovence na pomoč, ko je bil ta začel boj proti bizantinskim posestvom v Italiji. Julija obleže Kremono, 21. avg. se mora mesto udati, in Agilulf je popolnoma razdere. 13. sept. premaga tudi Mantovo in v kratkem grad Vulturina. Vsled teh uspehov so bili Bizantinci primorani skleniti mir (P. D. IV. 28-29).

Toda prijateljstvo z Avari ni trajalo dolgo. Že bizantinska zgodovina nas uči, da zveza s tako nestanovitnim nomadnim ljudstvom ne more biti stalna. Tudi Langobardom se ni godilo bolje. Kaj je bil pravi vzrok, da so Avari prelomili mir, nam ni znano. To je kakana razkačilo, da je sklenil Agilulf po svojem notarju Stabilisianu l. 607. mir s casarjnm Foko ter od njega sprejel bogate darove (P. D. IV. 35). Morda je pa le frijulski vojvoda kakana razdražil, ker se je ta le nad Frijulskim znesel in ni šel dalje po Italiji.

Kakan pridere l. 610. (ali 611.) z brezštevilno vojsko, pri kateri so seveda morali biti tudi Slovenci, mimo Gorice in Kormina na Frijulsko.

Vojvoda Gisulf se mu postavi v bran. Ne vé se, ali je bil ta Gisulf oni, katerega je l. 568. Alboin postavil za vojvodo, ali enakoimni njegov naslednik, morda sin, zlasti ker nekateri viri govoré tudi o Gisulfu II. (Primeri: Dr. Bizzaro, «I Langobardi e la tomba di Gisolfo»). Na vsak način bi bil moral biti oni Gisulf, ki je bil že l. 568. «za vse sposoben mož», l. 611. že vsaj 70 let star, in torej za boj precej nesposoben.

Vojvoda Gisulf zbere torej kolikor mogoče veliko Langobardov in gre Avarom naproti. Toda hrabrost Langobardov, ki so se skupno bojevali, ni mogla nadomestiti njih majhnega števila. Avari obkrožijo od vseh stranij Gisulfa in ga z vsemi njegovimi malo da ne pokončajo (cum omnibus suis pene extinctus est). Naslednje pripovedovanje našega zgodovinopisca kaže, da je Gisulf v tem boju padel.[1]) Njegova soproga Romilda se zapre z uteklimi Langobardi in z ženami in otroci padlih v mesto Forojuli. Imela je dva že odrasla sinova Taësona in Cacona in dva še nedorasla (Rodualda in Grimualda), ter štiri hčere. Strah pred Avari je bil tako velik, da so vsi Langobardi popustili neutrjena bivališča ter se zaprli v gradove, med katerimi so bili najimenitneji Cormone (Kormin), Nemas (Nimis), Osopus (Osoppo, slov. Žovh), Artenia (Artegna), Reunia (Ragogna), Glemona in Ibligis (Iplis).

Ko so bili poplovili Avari vse Frijulsko ter vse pokončali z ognjem in mečem in si nabrali bogatega plena, začeli so oblegati Forojuli. Ko je nekega dne kakan jezdil okoli mesta, da bi videl od katere strani bi se dalo najlaže vzeti, ga zagleda Romilda raz zidov, in zdajci se vname v njej želja po krepkem, mladem možu. Poroči mu torej, da

---

[1]) Maja l. 1874. so našli v Čedadu kopaje kanal za vodotok velik kamnit grob, v katerem so se dobili ostanki starega vojaka. Furlani in zlasti Čedajci so hoteli v svojem patrijotizmu najti v grobu ostanke svojega prvega vojvode Gisulfa, ki je baje l. 611. poginil proti Avarom in katerega so potem v naglici pokopali. V tem smislu je pisal «Giornale di Udine» 1874. št. 131. in «Esaminatore friulano» 1874. št. 4. Nasprotno mnenje je izrazil dr. Bizzaro v knjižici «Sul sarcofago disotterrato a Cividale». Prof. Arboit «La tomba di Gisolfo» ga je skušal pobijati, a dr. Bizzaro mu zopet odgovori «I Langobardi e la tomba di Gisolfo». — Po vseh okolnostih je soditi, da oni vojak ni bil Gisulf, pač pa kak drug imeniten Langobard, kar že to kaže, da je bil v cerkvi pokopan (dr. Bizzaro II. pg. 35.-36). Gotovo pa je, da je bil oni napis «Cisul» v naglici od kogarkoli na grob vdolben, ker se je hotelo s tem dokazati, da je oni grob res Gisulfov, a se je stvari in resnici le še bolj škodovalo.

mu izda mesto z vsem, kar je v njem, če jo vzame za ženo. Kakan na videz privoli, in ko Romilda vrata odpré, dere v Čedad, opleni vse, kar najde, zažge potem mesto in odpelje vse prebivalce seboj v Panonijo z obljubo, da je bode ondi naselil, od koder so bili nekdaj prišli. A ko pridejo Avari v tako imenovano sveto polje, pomoré vse dorastle Langobarde, otroke in žene si pa razdelé med seboj kot plen. Le Gisulfovi sinovi so poprej utekli, nego jih je zadela žalostna usoda. Romildi se je slabo godilo, kakan jo je dal oskruniti po svojih Avarih, potem pa javno pribiti h kolu. Kogar romantična pripovest o Romildi in njenih hčerah zanima, jo lahko bere pri Pavlu D. IV. 37.

Pripovest o Romildi je preveč romantična in preveč podobna drugim enakim zgodbam, kakor da bi smela za historično veljati. Pavel je posebno rad jemal pripovedke svojega naroda v Langobarsko zgodovino, zlasti stareje, in tako ni smel tudi te izpustiti. Saj ima njegova zgodovina ravno zaradi tega toliko važnost za Nemce, ker je narodne pripovedke langobarške s spoštovanjem nabral in že tako zgodaj napisal ter je na ta način otel pogube. (Primeri: Gervinus Nationalliteratur I. pg. 30).

Pomisliti je treba, da je morala biti Romilda že precej priletna, ker je Gisulfu rodila 8 otrok, med katerimi sta imela dva sina že nad 20 let, in tudi njene štiri hčere so bile po Pavlovem pripovedovanju že sposobne za možitev (dr. Bizzaro, I Langobardi e la tomba, pg. 31). Razen tega je znano, da so bile langobarške žene jako srameżljive. Zakonska nezvestoba je bila pod ostro kaznijo prepovedana. Ravno tako se Romildina veleizdaja čisto nič ne vjema z langobarškim patrijotizmom. Rotarjev zakonik je kaznoval obe Romildini pregrehi s smrtjo. Zatorej je težko misliti, da bi se bila Romilda tako daleč spozabila, in Pavlovega pripovedovanja ne smemo brez suma vzeti za zgodovino.

V domovino prišedša Taso in Caco prevzameta vlado po očetu v Čedadu. Glej slovensko zgodovino v Pavlu D. (IV. 39. po Murat, 40). On pravi, da sta Taso in Caco ob svojem času posedovala tudi slovensko pokrajino «Cagellia» do kraja «Meclaria». (Hi suo tempore Sclavorum regionem quae Cagellia appellatur, usquae ad locum, qui Meclaria

dicitur, possiederunt). Torej so ti Slovenci do časov vojvode Ratchisa plačevali davek frijulskim vojvodom.[1])

Ali so Forojulci to pokrajino z orožjem premagali in kedaj? Taso in Caco gotovo ne, kakor nekateri mislijo (Bradaška o. c. pg. 167), to se že iz teksta Pavlove zgodovine vidi, in tudi sta ona premalo časa vladala.

O legi te pokrajine se je že jako veliko ugibalo. Najpoprej je treba opomniti, da imajo rokopisi tukaj različno pisavo. Muratori bere Zellija, ambrozijanski rokopis ima Cagellia, in v Lindenbrogovi izdaji (Hamburg 1611.) stoji Aglia, torej meni Šafařik (Starožit. II), da bi utegnilo biti pravo Cuglia, t. j. Julia. Drugo ime pa se je do sedaj vedno bralo in tiskalo «Medaria». Še le popravljeni tekst bere «Meclaria» (Abel, Paulus Diaconus, pg. 91).

Valvasor (Ehre des Herzogthums Krain V. 11. pg. 173.; V. 14. pg. 213.; X. 8.) je imel Zellia-Agellia za Celje na dolenjem Štajerskem. Linhart (o. c. pg. 127.) misli, da je Zellija toliko kot Ziljska dolina (Gailthal), ki se je baje v srednjem veku Vallis Julia, Vallegilia imenovala. A Mannert (Geographie d. Griechen und Römer III. pg. 592.) trdi, da se Ziljska dolina ni nikoli tako imenovala in da je Zellija — Celje. Medarija je Linhartu Matarija, vas v Istri na reški cesti 20 kilom. od Trsta. Zeuss (o. c. pg. 618.) primerja Zellija k Celju, a ker se mu to ne zdi verjetno, misli, da je Zellija popačena iz Carniolia. Šafařik (o. c. II. pg. 315. in 335.) ima Zellijo za Ziljsko dolino, kakor Linhart, Medarijo pa išče v Slov. Matri (Matereium Winidorum, Windish-Matrej), in stavi ono pokrajino v dolino potokov Sile in Bele tje do Slov. Matre. To mnenje je sprejel tudi Pleteršnik (Najstareja doba slov. zgodovine v Gršakovi čitalnici) in Bradaška (o. c.). Hormayr (Herzog Luitpold pg. 19.) išče Zellijo na potoku Silu (Asilis) pri mestu Asolo (Asilium) blizu Treviža, a to je že pregloboko na Beneškem, onstran Plave, kamor niso Slovenci nikoli segali. Medario išče tudi on v Materiji. Janull (Carinthia 1813. št. 27) spozna v Zelliji Zilsko dolino in v Medariji Modrinjo, vas (Mödern-dorf) v Ziljski dolini na meji med Slovenci in Nemci. Tega

[1]) V noven izdanju Pavla D. po Waitzu: S. S. rerum Langobardicarum et Italicarum saeculorum VI.-IX. 1878., pg. 132., P. D. IV. cp. 38. je upeljana zopet pisava «Zellia» in «Medaria».

mnenja je tudi Ankershofen[1]) (o. c. pg. 39). Drugi so iskali Zellijo v Ziljski dolini na Tirolskem, ali pa v Ķočevji pri Sylu na Kolpi. Medarijo so imeli oni, ki so v Zeliji Celje spoznali, za Maribor ali pa za Metliko (primeri: Dimitz. Gesch. Krains pg. 97). Muchar (Gesch. Steiermarks IV. pg. 157. nota) in Dimitz (l. c.) naštejeta vsa različna mnenja, a se za nobeno ne odločita. Muratori (SS. I. pg. 467) razlaga Zellija s «Ciliensis comitatus vel Zemblin« (Semlin).

Kakor je iz tega pregleda razvidno, ima večina pisateljev Zellijo za Ziljsko dolino. Medarijo pa za Slov. Matro ali za Matarijo. Toda en sam pogled na zemljevid nas mora prepričati, da to ni verjetno. O Ziljski dolini sami zase bi se dalo prav lahko misliti, da je kedaj spadala k Frijulskemu, ker leži ob njegovi meji, ker pelje iz Frijulskega v Ziljsko dolino prehod črez Pontebo, in ker ni bila ta dolina sama zase okrožena in omejena. Ali mislimo si sedaj v zvezi z Ziljsko dolino Matro! Ta je vendar malo preveč oddaljena, vmes ležita bistriška (Pusterthal) in dravska dolina. Ti dve bi bil moral vendar Pavel D. tudi omeniti, zlasti ker omenja pot čez planino Plecken v Agunt in dalje (P. D. II. 13). Ziljska dolina z Matro bi ne imeli prirodne meje, bi ne bili okroženi, in nerazumljivo bi bilo, zakaj si niso Langobardi še več Slovencev na Koroškem podvrgli. Da so bili pa ravno tirolski in bližnji koroški Slovenci, torej tudi oni v Matri, svobodni, kaže nam to, da so se mogli l. 612. uspešno z Bavarci bojevati, in Tasilova listina iz l. 770. govori v onih krajih o slovenski, a ne o langobarški meji.

Vzemimo pa sedaj Ziljsko dolino in Matarijo skupaj. Daljava in razlika med obema je še večja. Vmes leži vsa goriška dežela, in čeravno ni imela takrat še svojega imena, bi jo bil moral vendar Pavel D. vsaj z ene besedo omeniti, zlasti, ker je že poznal nekatere njenih krajev (Kormin, morda tudi Devin-Pontium??). Prirodne meje in zemljepisnega okroženja tudi tukaj ne moremo iskati, če si nočemo misliti, da je bila cela goriška grofija Langobardom podvržena. A ko bi to bilo, ne bi bila Zellija Ziljska dolina glavni del one podložne pokrajine, kakor se v Pavlu D. bere, nego le majhna pritiklina onstran njene prirodne meje.

---

[1]) Ankershofen opomni pri tem na postajo «Ad Silanos», ki je bila po njegovem mnenju Podkloštrom (Arnoldstein).

Tudi bi tako veliko deželo Pavel D. ne imenoval «regio» (okrožje), nego «provincia» ali «patria».

Tukaj moram še enkrat opomniti, da Langobardi niso hoteli in niso mogli širiti svoje oblasti zunaj Italije, in vendar so bili vsi oni kraji, o katerih je tukaj govorjenje, po Pavlovem popisovanju že zunaj Italije (primeri zgoraj oddelek III).

Razun tega se iz imen samih ne da nič sklepati, ker se njihova prava oblika ne pozna. Pavel D. je morda že sam napačno zapisal oni dve imeni, ker ju je bržkone le iz ustnega poročila izvedel in še le pozno, daleč od domovine, izrazil s črkami. Da so potem različni prepisovalci ti dve neznani imeni še bolj spačili, ni le verjetno, nego tudi prav lahko mogoče, in to nam potrjujejo različne pisave v rokopisih. Vendar se zdi, da je najbolj prav, če se bere Cageglia ali Agelia in Medaria. Šentjakobska knjižnica v Ljubljani.

O legi Frijulcem podložne slovenske pokrajine piše Muchar (o. c. pg. 157): «To okrožje je bilo po zvezi v pripovedovanju in po prirodnem razvitku stvari soditi forojulskemu vojvodstvu prav blizo, dà, moralo je popolnoma ž njim mejiti». In Linhart (o. c. pg. 127.) pravi, da so podvrženi Slovenci stanovali najbliže Frijulskega, v karnskem višavju. Jaz pa se drznem trditi, da so ti Slovenci stanovali v frijulskem vojvodstvu samem, med njegovimi prirodnimi mejami. Ravno tisti Slovenci, kateri še sedaj spadajo pod Italijo, so plačevali že takrat Frijulcem davek. To sledi že iz navedenih uzrokov, da Frijulci niso imeli potrebe svojega vojvodstva širiti zunaj prirodnih mej, da je podložna pokrajina morala ležati prav blizu Čedada in da je bila jako majhna. Pavel D. jo imenuje «regio» in jo razločuje od Karantanije in Karnijole, kateri sta mu bili obe znani. Beneški Slovenci, nad tisoč let s Frijulskim zvezani, spadajo po vseh svojih tradicijah k Italiji in le še jezik jih veže s Slovani.

Te pokrajine si niso Langobardi z mečem prisvojili, tega nikjer ne beremo; nego, ker so se Slovenci počasi pomaknili čez frijulske meje in se blizu Čedada naselili, so začeli frijulski vojvode kot od svojih podložnih počasi pobirati davek od njih. To se je pa bržkone godilo tudi že zadnja leta pod Gisulfom, ker Pavel tega le pri priložnosti

omeni in mu ne daja nobene važnosti, kakor novejši zgodovinarji.

Zaradi tega se nekateri pisatelji (med njimi zlasti Muchar l. c.) prav po nepotrebnem čudijo, kako so mogli slovenski zavezniki in pokrovitelji (?) Avari dopustiti, da so si Langobardi podvrgli en del Slovencev, in razlagajo to s tem, da so imeli takrat Avari na drugi strani preveč z Bizantinci opraviti (primeri: Bradaška o. c. pg. 277).

Pri tej priložnosti bi rad nekaj omenil, kar mi je pri svojih študijah nehoté padlo v glavo. Rekel sem že, da se iz onih imen, kakor nam je rokopisi poročajo, ne more nič stalnega sklepati, a vendar hočem tukaj novo hipotezo postaviti, da jo občinstvo izvé in presodi. V imenu Cagellia ali Agelia je morda skrita sedanja Ažla, prva slovenska in za Šempetrom največja vas od Čedada navzgor, ob izlivu Kozice v Nedižo. Če vzamemo, da je Pavel D. slovenski *ž* z *ge* izrazil, kakor še dandanašnji v italijanskem pravopisu in kar tudi potrjuje okrajšano ime Zellija, ne bode se nam ta razlaga tako čudna zdela. Teže je že razložiti ime Maclaria.

Bodi si temu karkoli, gotovo je vendar, da so bili le beneški Slovenci Forojulcem podložni, vsi drugi pa svobodni. Kako bi mogli drugače frijulski vojvode iskati pri Slovencih pomoči in podpore, ako bi bili ti njih podložni? In kako bi se bili mogli Slovenci tolikokrat bojevati s Forojulci in sicer na laških tleh, prav blizu Čedada, ako bi bili tem pokorni? Pavel D. vedno pripoveduje, da so prišli in napadli Frijulsko kot samostojna moč, a nikdar ne omeni o kakem slovenskem puntu in nikdar ne črhne, da bi si bili Forojulci uporne zopet podvrgli. Slovenci se torej niso bojevali kot uporniki, nego kot svobodno, neodvisno ljudstvo, le da so v prvi dobi vedno Avari za njimi stali.

Ker naši stareji zgodovinarji niso onega Pavlovega stavka dobro razumeli in se tudi niso potrudili njegovega pravega pomena v zvezi s prihodnjimi dogodki poiskati, in ker so pozneji pisatelji večidel prve posnemali in prepisovali, ukoreninilo se je mnenje, da so forojulski vojvode gospodovali tudi čez kranjske in spodnještajerske Slovence. Že Schönleben in Valvasor imata vrsto forojulskih vojvod na Kranjskem, in zadnji celo misli (o. c. V. 11. pg. 173.),

da so Langobardi, odšedši v Italijo, pustili svoje posadke kranjskih mestih! In celo najnovejša kranjska zgodovina Dimičeva trdi, da je gotovo, da se je langobarška oblast razširjala tudi čez kranjske Slovence, opiraje se zlasti na Ratchisov vpad v Karniolo (o. c. pg. 97).

Nasproti temu pa se je že Linhart z vso odločnostjo in z dokazi iz pisatelja bojeval (o. c. II. pg. 111., 128.-129. in 152.-156). A škoda, da je ta zgodovina, ki ima, vkljub svojih napak in pomanjkljivosti mnogo izvrstnega, še med Slovenci premalo znana.

Po kratkem vladanju Tasona in Cacona ju umori zvijačno rimski patricij Gregorij v Opitergu (Oderzo pri Trevižu) (P. D. IV. 39.-40). Po Muratorijevi noti (Scrip. rer. ital. pg. 468. nota 202.), ki omenja, da stavi Fredegar smrt Tasona, vojvode Tuscije, v leto 630., pisala sta Muchar (l. c.) in Ankershofen (o. c. II. pg. 39.), da sta Taso in Caco še le l. 630. umrla, in da sta si «Zellijo» kratko pred smrtjo podvrgla. A ker se je to le vsled pomote zgodilo, ju ni treba dalje oporekati.[1])

Njiju naslednik na vojvodskem prestolu (okoli 612.) je bil Grasulf, Gisulfov brat (P. D. IV. 50.-41). Če je to brat prvega Gisulfa, moral je tudi on biti že jako prileten, in ker je še le po l. 650. umrl, moral bi bil najmanje sto let dočakati. Zato je pa verjetno, da je Pavel D. dva Gisulfa, očeta in sina v enega spojil. Čudno je, zakaj nista ostala Gisulfova sinova, Roduald in Grimuald? Pavel D. pripoveduje, da sta od nevolje šla iz Čedada k vojvodi Arichisu v Benevent.

VIII.

Ko po Tassilovi smrti zasede njegov sin Garibald vojvodski prestol bavarski (611.-640), poskusi ta zopet enkrat svojo srečo zoper Slovence. A ti ga otepó pri Indijo (Aguntum) in opustošijo mejne kraje bavarske. Toda Bavarci se zberó iznova, odvzemó Slovencem nabrani plen in je zapodé čez mejo svoje dežele (P. D. IV. 39).

Od sedaj ne slišimo nad sto let o nobenem boju med Bavarci in Slovenci. V tem času se je izcimila trdna meja

[1]) Tudi Bradaška je pristopil temu mnenju o. c. pg. 267.

med obema sosedoma, o kateri piše Tassilo l. 770.: «Arivo Tesido (Taistenbach nad vasjo Walsberg) usque ad terminos Slavorum, i. e. ad rivolum montis Anarad (med vasema Arras in Heinsfels pri Abfaltersbachu v enaki črti z virom Zilje).

L. 611. (Abel in Dümmler) ali 613. (Šafařik) ponovijo Langobardi mir z Bizantinti, a kljubu temu napadejo Slovenci bizantinsko Istro, jo strašno (lacrimabiter) opustošijo in pomoré veliko vojakov (P. D. IV. 41.-42). To nam zopet kaže, da so bili Slovenci neodvisni od Langobardov, da so smeli tudi zoper njih interese delati. Vsled tega so se Slovenci vedno bolj širili po Istri.

Od sedaj naprej molči Pavlova zgodovina skozi 50 let o Slovencih. Kaj je temu vzrok, ni lahko sprevideti. Ali so se res ves čas Slovenci mirno držali? To ni ravno verjetno, saj so pozneje zopet nadlegovali Forojulce.

Iz drugih virov (Fredegari Chronicon in Anonymus Salisburgensis de conversione Bajoariorum et Carentanorum) vemo, da se je osnovala v tem času mogočna Samova država (624.-658). Vendar je bilo središče te slovanske države onkraj Donave, na Češkem, in Slovenci so bili s Samom le v zvezi zoper Avare in Franke. Kak upliv je imela ta zveza na Slovence, se da težko določiti. Gotovo je, da so svobodneje dihali Avarom nasproti. Sicer pa se je na jugu malo vedelo o Samu, ker ga Pavel D. še ne omenja. (Primeri: Muchar o. c. IV. pg. 167.-177. in spis o Samu v Zori leta 1872). [1])

Iz te dobe nam je o Slovencih le toliko natančneje znano, da je kralj Dagobert okolu l. 630. tudi Alemane in Langobarde k vpadu na Slovensko pregovoril (etiam et Langobardi sollicitatione Dagoberti hostiliter in Sclavos porrexerunt). In res, posrečilo se jim je Slovence potolči in mnogo jetnikov odpeljati seboj (Langobardi itidemque victoriam obtinuerunt, maximum numerum captivorum de Sclavis secum duxerunt. Fredegari Chronicon cap. 67). A to je

---

[1]) Da Samo ni mogel biti franškega rodu, kakor trdi Fredigar, kaže nam njegovo slovansko rodoljubje in popolnoma slovansko mišljenje. Samo ni bil kristijan, in vendar so bili Franki ob istem času že krščeni. Kot Frank bi bil Samo priznal Dagobertovo nadvlado, drugače bi ga bil Dagobert reklamiral, a o tem ni sledu pri Fredegarju.

brez škodljivega nasledka, ker je Samo pri Vogatisbergu Franke popolnoma potolkel.

Med leti 655.-660. umrje Grasulf, in Ago pride na vojvodski prestol v Čedadu (P. D. IV. 61.-52). Če se Pavel D. v kronologiji ne moti, je gotovo, da ta Grasulf ni mogel biti brat onega Gisulfa, ki je leta 568. dobil forojulsko vojvodstvo.

Po Agovi smrti leta 663. je bil Lupus vojvoda. On je oplenil otok Grado in morda tudi Oglej (P. D. V. 17.) Njemu je izročil kralj Grimuald vlado, ko se je on podal v Benevent. V Paviji se je Lupus tako samooblastno vedel, da je pri kraljevem dohodu zbežal na Forojulsko in se tukaj iz strahu pred kaznijo uprl zoper kralja (P. D. V. 18). Grimuald ni hotel, da bi se bratovska kri prelivala, in zaradi tega je poklical kakana, naj pride z vojsko na Forojulsko in naj Lupa pokonča. Kakan je prišel z veliko močjo in pri kraju, ki se imenuje Fluvius (Flovins), se je bíl Lupus tri dni (?) s kakanom. Prvi dan je zmagal, in le malo njegovih je bilo ranjenih, drugi dan je štel mnogo mrtvih in ranjenih, a tudi Avarov je veliko poginilo. Tretji dan je pa končal vkljub velikim zgubam kakanovo vojsko popolnoma in dobil bogat plen. A četrti dan je prišla tolika množina sovražnikov nanj, da je mogel le z veliko silo uteči (P. D. V. 19).

To pripovedovanje zopet kaže, da je Pavel D. zajemal iz ljudskega poročila. Gotovo je, da kralj sam ni poklical le iz tega uzroka Avare v svojo deželo, ker jih je predobro poznal. Bržkone so bili Avari sami (s Slovenci) prišli na Forojulsko, in kralj jim je hotel pri tej priložnosti prepustiti pokorjenje svojega upornega vojvode. Tudi je težko verjeti, da bi bil oni boj, če je bil tudi nenavadno dolg in trdovraten, trajal čez en dan.

V tem boju je bil Lupus ubit, in Langobardi, ki so ostali, so iskali varnosti v trdnih gradovih. Kakor l. 610. poplovijo tudi sedaj Avari vse Forojulsko in je pokončajo z ognjem in mečem. Zadnjič je prosi Grimuald, naj nehajo pustošiti deželo in naj se vrnejo domov. Toda Avari mu odgovoré po poslancih, da ne odidejo s Forojulskega, katero so premagali z lastnim orožjem (P. D. V. 20).

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA LJUBLJANA

Grimuald je bil prisiljen zbrati svojo vojsko in jo peljati proti Avarom. Sredi polja postavi svoj ostrog in zraven gostovalne šotore za avarske poslance (Abel pg. 113). Ker je pa imel le majhno vojsko, je ukazal tej maršírati več dni zaporedoma mimo avarskih poslancev v različni obleki in opravi, kakor bi dohajale zmerom nove čete. In Avari so res mislili, da je to brezštevilna langobarška vojska. Grimuald je v tem še potrdi, rekoč: «Z vso to bojno množico, ki ste jo videli, napadem precej kakana, če ne zapusti hitro Forojulskega». Ko so to poročili poslanci kakanu, je ta odšel nakrat z vso vojsko v svojo deželo. (P. D. V. 21).

Tudi tukaj je veliko pretiranega. Avari gotovo niso odšli le iz strahu pred Grimuldom, nego na podlagi sklenjenega miru, katerega pogoji nam niso znani. Bržkone so morali Langobardi odstopiti kakanu bogate darove, saj nam je znano, koliko denarja si je znal izviti od bizantinskih cesarjev.

O legi kraja Fluvius nam ni nič natančnejega znano. Viviani (o. c. pg. 32.) pravi, da se ti kraji sedaj imenujejo «Fiume» (Reka), a ne omeni dalje njegove lege. Linhart (o. c. pg. 142.) meni, da se je oni boj v Vipavski dolini odločeval, ker Vipava se imenuje pri starih Fluvius Frigidus. Tudi Abel (Paulus D. pg. 113.) je tega mnenja. A gotovo je, da je moral ta kraj ležati kje na Forojulskem. Saj se nahaja jako veliko krajev, ki se reka, italijanski Fiume, imenujejo.[1])

Po Lupovi smrti mu je hotel sin Arnefrit slediti v vojvodstvu, a ker se je bal Grimualdove oblasti, utekel je k

[1]) Fluvius (Flovius) je gotovo ona reka, katero omenja 364 let pozneje listina cesarja Konrada II. — L. 1028. podari namreč ta patrijarhu Popu velik gozd «med Sočo in morjem in pod cesto, ki se navadno imenuje ogerska («strata Hungarorum», pozneje «strata alta» t. j. cesta iz Palme nove v Codroipo in dalje v Pordenone) do tistega kraja, «ubi flumnius Flumen nascitur», in ob tej reki navzdol do Medane, ter med Medano in Livenco» (Rubeis Monumenta ecclesiae Aquilejensis pg. 503). Ta reka Flumen se sedaj imenuje «Fiume» in izvira pri vasi S. Lorenzo, jugozapadno od Valvasona, izliva se pa pri vasi Brische v reko Sile, ki potem v Meduno teče. Blizu izvira Reke, ravno pod železnično progo iz Vidma v Benetke, ste dve vasi enakega imena, t. j. Fiume piccolo in Fiume grande. In ravno tukaj moramo iskati kraj one bitke l. 664. (665). — Tudi se nahaja okoli Medune še več slovenskih krajevnih imen, ki kažejo, da so nekdaj Slovenci tudi ob spodnjem porečji Medune bivali. Tako je tik Pordenona na severni strani kraj «Sclavons». Blizu izliva Medune ste vasi Brische (tudi nad Šempetrom je vas Brischis, slov. Brišča) in Carnizai, ter ime Meduna samo bi utegnilo biti slovansko. — Tako tudi Livenza = Livnica.

Slovencem v Karantan (fugit ad Sclavorum gentem in Carnuntum, quod corupte*) vocitant Carantanum). S pomočjo Slovencev si je hotel zopet pridobiti svoje vojvodstvo. Brž-kone pridere čez Pontebo na Forojulsko, a je bil pri gradu Nemas (apud Nemas, Neumasumcastrum) napaden in ubit (P. D. V. 22). Nemas je sedanji Nimis (slov. Néme) nad Teržiznom (Tricesimo), a ne kakor Muratori misli, Mazo pri Venconu.

Potem je bil dobrotljivi Vectari (Juvectari) vojvodom postavljen (664.; Šafařik: po letu 670). Ko se Slovenci slišali, da je odšel v Pavijo, so zbrali veliko vojsko, da bi Forojuli napadli. Pri kraju, ki se Broxas imenuje, postavijo svoj ostrog. Toda Vectari je bil že prejšnji večer odšel iz Pavije, o čemur niso Slovenci nič vedeli; ker so pa že bili njegovi ministerjali domov odšli, poda se sam, ko zve o Slovencih, s petindvajsetimi možmi (nekateri rokopisi imajo 22, drugi 26) proti njim. Toda ko pride Vectari do nadiškega mosta, kjer so stali Slovenci, sname čelado z glave in se dá tako spoznati (bil je namreč plešec). To je Slovence tako zmešalo, da so bolj na beg, nego na boj mislili. Zdaj jih napade Vectari z onimi, ki so bili pri njem, in jih tako potolče, da je le malokdo odšel. (Drugi rokopisi imajo: «da je od 5000 mož le malokdo odšel». (P. D. V. 23).

Reichart (Thesaurus topog.) je menil, da je Broxas sedanji Brazzano. Cluverius (Antiq. Ital.) išče sicer ta kraj nad Čedadom proti Koroškemu, a ga ne ve natanjko določiti. Pons Natisonis pa stavi v Terzo, «quo loco mola frumentaria amni imposita conspicitur». (Primeri: Muratori S. S. I. pg. 483). A edino pravo je Vivianijevo mnenje (o. c. II. pg. 36. in 37.), katero so tudi drugi geografi potrdili (Mannert o. c. III.), da je Broxas sedanja vas Brischis, slov. Brišče, ob levem bregu Nadiže nad Šempetrom. «Pons Natisonis» pa ne more biti drugi, nego oni nad Čedadom pri Ažli.

Če po Pavlovem pripovedovanju sklepamo, niso bili oni Slovenci, ki so takrat Forojulsko napadli, beneški Slovenci, nego morali so priti iz goriških gor ob Nadiži dol. Ker se niso prav upali v tuji deželi, ustavili so se že pri

*) To je «manija» učenjakov, da se bahajo z «ljudsko etimoligijo», in ravno naš Pavel to dokazuje na mnogih mestih.

Briščah, 6 italj. milj nad Čedadom. Še le počasi so se pomaknili do nadiškega mosta.

Pavlovo pripovedovanje je tukaj zopet jako neverjetno. Njegov patrijotizem ga je zapeljal predaleč (Primeri: Bizzaro, I Langobardi e la tomba, pg. 22; Viviani o. c. II. pg. 37). Že slovenska zmota nad vojvodo je jako čudna. Zdi se, kakor bi bili Slovenci vojvodo dobro poznali in ga torej v šali primerjali patrijarhu, ker je prišel s tako majhnim številom svojih. A patrijarh Calixt je preložil še le 737. svoj sedež v Čedad (glej Czörnig o. c. l. pg. 205), torej se je tukaj Pavlu anahronizem vrinil, in vsa pripovest o čeladi je jako dvomljiva (Bizzaro l. c.).

Slovencev gotovo ni bilo prišlo 5000 na Forojulsko, to je za tisti čas veliko preveč. Da jih ni moglo biti, kaže že to, da se niso prav naprej upali, nego so se dvakrat ustavili. Tudi bi se Vectari ne bil postopil, če je bil še bolj predrzen človek, le s petindvajsetimi možmi iti sovražniku nasproti.

Zgodovinsko jedro vsega tega bode torej, da je Vectari nenadoma prišel nad Slovence, ki so bili po Nadiži pridrli na Forojulsko, in jih tako z manjšo močjo prepodil.

Vectari je kmalu potem umrl. Njegov naslednik je bil Landari (Landheri) in tega Roduald (P. D. V. 24).

Ko je bil nekdaj odšel Roduald iz Čedada, pride Ansfrid iz grada Reunia in se polasti brez kraljevega dovoljenja vojvodstva (693. po Vivijaniju). Roduald, to slišavši, zbeži v Istro in odtod čez mejo v Ravenno in Pavijo h kralju. Anstrid pa ni bil le z vojvodstvom zadovoljen, nego sprl se je celo zoper kralja. Toda pri Veroni ga ulove in pripeljejo pred kralja, ki ga oslepi in pošlje v pregnanstvo. Vojvodstvo forojulsko pa je vladal potem kot namestnik Rodualdov brat Ado leto in sedem mesecev (P. D. VI. 4.-3).

Po Adovi smrti je bil izvoljen Ferdulf za forojulskega vojvoda (okoli l. 700., po Linhartu 705). Bil je to prevzeten človek. Njegovo hrepenenje po zmagi nad Slovenci je uzročilo njemu samemu in Forojulcem veliko škode. Za njegovega časa napadejo Slovenci langobarške čede, ki so se pasle blizu njih, ter jih odpeljejo domov. Langobarški župan (sculdahis-Schultheiss) onega okrožja, plemenit mož, jo vdere za Slovenci, toda ni jih mogel doiti. Ko se je vračal nazaj,

ga je srečal Ferdulf in ga vprašal, kaj se je zgodilo z onimi roparji. Župan mu pové, da so zbežali. Na to ga začne vojvoda zasramovati: «Kako bi ti mogel kaj hrabrega izvesti, ki se po argi (arga [1]) = bojazljiv) Argait imenuješ». To moža razjezi, da vojvodu reče: «Bog daj, da bi se prej ne ločila iz življenja, nego se skaže, kdo od naju je bolj bojazljiv».

Ta prigodba nam kaže, da je med Slovenci in Langobardi trajal na meji večni prepir. Morda so že takrat Langobardi gonili svoje čede na slovensko stran, kakor najdemo pozneje po naših gorah obilo laških pastirjev z ovčjimi čedami. Ti so prvi začeli planine zidati in Slovence sirarstva učiti. Celo na Črni prsti in dalje na bohinjski strani so imeli Lahi v patrijarški dobi svoje planine. Da je bil začetek naših planin italijanski, kažejo nam že imena najstarejih planin po Tolminskem in Bolškem (n. p. Kašina od ital. cascina, pristava, planina, sirarija, pašnik). Oglejski patrijarhi so dobivali desetino od teh planin, nekatere pa so bile njih prava lastnina. Tako se imenuje Krn (v listinah Chren ali Cren) že leta 1338. izrečno kot patrijarhova lastnina.

Da bi Ferdulf Argaitu pokazal svojo hrabrost, podkupi nekatere Slovence, da so vojake pregovorili, slovensko vojsko na Forojulsko poslati. To se je v veliko nesrečo Forojulcem tudi zgodilo. Slovenci prideró hitro z veliko močjo in postavijo svoje ležišče na strmem hribu (Sv. Gora?), do katerega se je dalo le s težavo priti. Ferdulf je obšel hrib, da bi mogel Slovence od bolj zložne strani napasti. Argait opomni Ferdulfa njegovega psovanja in mu reče: «Jeza božja naj se razlije nad onim naju dveh, ki zadnji Slovence napade». S temi besedami obrne konja in začne jezditi po strmi, jako težavni poti na hrib proti Slovencem. Ferdulf se je sramoval, da je iskal toliko priložnega pota in odjezdi za Argaitom po strmini. Tudi vojska mu sledi, čeravno ne z veseljem. Slovenci, to opazivši, začno valiti kamenje na Langobarde in, ko so ti le še bliže prišli, so jih napadli s sekirami in orožjem ter skoro vse pokončali. Tako jim je bolj ugodnost kraja nego lastna moč pripo-

---

[1]) Primeri svetopisemsko besedo «raka».

mogla k zmagi.[1]) Vse forojulsko plemstvo je bilo uničeno, tudi Ferdulf in Argait sta padla. Tako lepa vojska, ki je tukaj poginila, bi bila lahko pod pametnejim vodstvom tisoče sovražnikov premagala. Samo Langobard Munichis, katerega sin Peter je bil pozneje izvoljen za forojulskega vojvodo, se je takrat po svoji hrabrosti odlikoval. Ko je bil vržen raz konja, in mu je en Slovenec hitro roke zvezal, izvil mu je še z zavezanima rokama sulico iz desnice ter ga ž njo prebodel. Potem se je zvezan zatakal po hribu navzdol in je tako srečno ubežal (P. D. VI. 24).

Ferdulfov naslednik je bil Corvulus, in ko tega kralj zaradi razžaljenja odstavi, pride na njegovo mesto Pemmo, pameten mož, ki je za deželo jako skrbel (P. D. VI. 25., Muratori 25. in 26).

Pemmo je odgojeval zraven svojih tudi sinove drugih plemičev na dvoru. Hotel si je narediti iž njih krepke vojake. Ko se mu je bilo že nekoliko posrečilo, pride mu novica, da so se prikazali Slovenci v veliki množini pri Lauriani (Laurini) (po Linhartu l. 718., bržkone pa pozneje okoli l. 725). Z onimi mladeniči napade Pemmo Slovence tretjikrat in jih veliko pomori. Od Langobardov pa je padel sam starček Sigualď. Že dvakrat poprej se je bil nad Slovenci maščeval, a tudi v tretje se ni dal zdržati. Vojvodi in Langobardom, ki so ga pregovarjali, naj ostane doma, je odgovoril: «Ker sem smrt svojih dveh sinov (padla sta bila v onem poboju pod Ferdulfom) že zadosti maščeval, hočem sedaj rad umreti, če že mora tako biti». Ker se je Pemmo bal, da bi še koga svojih izgubil, sklenil je na bojišču mir s Slovenci. Od onega časa so se Slovenci zmerom bolj bali pred forojulskim orožjem (P. D. VI. 44.-55).

To Pavlovo poročilo je zopet enostransko. Čeravno so bili Slovenci slabeje oboroženi, vendar so svojo hrabrost že v drugih bojih zadosti skazali. Da bi bil pri teh napadih le en sam Langobard padel, je nemogoče. Ali pa so bili ti trikratni napadi le majhne praske s posameznimi bolj oddaljenimi Slovenci? Vsekako Slovenci še niso bili oslabeni, ker niso bežali, nego so poprej sklenili mir. Tudi Dimitz (o. c. pg. 106) potrdi, da je morala hrabrost Slovencev

[1]) Nasledek te zmage je bil, da si Langobardi gotovo niso več tako precej upali žaliti pašinske pravice Slovencev.

Pemmonu imponirati, ker se je požuril ž njimi mir skleniti. (Primeri: Trdina, Zgodovina slov. naroda, pg. 34.-35.)

Kraj bitke stavi večina pisateljev v Istro, kjer je mesto Lovrana (Linhart, o. c. pg. 151; Dimitz l. c.). A Istra je bila bizantinska in Langobardi je ne le niso pred Slovenci branili, nego bi jo bili radi še sami napadli. Pravo je torej Vivijanijevo razlaganje (o. c. pg. II. 118), da je Lauriana ali Laurina sedanja vas Lavariano[1]), 11 km južno od Vidma in 35 km od vzhodnega brega rečice Cormora. Lavariano leži torej v oni sedaj polaščeni slovenski naselbini, in to kaže, da so Slovenci, s katerimi se je Pemmo bojeval, z Goriškega mimo Kormina udarili v Italijo.

Z dovoljenjem prejšnjih vojvod je bil škof Fidencij prenesel svoj sedež že delj časa iz mesta Julija (Zuglio) v Forojuli (l. 707). Czörnig (o. c. I. pg. 205) misli, da so ga v Juliji Slovenci preveč nadlegovali. To je težko verovati, saj se nikjer ne bere, da bi bili Slovenci do tje gori segali. Resnica bode bržkone, da je škofu Fidenciju bolj dopadlo živeti blizu vojvodskega dvora nego v pozabljenem pogorskem kraju. To misel so morali podpirati tudi forojulski vojvode, ker so s tem svojemu dvoru pridobili novo svitlobo. « Ricordino storico » ima prav (pg. 313), da je bil ta škof le tako imenovan «chorepiscopus», škof na deželi, t. j. tak, ki je daleč od škofovega sedeža opravljal tista škofovska opravila, za katera ni potreba posebnega škofovskega blagoslova. Taki škofi so bili takrat v navadi (na Koroškem n. pr. je bil v Teurniji).

Zaradi tega pa še ni treba misliti, (kakor «Ricordino» l. c. trdi), da bi ti škofi ne bili prebivali v Zugliu, nego da pomeni tu Julium kak drug panonski ali noriški grad zunaj Frijulskega. To mnenje je brez podlage, ker mi si prav lahko razlagamo, da je bilo treba za kraje ob gornjem Taljamentu, za Karnijo v sedanjem pomenu, posebnega škofa na deželi (chorepiscopa), ker so ti precej daleč od Ogleja in vsled visokih gor nekoliko ločeni od druge Furlanije. In ravno Zuglio je nekako središče te Karnije in je imel takrat veliko večjo važnost, ker je ležal ob eni glavnih

---

[1]) Ta kraj je daroval Karol V. 17. junija 776. oglejskemu patrijarhu sv. Pavlinu, odvzevši ga poprejšnjemu posestniku Valdandu, ki je bil zapleten v zaroto vojvode Rodgauda. (Manzano, Annali del Friuli I. pg. 232). —

cest, ki je peljala iz Ogleja ob Taljamentu in čez Plecken-Alpe v Aguntum (Lienz).

Njegov naslednik je bil Amator (707). Patrijarhu Kalikstu ni hotelo dopasti, da je prebival njegov škof na vojvodinem dvoru, med tem, ko je moral stanovati sam na deželi v Korminu. Prepodil je torej Amatorja in se sam ustanovil v njegovo hišo. Pemmo ga dá zaradi tega zapreti, in skoro bi mu bil celo življenje vzel. Ko izvé to kralj Luitprand, se razsrdi, odstavi Pemmona in izroči vojvodstvo njegovemu sinu Ratchisu (738). Pemmo je hotel zbežati k Slovencem in si zopet pridobiti vojvodstvo, pa Ratchis mu sprosi kraljevo milost. Toda kralj dá zapreti vse njegove pomagače (P. D. VI. 51). Kakor Pemmona je hotel Luitprand tudi beneventskega in spoletskega vojvodo pokoriti in ju zopet podvreči svoji oblasti, a s tema dvema je imel več opraviti.

Pemmonova nesreča je Slovence, ki so do tedaj Langobardom plačevali davek (P. D. IV. 39.), osrčila, da so ustavili to plačevanje. Ankerskofen (o. c. II. pg. 55.) ima prav, če misli, da se Slovenci niso oprostili tega davka z orožjem, nego s tem, da so znali v svoj prid obrniti čudne razmere, ki so bile nastale takrat na Forojulskem.

A Slovenci se niso za dolgo otresli sitnega bremena. Odpoved davkoplačevanja nagne vojvodo Ratchisa, da se vzdigne s svojimi vojaki v Karniolo, deželo Slovencev (in Carniolam, Sclavorum patriam, cum suis ingressus), jih veliko pomori in vse pokonča. Ko ga pa Slovenci nenadoma napadejo, ne more več dobiti sulice od svojega orožnika in ubije prvega, ki pride nad njega, s palico, katero je ravno imel pri roki (P. D. VI. 51-52).

Kje je ležala «Karniola» in kaj je obsegala? Odgovor na to vprašanje je prevažen za razlaganje tega mesta Pavlove zgodovine. Večidel mislijo razlagalci, da pomeni Karnijola Kranjsko v njegovem sedanjem obsegu (Prim. Dimitz o. c. pg. 97). Zeuss (o. c. pg. 620) piše, da so Langobardi, kakor se zdi, imenovali Karniolo oni del stare Karnije, kateri se je na vzhodni strani julskih Alp razprostiral in katerega so bili Slovenci posedli. Vpraša se, (l. c.) ali ni Karniola «mala Karnija» nasproti onemu delu Karnije, katero so Langobardi zavzeli. Linhart (l. c. II.

pg. 154-155) sklepa iz tega, da se je Ratchis zaradi odpovedi davka maščeval nad Karnijolskimi Slovenci, da je morala biti Karniola ravno tista dežela, katero je Pavel poprej imenoval Zellijo.[1])

Znano je, da je stara Karnija proti vzhodu segala le do julskih Alp, ali do sedanje goriško-kranjske meje (glej Sprunerjev atlas antiqus št. VIII. in IX). Forbiger (Handbuch der alten Geographie III. pg. 582) misli sicer, da je obsegala stara Karnija tudi vse Kranjsko v današnjem pomenu, a ta njegova misel se opira le na podobnost imen Karnija in Karniola in stoji v nasprotju z najveljavnejimi starimi geografi Plinius, Strabo itd.

Karniola pa ni nič drugega, nego «mala Karnija». More se torej tudi le v onih mejah cele Karnije iskati. Linhart ima torej prav, če trdi (o. c. II. pg. 154), da je Pavel pod Karnijolo razumel najpoprej deželo, ki leži tik Forojulskega (le ne spada k njej Ziljska dolina), in tudi Zeussovo mnenje (l. c.), da je bila Karniola ona dežela proti vzhodu, katero si niso Forojulci podvrgli, je pravo, le da se pod Karniolo iz početka ni mislilo na Kranjsko. Karniola je obsegala severno Kranjsko in Tolminsko! Zato se Tolminci še vedno imenujejo Kranjce (česar ne delajo ni Notranjci ni Dolenjci). Karniola je bila torej Pavlu D. sedanje Goriško, zlasti njen srednji in severni del.[2]) Počasi se je pa pojem Karniola razširil dalje proti vzhodu, ker so stanovali na obeh straneh julskih Alp enaki prebivalci.

Gotovo ni prazno Linhartovo mnenje (o. c. II. pg. 155. in 156), da so začeli v IX. in X. stoletju Kranjsko zaradi tega imenovati «Karniolo», ker so našli neko podobnost med imeni Krajna, Karnija in Karniola in ker jim prvotni obseg Karnije ni bil več znan. Čeravno Miklosich (Fremdwörter in slav. Spr., Denkschr. der Wiener-Akademie, Bd. XV. pg. 73.-140. sub Kranj) trdi, da je Kranj, Kranjsko nastalo iz Carnia, bode vendar to ime bržkone slovenskega izvira, kar tudi večina nemških pisateljev priznava, ker se to ime še le s prihodom Slovencev prikaže in ker listina Otona

---

[1]) Šafařik (o. c. II. pg. 333) razlaga, da je bila Karniola blizu sedeža forojulskih vojvod, zapadni del današnjega Kranjskega in bližnji kos Forojulskega.

[2]) Karniola je bila Pavlu D. slovenska dežela sploh («Sclavorum patria») na južni strani Karantanije.

II. iz leta 974. izrečno pové, da se Karniola po domače, z ljudskim izrazom (vulgo) «Chrainmarcha» imenuje. V drugi listini istega leta se čita: In regione vulgari vocabolo «Chrena», kar Šafařik od tod razlaga, da se je takrat mesto k r a j k r e izgovarjalo (Šafařik o. c. II. pg. 336). Krajna je bilo torej domače, slovensko ime, a Karniola učeno, diplomatiško.

Karniola za Kranjsko in Carniolenses za Kranjce je prišlo pri učenjakih skoro v splošno rabo. Tako piše Einhard, Vita Hludovici imper. k l. 820: «Carniolenses qui circa Savum fluvium habitant et Forojuliensibus pene contigui sunt». Ta «pene» kaže, da je ležala vendar med Forojulskim še druga deželica, t. j. Goriška, ki se je pa ravno zaradi sorodnih prebivalcev bolj prištevala Kranjskemu.

Geografus Ravennae (l. 886.) nam je le po izpisku znan, in ravno zaradi tega so njegova poročila o Karniji in Karnioli jako zmešana. On piše IV. 37.: (Alpes dividunt) inter Carantanos et Italiam, inter patriam Carnium (Carniam?) et Italiam: quae juga Carnium ab antiquitus Alpis Julia (In IV. 21): Juxta ipsam Valeriam (spodnja Panonija) ponitur patria, quae et Alpes Juliana anniquibus dicebatur. Quam patriam Carnech (Kranjsko?) qui Valeriam patriam, ipsi eandem descripsere Philosophi. In qua Carnech patria fluvius, qui dicitur Corcac (Krka)».[1])

V tej zmešnjavi se človek težko zaveda. Carnia, Carneola in Carnech se vrste druga za drugo, a stroge ločitve med temi pojmi ne zapaziš nikjer. Izraz «Carneola patria» kaže, da je naš geograf Pavlovo zgodovino poznal, a zraven rabil še druge vire. Videti je, kakor bi mu vsa ta tri imena eno in isto pomenila.

Toda vrnimo se zopet k našemu tekstu.

Beneški Slovenci so se bili bržkone s pomočjo goriških, (Primeri: Terdina, Zgodovina slov. naroda, pg. 36) morda na njih prigovarjanje, uprli Forojulcem. Zato je hotel Ratchis te poslednje kaznovati in zato je bržkone ob Nadiži na Tolminsko udaril.[2]) A da ni prišel daleč, kaže

---

[1]) Ravno tu imenuje tudi mesta: Seution (Siscia?) in Patiurna (Petovium?), torej je spadal po njegovem mnenju tudi del Panonije Saviae h Kranjskemu. Primeri: Pallmann, Geschichte der Völkerwanderung I. pg. 12. —

[2]) Sploh na Slovensko, morda tudi po Vipavski dolini.

Pavlovo pripovedovanje. Kakor se da sklepati iz zadnjih besedij njegovega pomanjkljivega poročila, moral je bežati celo pred Slovenci nazaj na Forojulsko, in ti so ostali svobodni. Vendar to ni veliko koristilo beneškim Slovencem, morali so bržkone tudi pozneje plačevati davek Forojulcem.

To so zadnje vesti, ki jih imamo iz Pavla Diacona o Slovencih.

IX.

Kratek vspeh tega preiskovanja je, da so Slovenci od svojega prihoda v novo domovino pa do polovice VIII. stoletja svobodno in sami za-se pod svojimi župani živeli, izvzemši zdaj večja, zdaj manjša pritiskanja od avarske strani, kakor n. pr. v srednjem veku od turške.

Tudi se je iz tega razvidelo, da se goriška dežela azun njenega ravnega dela že za Langobardov ni več štela k Italiji, kakor je bilo poprej pod Rimljani. Pod Karolingi je bila sicer zopet Forojulskemu pridružena. To administrativno združenje je ostalo, dokler ni Oto III. leta 1001. goriške grofije ustvaril s tem, da je Forojulskemu grofu Verigandu (Verihenu) daroval polovico Gorice z okolico, ki je torej ležala že zunaj njegove grofije. (Prim. Czörnig o. c. I. pg. 629-631).

A svoboda Slovencev ni trajala več dolgo. Od Langobardov se jim sicer ni bilo nič bati, ker ti so imeli dosti opraviti s papeži in Franki. Toda ko l. 748. napadejo Avari koroške Slovence (njih cvetoče poljedelstvo jim je obetalo bogat plen), pokliče koroški vojvoda Borut Bavarce zoper tolikega sovražnika na pomoč. Ti res pridejo in prepodé Avare, a utrdijo tudi svojo nadoblast nad koroškimi Slovenci. Bavarski vojvode so bili že poprej od Frankov odvisni, a l. 788. pošlje Karol Veliki upornega Tasila II. (748-788) v samostan in uniči bavarsko rodno vojvodstvo. Tako so prišli tudi koroški Slovenci pod Karola.

Istega leta so zgubili tudi južni Slovenci svojo svobodo. Karol premaga l. 774. langobarškega kralja Deziderja in združi njegovo deželo s svojo. Tudi forojulski vojvoda bi se bil moral udati. A Rotgaud (Rotcausus) in vičentinski vojvoda Gaidus se postavita Frankom pri mostu na Livnici ter jih premagata. Vendar ju je Karol spravil z obljubami

na svojo stran in si tako prisvojil tudi Forojulsko. Rotgaud je ostal vojvoda (Andreae Bergam. Chron. Pertz SS. III. pg. 234). Toda spunta se zopet na korist Dezideriјevega sina Adelhisa in l. 776. ga Karol premaga in odstavi. Tako so se Franki približali Slovencem tudi od te strani.

Gotovo je bilo, da se Franki ne ustavijo na meji mirnih Slovencev, nego da si tudi te prisvojé, zlasti ker so hoteli pokoriti zadej stoječe Avare. Zaradi razpora med Franki in Bizantinci napade Karolov sin Pipin l. 788. Istro in Liburnijo ter si podvrže pri tej priložnosti vse Slovence tja do Panonije. S frankovsko nadvlado se začenja nova doba v slovenski zgodovini.

Še istega leta uredi Karol v Ratisboni novo pridobljene dežele. Naredil je iž njih «marke» (krajine), katere je izročil frankovskim grofom. Forojulsko z Goriškim in morda tudi z Istro je spadalo k trevižanski marki, katero je dobil mejni grof Markar. Markarju je sledil (795.) Erih in Erihu Cadolaus (Cadolach 799-819) in temu zopet Balderich. Ker se ni bolgarskim napadom uspešno branil, ga odstavi Ludovik Pobožni l. 828. in razdeli njegovo marko na 4 grofije; Forojulsko, Istro z delom Kranjskega, Dolenjsko in spodnje Štajersko (marchia juxta Souwam). Po bertinjanskih virih (Formentini, Beiträge zur Geschichte v. Görz) bi bilo takrat Goriško pripadlo Koroškemu (?). Leta 825. izroči Ludovik Pobožni svojemu sinu Ludoviku Nemcu z bavarskim podkraljestvom tudi Koroško. V naslednjem času je ostala ta dežela v oblasti bavarskih vojvod, pod katerimi so vladali različni grofi Koroško. (Dümmler südöstliche Marken, Archiv f. österr. Gesch. Quellen X.)

Verjetnejše je pa, da je ostalo Goriško l. 828. pri Forojulskem. Vsled verdunske pogodbe (l. 842.) je dobil Forojulsko kot del Italije cesar Lothar. Ta je postavil za mejnega grofa svojega svaka Eberharda (846. ali 848). L. 867. mu je sledil sin Unhroch (Hunrock) in okoli 875. brat poslednjega Berengar, ki je leta 888. dospel do časti kralja italijanskega.

Kdo je vladal Forojulsko od l. 828. do 846., ni znano, kaže se pa, da so morale takrat vladati v deželi jako anarhične razmere (Primeri: Podrecca, Le Vicinie, pg. 29). Andreae Bergam. Chron. cap. 13. (Pertz SS. III. pg. 235.)

piše: «Multa fatigatio Langobardi et opressio a Sclavorum gens sustinuit usque dum imperator Forojulanorum Ebherardo principem costituit». Slovenci so torej zopet ponovili svoje sovražne napade na Forojulsko. Vendar si ne smemo misliti v tem kaj posebnega, nego le mejne prepire, kakor so se še v poznejih stoletjih med obema deželama pogosto pripetili.

Dodatek k str. 105.

Težje je razložiti ime Medarija. Z ozirom na to, da je bila meja med Italijo in Koroško še v prvi polovici srednjega veka pri Vratih (vzhodno od Kokove, kjer se dolina zelo zožuje), mislili bi lahko na Medgorje, kjer stoji župnijska cerkev s starimi slikami. Na travniku blizu te cerkve, ne daleč od Zilice, so taborili 1. maja 1227. koroški vojvoda, njegov točaj Herman Ostroviški in Kol Finkensteinski s 100 drugimi vitezi. Ti so pozdravili nemškega pevca Ulrika Lichtensteinskega, preoblečenega kot Venera, z besedami: «Bog vas sprimi, kraljeva Venus!» [1]) Ulrikovo potovanje je bilo «oficijelno» naznanjeno in zato ga je koroško plemstvo dočakalo na deželni meji. Prva koroška trdnjava je bila Strassfried, sedaj razvalina nad Medgorjem.

Popravljen in popolnjen ponatis iz «Soče» 1875. št. 10—16

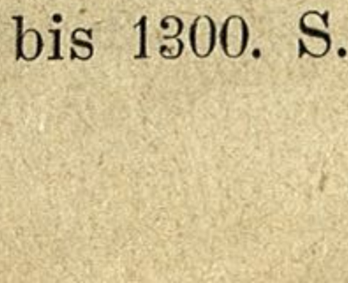

---

[1]) Weiss, Kärtens Adel bis 1300. S. 44.

Topografija goriške dežele za časa Rimljanov.

I.

Sedanja poknežena grofija goriška z idrijsko okolico in Vipavo spada prirodno in geografično k furlanski ali bolje severnoitalijanski nižini. Ta sega med Krasom in zadnjimi odrastki karnskih Alp pri Korminu precej globoko v deželo, ob reki Vipavi celo čez kranjsko mejo, in zavzema jedno petino cele grofije. Soča, katera dobiva svoje pritoke skoro iz vsega Goriškega, teče v svojem spodnjem teku od Solkana do izliva skozi furlansko nižino. Razun tega izvira Nadiža (Natisone), glavni pritok pod Villo Vicentino v Sočo se izlivajočega Tera (Torrente, Torre), na beneško-goriški meji v Golovcu (M. Maggiore), teče kake dve milji po Goriškem, predere potem mejo in veže tisti del tolminskega glavarstva, ki se špecijelno imenuje «Kot», neposredno s furlansko nižino. Meja med Beneškim in Goriškim je le malokje prirodna, in še takrat skoro neznatna; tako n. pr.: čez pogorje Kolovrat (meje, katere delajo reke [Idrijo-Judrio in Alša] se ne morejo imenovati prirodne). Gorovje, ki leži med obema deželama, je le srednje visokosti. Najviše mesto doseže v Čaninu (Kaninu) 2275 m. Potem se vedno znižuje, a v Golovcu je še zmerom 2082 m visoko. Matajur je le še 1638 m, Kuk 1239 m, Kolovrat (nad Volčami) 1138 m in Kobalar (M. Corada) 808 m nad morjem. Zadnji odrastki tega pogorja nad Podgoro (pri Gorici) dosežejo jedva 427·8 m in pri Korminu samo 266 m nadmorske višine. Od tod do morja ne loči nobena višava več teh dveh dežel.

Kakor torej Goriško prirodno spada k Italiji, bilo je tudi skozi stoletja ž njo združeno pod Rimljani, Langobardi in Franki, dokler si je niso osvojili pozneje goriški grofi v XIII. in XIV. stoletju. Od tedaj se je štela za posebno deželo, ki je pa imela tudi po Furlanskem in Kranjskem svoje enklave, in kot taka je bila Avstriji pridružena (1500). A meje proti Benečiji so bile vkljub temu še vedno nestanovitne. Še le na dunajskem kongresu (1814) so uredili meje tako, da so prišli pod Gorico kraji: Livek (Breginj, Logje), Senik, Rutarji, Campolongo, Cavenzano, Mernik, Saciletto, Scodovacca, Muscoli, Strassoldo in druge vasi na desnem bregu Soče, zraven tržiškega okraja (Territorio di Monfalcone), katerega je bila Avstrija že l. 1807. za nekatere prej omenjenih vasij zamenila.

Kakor je bilo že rečeno, šteli so Rimljani našo deželo k Italiji, in sicer k Venetiji ali tako imenovani «X regio», ki je imela skoro iste meje kot sedanje Beneško, le proti vzhodu je segala do Julskih planin in do Nanosa. Kot poseben pododdelek provincije Venetije so šteli Rimljani «Carnijo», ki je obsegala sedanje Furlansko z Goriškim, izvzemši kraje ob morju. Tukaj so stanovali Karni, kateri so bili prišli baje iz Norika, si deželo podvrgli in mesto sezidali 12 miljar (27·7 km) od Akvileje (Livius XXXVII, 22. 45). — A Rimljani so jih siloma podjarmili in niso jim pustili onih pravic kakor Venetom.

Pa ne vse sedanje Goriško je spadalo k Venetiji in k Italiji, nego Kras ali današnje okrajno glavarstvo sežansko z Devinom vred se je štelo takrat k Istri. Mejo med Istro in Venetijo je delala Timava.[1]) Dalje je šla meja ob robu Krasa na jugu reke Vipave do Nanosa in Hrušice, tako, da so kraji, ki na tej strani one črte leže, h Karniji spadali.

Šentjakobska knjižnica v Ljubljani.

II.

Kar se naše hidrografije tiče, priznati moramo, da je bilo Goriško Rimljanom precej dobro znano. Plinij (L. XXII. 18.) popisuje natanko vse najmanjše reke Venetije (ozir.

---

[1]) Jaz pišem raje Timava nego Timav (lat. Timavus, ital. Timavo), ker so pri nas reke ženskega spola in ker imamo za Savus Sava, za Dravus Drava itd.

Carnije): «Alsa (danes Alša) — Natisso cum Turro praefluentes Aquileam coloniam XV. M. a mari sitam. Carnorum haec regio junctaque Japidum: amnis Timavus.» Soče torej ne pozna, tako tudi Ptolomej ne (L. III, c. 23). — Njeno ime nam je znano le iz Peutingerjeve table, ki ima XV M. od Akvileje postajo Pons Sontii (blizu Majnice). — Tudi ime Vipave «Frigidus» nam je ohranila Peutingerjeva tabla (zraven itinerarja Antoninovega). Če še vprašamo, zakaj ni bila Rimljanom, ki so še celo majhne reke, kakor Alšo, poznali, tudi Soča znana, ki pod imenom Zdoba doseže že precejšno velikost, moramo odgovoriti, da se je od takrat z našimi rekami zgodila velika sprememba. Nadiža in Ter sta tekla mimo Verše do Campolonga pod imenom Natisso, od tod naravnost proti jugu ob vzhodni strani Akvileje in dalje bolje proti jugovzhodu do obale (blizu S. Marco). Tukaj se je obrnila reka proti zahodu in tekla med peščenimi sipinami nad otokom S. Giuliano skozi stari kanal dell' Anfora ter se je izlivala, kakor Alša, v luko Porto Buso. Tako je bilo od Akvileje do njenega izliva res 60 stadij (11·2 km), kakor pravi Strabon. Razun tega je bil zvezan Natisso po (novem) kanalu dell' Anfora z Alšo.

Soča se je izlivala pri Majnici v jezero $1^1/_2$ milje dolgo in $^1/_4$ milje široko. Njegova lega se da še zdaj spoznati, in v Renčah so našli celo ostanek hrastove ladije. V to jezero se je izlival tudi Frigidus-Vipava. Tukaj zbrana voda se je odtekala pod Krasom v podzemeljskih jamah in prišla je kot Timava na dan. Zatorej razumemo, kako je bila ta reka v starem veku tako velika, da so se jej vsi pisatelji čudili in jo morju primerjali. Strabon pravi, da je izvirala iz sedmih, Vergilij iz devetih in drugi iz 12 virov, sedaj pa le iz treh bobni (dolga je 980 m), ker dobiva le iz Reke in doberdobskega jezera svojo vodo. To jezero je zaznamovano na Peutingerjevi tabli in Livij (l. XLI, c. 2) ga imenuje «lacus Timavi».

Ko so se kraške jame zataknile, je bila zbrana voda prisiljena iskati si nove poti okoli Krasa. A še le počasi si je izkopala Soča ono strugo, po kateri teče sedaj. Svoj izliv je imela po panogi, ki se še vedno «Isonzato» imenuje

III.

Veliko težje je določiti, katere naših gor so nazivali Rimljani svojimi imeni. Toliko je gotovo, da so Karnske in Julijske Alpe že Rimljani tako nazivali. Prve so imenovali po Karnih, ki so pod njimi prebivali; od kodi so dobile druge svoje ime, ni gotovo, a težko po Juliju Caezarju; stari geografi so nam ohranili še druga imena. Ptolomej piše (III. 1.) «A septentrionibus autem terminatur (Italia) Alpium jugis, quae Rhetiae imminent; praeterea Poenis et Ocra et Carusadio montibus, cui sub Norico sunt». In l. IV. pag. 199: «Ocra vero humillima prorsus Alpium pars est, ubi Carnis adjungitur, qua onera plaustris ex Aquileja ad Nauportum devehunt». Po tem razlaganju ni težko določiti, da je Ocra današnji Nanos z bližnjo Hrušico, dasi so hoteli nekateri Golak v njej spoznati. Po Ocri se je imenovalo ljudstvo Subocrini, katere imajo zgodovinarji sploh za prebivalce Krasa. Carusadius razlagajo skoro vsi s Krasom, zaradi podobnosti imena.[1])

Geograf Strabo piše l. IV. pag. 207: «Supra Carnos Apeninus mons situs est. Illyrico obversa et Adriae ut Apeninus[2]), Tullus et Phlygadia». Magnus Klein (Notitia, Tom. I. Austria Celtica, cap. VII.) meni, da je Tullus Tolmin in Phlygadia toliko kot «Flitscher Boden». Tudi Hitzinger (Mittheilungen des hist. Ver. f. Krain 1855 pag. 67) opomni, da Phlygadia spominja na Belec (Bovec) in na Blegaš. Tullus mons se sploh ima za Triglav (tako tudi Sprunner na svojem atlantu). Če je to res, ne more pomeniti Phlygadia, ker je pozneje omenjeno, bolških gor, nego z večjo gotovostjo se sme trditi, da se je ono ime ohranilo v gori Blegaš nad Loko (1563 m).

Še eno ime nam je sporočil Jornandes. On pravi, da izvira Natisso e monte Picis (iz «smolene gore»). S tem

[1]) Po Miklošičevi razlagi je nastal Carusadius iz Kars, in ta iz stareje oblike kors (*u* je namreč polvokal), ter pomeni to, kar kršat ali kršnat (krš = skala), ker *d* stoji mesto *t*. Zanimivo je, da se nahaja tudi na otoku Krfu pogorje Karusadios.

[2]) Poenis in Apeninus sta gotovo v zvezi med seboj in utegneta pomeniti zahodni del Julijskih Alp.

imenom so torej zaznamovali Stolovo pogorje. Da so Rimljani goro po smoli imenovali, se ne smemo čuditi, če pomislimo, da so bili takrat naši kraji obrasteni z velikimi smrekovimi, zlasti mecesnovimi gozdi. Zato pa so imeli Rimljani tudi svojo postajo «Larice», t. j. «k mecesnu».

To so kratke vesti o naši topografiji za časa rimljanskega gospodstva na Goriškem.

IV.

Najimenitnejši kraj med mejami Goriškega za časa Rimljanov je bila Akvileja (Oglej), drugi Rim imenovana. Ko so Rimljani začeli širiti svojo moč in oblast tudi zunaj Italije (v prvotnem pomenu), morala jim je biti prva skrb, polastiti se notranjega zaliva Jadranskega morja, ob katerem so živela zarad kupčije in obrtnosti sloveča ljudstva. Tako so izbrali leta 182. pred Kr. trimože «coloniae deducendae» in poslali 3000 Latinov, ki so vzeli seboj vseh domačih živali in pridelkov ter ustanovili naselbino Akvilejo ob Natizonu. L. 169. pride še 1500 novih naselnikov (Livij XLII. 17). Začrtali so skoro enakostranski četerokotnik, ki je obsegal 53 oralov (po Kandlerjevem izračunjanju). Okolica naselbine, «ager colonicus», je obsegala 18·5 milj^2. Ko je Avgust razširil meje rimske države do Julijskih Alp, naredil je Akvilejo za glavno taborišče svojih operacij proti sosednjim ljudstvom. Razširil je mesto za polovico proti severu in okinčal je s palačami, svetišči, obeliski, vrti, kipi, studenci, kopelji itd. Vse stavbe so bile večinoma iz nabrežinskega mramorja. Pomnožili so se prebivalci znatno in Avgust jim je podelil državljanske pravice. On sam je bival več časa v Akvileji, kakor tudi naslednji cesarji. Ko je razdelil Italijo v deset krogov (regiones), naredil je Akvilejo za glavno mesto desetega (ki je segal od Ade do Arsije). Tudi bojno brodovje je dobila Akvileja od Avgusta (pri sedanjem Gradežu).

Glavna ulica (Cardo maximus) je peljala skozi mesto od severozahoda proti jugovzhodu; rezala jo je druga ulica, ki je bila podaljšek venetske ceste, Via Aemilia iz Konkordije. Via Gemmina je držala proti severovzhodu do

mosta čez Natizon, kjer se je potem delila v dve cesti (Po Kandlerju Czörnig, Görz I. pg. 145-166). Mesto je bilo z zidovjem obzidano in okoli tega je bila napeljana voda iz Natizona. Na vsakih 20 sežnjev je bil en stolp.

Proti jugu stare kolonije je ležalo kupčijsko mesto «Marianina» (ime se je med ljudstvom še ohranilo) z velikim trgom. Razun tega se je širilo mesto še vedno proti jugu do obrežja in še celo na otoke, kakor tudi proti severu do Červinjana, tako, da je bilo mesto 4 milje dolgo, a le $^1/_2$, k večemu $^3/_4$ milje široko. «Campus Martius» za vojaške vaje je ležal nad Vilo Vicentino, kjer je še sedaj kraj «Camarcio». Pokopališče je bilo na jugovzhodni strani mesta, amfiteater v Belinji, arsenal in lazaret v Belvederu, svetilnik na otoku S. Pietro d'oro. Vodo so imeli napeljano v mesto iz Ajela in Sačileta. Na severozahodni strani je prebivalo bolj ubožno ljudstvo, med tem, ko so imeli bogataši svoje krasne vile ob južni cesti na Grad, kakor tudi proti sv. Kancijanu (Aquae gradatae). Primeri: Dr. Kandler, Archeografo Triestino 1869, 1870 in dr. Kenner, Mittheilungen der k. k. Centralcommission für Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale, X. Jahrg. 1865. Zandonati: Guida storica dell' antica Aquilea, Gorizia 1849.

Tako je bila Akvileja ne le strategično središče, nego tukaj se je zbirala tudi vsa kupčija in trgovina iz Norika, Panonije in Istre. Po morju je stala v neposredni zvezi z orijentom. Kar so bile za srednji vek Benetke (hči Akvileje), to je bila za časa Rimljanov Akvileja. Ob času največje mogočnosti je štela 3 do 500.000 prebivalcev in je bila med devetimi največimi mesti starega sveta. Zlasti lepo je cvetla obrtnija. V mestu je bilo več kovačnic, ki so izdelovale orožje iz noriškega železa. Kovišče za denar (procurator monetae), javni zaklad in osrednja državna denarnica je bila v Akvileji. Prideloval se je jako dragocen baržun; Strabon trdi, da se je tudi zlato kovalo. Vseh vkup je bilo 35 obrtnijskih društev (collegium) za steklo, lončevino, mramor, mozaik, rezanje dragega kamenja (kamejev in gem), opeke itd. Ravno tako je bila razvita tudi kupčija. Sosednja ljudstva so prejemala iz Akvileje pomorsko blago, sol, vino in olje, prodajala so pa v mesto živino, kože, sužnje, železo, jantar itd.

Kakor je stanovalo v Akvileji razun pravih Rimljanov še veliko tujcev in «barbarov», tako so častili tudi brezštevilo božanstev rimskih in nerimskih, med temi zlasti Belena in Belina, solnčnega boga (nanj spominja kraj Belinja, kjer je stalo gotovo kako Belinovo svetišče). Uprava v Akvileji je bila osnovana po vzgledu rimske s senatom na čelu.

Sploh se meni, da je Akvilejo Atila popolnoma razdrl. A to ni res, ker jo še Jornandes (551-555) in Paulus Diaconus (umrl krog l. 799) največe mesto Italije imenujeta. Akvileja je počasi razpadla, ker se svet na zapadni obali Jadranskega morja vedno ponižuje in prihaja zmerom bolj močvirnat.

Za vso pomorsko kupčijo je bilo glavno pristanišče Porto Buso (ob izlivu Alše). Druga luka je bila ob Natizonu bliže Akvileje, Margo (morda pozneji Pilo?) imenovana, kjer je še zdaj otok enakega imena. Pristanišče za vojne ladje je bilo med otokoma S Pietro d' oro in Grad. Še eno pristanišče «ad aquas gradatas» je bilo bržkone blizu Sv. Kancijana, katero je posredovalo ves promet s Panonijo in notranjimi deželami.

Iz Akvileje na Grad je vodila cesta po suhem do sipine Gorgo, ki je bila za Rimljanov polotok in je segala dalje proti jugu. Od tod je bil most na Grad. Poprej je bil morski breg bliže Akvileje. Začel je z današnjim otokom S. Giuliano blizu Porto Buso; šel je dalje do otoka Montone in S. Marko, obrnil se je proti jugu k otoku (takrat polotoku) Gorgo in dalje do Centenare. Vsa ta obala je bila peščena, sipine so se vrstile in pred njimi so ležali tudi poprej otoki, kakor n. pr. Grad. Lagune med obalo in otoki so bile poprej manjše. Vode so nanesle vedno več peska in glena seboj, in tako se je obala pomaknila naprej in pred njo je nastala druga vrsta otokov. Prvotni otoki so bili veliko večji nego zdaj (Grad je le še $^3/_4$ ital. milje dolg in $^1/_2$ širok), in bili so jako obljudeni; nahajali so se ondi gozdi, travniki in vrti, poljedelstvo je cvetelo. Zdaj je le še otok Grad obljuden (3300 prebivalcev), na drugih raste trs, jedva se prikaže kaka travica.

Kakor nam je o stari Akvileji mnogo znano, deloma iz popisov, deloma iz najdenih razvalin in ostankov, tako

borne so vesti, ki jih imamo o drugih naselbinah naše dežele za časa Rimljanov. Nekatere so gotovo še le oni zidali, druge so pa tudi poprej obstajale. Rimljanske naselbine so bile le ob glavnih cestah, za katere so novi gospodarji dobro skrbeli. Avgust je ukazal stare popraviti in nove zidati. Zlasti imenitne so bile tri: Prva cesta je peljala nad notranjim zalivom Jadranskega morja po Krasu v Tersat in Sisek. Na tej cesti ima Itinerarium Antonini XII miljar od Ogleja zaznamovano postajo «Fonte Timavi». Peutinger-jeva tabla ima na tem mestu poslopje, ki pomenja toplice. Tudi Plinij (II. 103 in III. 26) je omenja «calides fontes Timavi». Še zdaj so toplice ondi blizu (tržiške). Krasna okolica («arva Timavi») je bila polna lepih poslopij, vrtov. Strabon (V. 89.) omenja Dijomedovega svetišča s prijaznim logom, ki se je «Timavum» imenoval. Kjer je zdaj cerkev sv. Ivana, stalo je Dijanino svetišče z logom. Tudi Junona je imela svoj gaj. Pred izlivom Timave so ležali otoki «insulae clarae» z mineralskimi studenci.

Ob isti cesti je zaznamovana postaja Anesica XVI miljar od Timave. Hitzinger (Mittheilungen des hist. Ver. f. Krain 1854 pg. 4) misli, da je zdaj Sežana na istem mestu. A bržkone je ležala ta postaja že zunaj naše dežele, morda pri sedanjih Opčinah nad Trstom.

Stari pisatelji pogosto omenjajo Pucinum (Paul Diacon ga imenuje Pontium), sedanji Devin. Ptolomej stavi svoj «Pukinon» v sredo Istre. Človek bi se predrznil trditi, da Pucinum pomenja ravno isto, kar Devin (Magdeburg, Mädchenfestung, t. j. nepremagana trdnjava), ker «puerca, puca» ima isti pomen, kakor deva. Pri Devinu je stal morski svetilnik. Devinsko vino je bilo tudi starim kot posebno dobro znano pod imenom «vinum Pucinum».

Druga važnejša cesta, «via Posthumia» imenovana, je peljala proti severovzhodu od Akvileje do Majnice in od tod po vipavski dolini čez Hrušico na Emono. Na tej cesti omenja kot prvo postajo Itin. Hierosolymitanum ad XI. (i. e. lapidem) XI miljar (16 1/4 km) od Akvileje, blizu Gradiške. Druga postaja (na Peutingerjevi karti zaznamovana) je bila Ponte «Sontii» pri Majnici, kjer je bil most čez Sočo. Tukaj je premagal gotiški kralj Teodorik 1. aprila 489. l. Odoakerja, kralja Herulov.

Tretja postaja je «Ad Fornulos, mutatio» (Itin. Hierosl.(O njeni legi so različna mnenja. Kocjančič (Drobtince, nabrane po Goriškem v ‚Arkivu za jugosl. povestnico‘ III. str. 223 i. d.) meni, da leži sedaj ondi Šempas in Hitzinger (Mittheilungen 1854) Prvačina ali Šempas. Bržkone je resničneje, da leži na mestu rimljanske postaje sedanja vas Bukovica, kjer še vedno opeko izdelujejo.

Četrta postaja na tej cesti je «Fluvio frigido» (Itin. Antonini in Peutingerj. tab.). Itiner. Hierosolymitanum ima zapisano «Castra, mutatio. Inde sunt Alpes Juliae»; XII miljar od Fornulos. Ime «Castra» nam priča, da je bila tukaj rimska trdnjavica. Sedaj je na onem mestu Ajdovščina (tudi zgodovinsko ime); Schönleben in Valvazor trdita, da se more v Ajdovščini še zaslediti šestnajst stolpov, sedem se jih še dobro pozna. — Prihodnja postaja je «In Alpe Julia» na Hrušici, a že zunaj Goriškega.

Tretja glavna cesta, ki je šla čez Goriško, je ona iz Ogleja v Virunum, tako imenovana «Via Belojo». Zaznamovana je na Peutingerjevi tabli in Itin. Antonini beleži njene postaje. Morda je ni ene ceste, o kateri bi se bilo toliko ugibalo, kod je prav za prav peljala. Zaradi podobnosti imen Belojo in Bela (Fella) je mislil Muchar (Das römische Noricum) in za njim tudi drugi (kakor Jabornegg, Kärntens röm. Alterthümer, Klagenfurt 1870), da je držala ta cesta čez Pontebo in Beljak (Santicum) v Virun (na Gosposvetskem polju). Drugi pa so mislili, da je le ona cesta, katere postaje Itin. Antonini naznanja, čez Pontebo držala; a da je cesta na Peutingerjevi tabli od te različna in da se mora drugje iskati. Tako jo pelje Katancsich (Orbis antiquus, Budae 1824) in po njem Linhart čez mali Golak, Idrijo, Kranj in dalje po Kokri v Virun. Sprunner (Atlas antiquus Nr. VIII) ima zaznamovano to cesto ob desnem bregu Soče do Sv. Lucije in od tod ob Bači čez Petrovo brdo (ki mu je Ocra ms.), Radovljico in po Kokri v Virun. Pa Ankershofen (Handbuch der Gesch. Kärntens I, str. 563) piše: «Jaz ne dvomim, da je cesta, katere postaje naznanja Itin. Antonini, in ona, ki je na Peutingerjevi tabli zaznamovana, ena in ista.» Že Mannert (Geographie der Griechen u. Römer III. str. 644) je bil enakega mnenja. Če to priznamo, spoznati moramo tudi, da se oba vira drug

drugega dopolnujeta, in da so postaje, ki v itineraru manjkajo, zaznamovane na tabli in nasprotno. Danes je gotovo, da je ta cesta peljala čez Predel in ne čez Pontebo že radi daljave CXI Millia passum (22·2 geogr. milj), katera edino le po tej črti med Akvilejo in Virunum toliko znaša (vseh dokazov ne morem tukaj navesti). Šla je ob Nadiži čez Kormin, Čedad, Staroselo, Kobarid, Bolec, Predel in Beljak. Prva postaja te ceste na Goriškem bila je «Ad Silanos» XXXV (Peut. tab.). Če primerimo daljavo (7 geogr. milj), moramo spoznati v tej postaji današnje Staroselo[1]). Vendar so jo zgodovinarji drugod iskali (Ankershofen, Jabornegg in Trstenjak Podkloštrom, Katancsich in Linhart pri Idriji, Kocjančič v Kanalu, Sprunner pri Sv. Luciji itd.). Kot prihodnjo postajo ima Itin. Antonini Larice XIX miljar od prejšnje (rekonštruirano). Tudi to postajo so že povsod iskali. Katancsich je mislil na Kranj, Linhart na Loko, Reichhart (Thesaurus topogr.) radi enakosti imen na Ladri (pri Kobaridu), Jabornegg na Žabnico, Ankershofen na Tarvič(!), Czörnig na Log (pod Predelom), Sprunner in Forbiger (Orbis terrarum antiquus) pa na Bolec (Pletz). Najverjetneje je zadnje, zlasti če daljavo primerimo. «Larice» (k mecesnu) so imenovali torej Rimljani svojo postajo sredi mecesnovega gozda blizu «smolene gore» (Ms. Picis).

To so kraji, kateri so nam po imenu znani. Paulus Diaconus (VI, 51) nam je ohranil še ime «Cormones» (Kormin), katerega «civitas» imenuje in kjer so pozneje oglejski patrijarhi nekoliko časa imeli svoj sedež. Gotovo se je moral začeti Kormin že za časa Rimljanov.

Razun naštetih glavnih cest je bilo v naši deželi gotovo še več tovornih, katere pa nam niso več znane. Le sem ter tja najde se še kak ostanek. Tako je ena peljala z Razdrtega čez stari Gaberk, Divačo, Loko in Bazovico v Trst, ki se še vedno imenuje «rimska cesta». Enaki ostanki stare ceste nahajajo se čez potok Raša, Tomaj in Avber proti Opčinam. (Primeri Hitzinger Mittheilungen 1854).

Jako važna tovorna pot je držala od «Pons Sontii» ob levem bregu Soče navzgor do Sv. Lucije in dalje ob Bači čez Grahovo, Bukovo in Cerkno na Loko. Ostanki

---

[1]) Ljudje izgovarjajo «Starosedlo», kar zopet dokazuje, da imajo tudi Slovenci *d* pred *l*, kakor zapadni Slovani.

te poti se še sem ter tja poznajo (tako en most blizu Kanala). Pri Sv. Luciji je bilo gotovo tudi staro utrjeno mesto, a njegovo ime do zdaj še ni znano. Trditev, da je ondi stara Noreja stala, in kar je s tem v zvezi, je smešna. K Sv. Luciji je prihajala tovorna pot tudi iz Benečije skozi volčanske Rute in Kozaršče; vodila pa je dalje na Koritnico in potem čez Bačo v Bohinj. Celo po Čepovanu in skozi Trebušo je morala voditi tovorna pot na Št. Viško goro in Cerkno, ker so našli ob tej črti celo prazgodovinske predmete.

(«Soča», 1874., št. 36—38).

Rimske ceste po Vipavski dolini in po Krasu.

Najstarejša cesta v naši deželi je tista, ki je od najskrajnejšega zaliva Jadranskega morja vodila naravnost proti severu, proti gorenjemu Podunavju in naprej proti obalam Baltiškega morja. Še prej nego so Rimljani utemeljili Oglej ali Akvilejo, je stalo že imenitno tržišče ob izlivu staroslavne, klasične Timave, blizu današnjega Sv. Ivana pri Devinu. Na tem tržišču so menjavali južno sadje, bakreno posodo in orodje, etruške vrče itd. za kože, zlato in srebrno rudo, zlasti pa jantar, ki je prihajal daleč doli od imenovanega severnega morja.

V poznejših časih je bila izgubila tu omenjena cesta svojo trgovinsko važnost in na njeno mesto je stopila druga, ki je vodila iz Akvileje naravnost proti iztoku in je torej vezala Jadransko morje z dolnjim Podunavjem. Že Grki so slišali pripovedovati o tej cesti, ali pravega pojma niso o njej imeli. Kakor se lahko prepričamo iz Theopompa, so si mislili Grki, da sta si Jadransko in Črno morje mnogo bližje drugo drugemu in da ju veže reka Ister. Ohranila se je bila vest, da po tej reki prevažajo trgovci blago iz jednega morja v drugo in da je na sredi med obema neko mesto, na katerem menjujejo trgovci svoje blago.

Ta nejasna predstava o zvezi Črnega z Jadranskim morjem je porodila med Grki pripoved, da so se Argonavti, grški pustolovci, vrnili po Istru iz Črnega morja v Jadransko ter da so na onem mestu, kjer se je blago menjavalo, prevlekli svojo ladjo na valjarjih iz jednega rokava Istra v drugi. Tudi ime «tužne Istre» stavijo nekateri

v zvezo z ono bajeslovno reko. Ko se je pozneje zemljepisno znanje bolje razširilo in ko se je izvedelo, da med Vrhniko in Jadranskim morjem ni nobene plovne reke, tedaj so začeli pripovedovati (n. pr. Trogus Pompeius), da so Argonavti prenesli svojo ladjo iz Save celo preko Alp v Jadransko morje.[1])

Natančneje vesti o tej cesti nam podaja zemljepisec Strabo, ki je pisal ob času Tiberija svojo imenitno knjigo «Geographika», s katero je on to znanost tako rekoč utemeljil. Ob njegovem času se je vršila po tej cesti zelo živa trgovina med Italijo in Podunavjem. Govoreč o Akvileji, pravi Strabo (V. 1, 8), da je ona «slobodno tržišče za vse ilirske narode, ki stanujejo okoli Istra. Ti hodijo v Akvilejo po blago, ki prihaja čez morje, po vino in olje, katero nakladajo v lesenih sodih na vozove. Drugi pa kupujejo od njih sužnje, živino in kože».

Na drugem mestu pripoveduje Strabo (IV. 6, 10): «Najniži del Alp se zove Ocra, in do tje segajo Karni. Čez Ocro se vozi blago na vozovih iz Akvileje do mesta, ki se imenuje Pamportos. Ta pot je nekoliko daljša nego 400 stadijev (74 kilometrov). Od tam se prevaža blago po reki do Istra in do njegovih pobrežnih dežel. Ker mimo Pamporta teče iz Ilirije plovna reka, ki se izliva v Savo, tako da se blago lahko vozi v Segestiko (Sisek) in tje doli k Panoncem». In na tretjem mestu piše isti zemljepisec (VII. 5, 2): «Iz dežele Japodov tečejo tudi reke, ki nosijo blago v Segestiko, posebno iz Italije. Ako se namreč prekorači Ocra, pride se čez 350 stadijev od Akvileje v Nauportos, do katerega vozijo vozovi, (drugi trdé, da ta daljava iznosi 500 stadijev). Blizu Nauporta teče reka Corcoras, ki sprejema potem tovore».

Mesto Pamportos, ali kakor se bolj navadno imenuje Nauportos (spominjaje na prenos argonavtske ladje), moralo je brez dvombe ležati blizu današnje Vrhnike, tam kjer se Ljubljanica zopet prikazuje iz podzemeljskih jam. (To je tista reka, katero Strabo «Corcoras» imenuje in po kateri so še v naših časih vozili blago v Ljubljano, dokler ni bilo železnice). Daljava med Akvilejo in Vrhniko

---

[1]) Ukert, Geographie der Griechen und Römer I. 2. pg. 325-329.

znaša nekaj malega čez 90 km., torej prav 500 stadijev (= 92·5 km.) Zato Strabon ni bil dobro podučen, ako je trdil, da ta daljava ne iznaša več nego 400, ali celo ne več nego 350 stadijev. Toda kaj takega ne smemo zapisati Strabonu v greh, saj nam on tudi poroča, da se po reki Nadiži (Natisso) lahko plove 1200 stadijev navzgor celo do mesta Noreje.

Tudi Strabonove Ocre ni težko najti, saj nam sam zatrjuje, da se tako imenuje «najniži del Alp» (t. j. Julijskih). Le da ne smemo tega imena omejiti samo na Hrušico, ali na katero nižo panogo blizu Nanosa. Kakor bodemo pozneje videli, se je raztezala Ocra od Trnovske planote tje doli do isterskih mej. Gledé tega imena je treba še omeniti, da se je tudi neko mesto tako imenovalo, ako se morda ni zgrešil Plinius, ki piše (Hist. nat. III. 19, 13) «in hoc situ interire Carnis Segesta et Ocra». Zdi se, da je to poročilo nastalo le vsled pomote, ali vsled slabo razumljenih citatov Strabonovih (Segesta ne more nič druzega biti nego Segestica = Siscia). Zato je torej prazno ugibanje nekaterih italijanskih zgodovinarjev (n. pr. Kandlerja[1]), da je Segesta stala blizu Palmenove, a Ocra blizu Vogerskega (morda radi glasovne podobnosti?)

Pa ne le smer ceste na iztok od Akvileje in splošne opazke o njeni važnosti so nam znane, nego tudi njene postaje, tako, da lahko natančno določimo njeno črto. Ohranili so se nam iz časov rimskega cesarstva uradni potopisi in celo jedna poštna karta. Prvi tak potopis (iz II. stoletja po Kr.) je tako imenovani Itinerarium Antonini, sestavljen ob času cesarja Antonina Caracalle in popravljen po kozmografu Aethiku (v tisti obliki, v kakoršni ga imamo dandanes). Drugi potopis zove se Itinerarium Hierosolymitanum, sestavljen v III. stoletju, a popravljen l. 333. po Kr. Poštna karta, napravljena ob času cesarja Teodosija Velikega (koncem IV. stol.) se nam je ohranila samo v nepopolnem prepisu iz druge polovice XIII. stoletja (okolo l. 1268). Po avgsburškem patricji Peutingerji, ki je bil l. 1507. ta prepis kupil, imenuje se omenjena karta Tabula Peutingeriana, in jedini izvod

---

[1]) Archeografo Triestino, Nova serie I. pg. 93.

nahaja se zdaj v c. kr. dvorni knjižnici na Dunaju. Sedaj jo imenujejo Kastorijevo «svetovno karto».

Itinerarium Antonini pozna med Akvilejo in Logatcem Longaticum) samo jedno postajo: Fluvio Frigido XXXVI miljar (po 1·479 km.) od Akvileje in XVII od Logatca. Intinerarium Hierosolymitanum in Tabula Peutingeriana pa navajata sledeče:

It. Hierosol.	Tab. Peuting.
Aquileia	Aquileia
XI.	XIII.
Ad undecimum	Ponte Sontii
XII.	. . . . .
Ad fornulos	Fluvio Frigido
XII.	XV.
Castra (inde surgunt Alpes Juliae)	In Alpe Iulia
VIII.	V.
Ad Pirum (summas Alpes)	Longatico.
X.	
Longatico.	

Kakor se iz tega vidi, ne vjemajo se med seboj podatki potopisov in karte. Po It. Anton. znaša daljava med Akvilejo in Logatcem LVIII rimskih milj, t. j. 85·78 km; po Itin. Hierosol. pa le LIV = 79·86 km., dočim se po tabuli Peut. ne more določiti daljava, ker je prepisovalec izpustil število milj med postajo «Ponte Sontii» in med «Fluvio Frigido». Kar se prvega razločka tiče (58:54), sprevidi vsak, da ni znaten in da bržkone od todi izvira, ker so v III. stoletju natančnejše izmerili daljavo postaj, nego v II., ali pa ker so morda tudi cestno črto tu pa tam kaj prenaredili in jo okrajšali. Da so Rimljani svoje ceste popravljali in preustrojali, vidi se že in tega, da imata poznejši potopis (Hieros.) in karta mnogo več postaj, nego prvi.

Verjetno je tudi, da so Rimljani svoje postaje («mansiones») in mesta, kjer so konje menjavali ali pa priprego dobivali («mutationes») prestavljali in preminjali. Zato beremo u It. Hierosol., da je bila prva postaja od Akvileje proti iztoku 11 milj oddaljena, a po Tab. Peuting. 14 milj. Od postaje «Fluvio Frigido» ali «Castra» do Logatca je iznašala daljava po It. Anton. 22 milj, po It. Antoninu 19,

a po Tabuli Peuting. 20 milj. Postaja v Hrušici je bila po Itin. Hieros. 9 milj od «Fluvio Frigido», tam kjer je sedlo najviše, in 10 milj od Logatca. Po Tabuli pa je ležala ta postaja 15 milj «Fluvio Frigido» in le 5 milj od Logatca. Ker je daljava med «Fluvio Frigido» in Logatcem ista, zato moramo sklepati, da so Rimljani pozneje premestili postajo v Hrušici (morda zaradi velike zime) in postavili jo bliže Logatcu.

Predno poskusimo natančno določiti lego gori omenjenih postaj, bodi v obče opomnjeno, da so Rimljani zidali ceste najbolj za vojaške namene in da torej niso gledali toliko za zložnost cest, kakor na kratkost in na možnost najhitrejšega pomikanja. Kakor Turki po Bosni in Hercegovini, tako so zidali tudi Rimljani ceste, ki so šle kar naravnost in se niso zvijale v ovinkih, tudi po strmejših ...rdih ne. Zato pa so morali poiskati vedno najniže pre... ode in take obronke, ki se počasi in jednomerno spu...cajo k dolinam. Zato se mora iskati pri zasledovanju ...pravca rimskih cest vedno najkrajša črta.

Kratek, naravnostni smer pa so dali našim cestam ...bržkone še le Rimljani. Znano je, da so cesarji August, Hadrijan in Septimius Severus (kakor tudi njegov sin Caracalla) vojniške ceste popravili in zelo zboljšali. Na nekem nadpisnem kamenu v Akvileji se čita, da je dal ...cesar (Hadrijan) po svojih mladih vojakih nove italske ...legije (ime je dobila od Italike, rodnega mesta Hadrija...novega) popraviti in utrditi staro, razpadajočo cesto od ...mestnih vrat do mosta»[1]). Večina pisateljev misli, da se ...ima ta most iskati na Soči pri Majnici. Napisni kamen ...menuje to cesto «via gemina». Zato so nekateri tega mnenja, ...da se je vsa cesta po vipavski dolini in čez Hrušico nazi...vala s tem imenom[2]).

Ali bodi temu kakorkoli, to je gotovo, da je vipavska ...esta šla iz Akvileje v ravni črti proti Vili Vicentini, ...proti S. Nicolò, Rudi, Vilešu, Gradišču in Majnici. ...b tej črti se je našlo premnogo napisnih kamnov, rimskih ...enarjev, opek z nadpisi, lepotičja iz grobov, temeljnih

---

[1]) Primeri: Czörnîg Görz-Gradisca, pg. 162 in 169 opazka.
[2]) Archeografo, zv. X. str. 392.

zidov, in še celo mozaikov ter mramornih plošč. To nam priča, da so morale ob tej cesti stati tudi palače in letni dvorci. Že dr. Kandler je bil našel sledove rimske ceste in jednega mosta pri Monasteru. Ostanke te ceste med Monasterom in Vilo Vicentino imenuje ljudstvo «la petrata» (ker je bila s kamenjem potlakana), ali pa tudi «levata» (ker je bila uzvišena nad bližnjim poljem). Od todi ima S. Nicolò svoj pridevek «di Levada» (tudi «della Comenda»), ker je bil lastnina Ivanovcev.

L. 1883. in 1884. je izkopal g. Josip Urbanetti iz Akvileje veliko število sarkofagov z nadpisi na mestu, ki se imenuje C o l o m b a r a (jeden kilometer od Monastera naprej). Tu so našli na zapadni strani ceste štiri vrste sarkofagov, ki ležijo jedna za drugo od severa proti jugu. Nadpisi na njih so vsi ali iz poslednjih časov republike, ali pa iz prve dobe cesarstva. V sarkofagih so se našli denarji in mnogo lepotičje iz brona, srebra, stekla in slonove kosti[1]).

Pri Vilešu je šla rimska cesta malo bolj na iztoku od sedanje, mimo pokopališča in cerkvice sv. Mihela. Pri tej cerkvici izkopujejo kmetje pogostoma na svojih poljih rimske grobe, kose mramora, tla od mozaika, denar in drugo lepotičje. Posebno bogat zaklad so odkrili l. 1842. ne daleč od Soče, in še 1. februarja 1880. so našli v nekj njivi blizu Soče 52 grških in rimskih novcev. Sedanja cesta iz Vileša v Gradišče je bila izpeljana še le pod francosko vlado.

Blizu Gradišča in naprej proti Majnici je razdrla Soča v svojih strašnih poplavih l. 1490., 1667. vsako sled rimske ceste, tako, da se njen tir ne dá več določiti. Pri Majnici pa je stal most še do l. 1268, ko ga je dal podreti patrijarh G r e g o r iz M o n t e l o n g a, vračajoč se od brezuspešnega obleganja Gorice. Vendar se zdi, da takrat most ni bil popolnoma razrušen, ali pa, da so ga pozneje zopet popravili, ker beremo, da so Benečani ta most l. 1431 zopet podrli in popolnoma razrušili, da bi ne mogli Turki čez Sočo v furlansko nižino.

Na tej črti od Akvileje do Sočinega mosta sta stali po naših virih (It. Hierosol. in T. Peutg.) dve postaji, t.

---

[1]) Archeografo triestino, zv. XI. str. 260.

j. Ad undecimum in Pons Sontii. Daljava prve od Akvileje je iznašala 11 rimskih milj (16·3 km.), torej blizu toliko, kolikor je Gradišče oddaljeno od Akvileje, namreč 17 km. Starejši zgodovinarji so iskali postajo «Ad undecimum» v Gradišču[1]). Čeravno je ime tega kraja čisto slovensko in je torej sedanje Gradišče nastalo še le po prihodu Slovencev, vendar že to ime samo priča, da so Slovenci ob svojem prihodu vsako staro naselbino ali njeno razvalino krstili z imenom gradišče. In zares trdi Rith de Colemberg[2]), da je že od starodavnih časov stala trdnjavica na holmcu blizu Gradišča, katerega so pozneje razkopali in napravili na njegovem mestu trg «Mercaduz». Ker se o tem ujema tudi daljava postaje «Ad undecimum» od Akvileje, zato lahko z mirno vestjo trdimo, da se je ta postaja nahajala pri današnjem Gradišču. (Nekateri iščejo to postajo pri Ronkah[3]), ali za to nimajo nobenega dokaza razen jednakosti daljave od Akvileje).

O legi postaje «Pons Sontii» so jedini malo ne vsi starinarji, da se je nahajala pri Majnici, blizu izliva Vipave v Sočo, tam, kjer je še v srednjem veku držal most čez Sočo, kakor smo poprej videli. Tudi daljava tega mesta od Akvileje (14 r. milj = 21·7 km.) odgovarja popolnoma resnici in zato o tej postaji ne more biti nobene dvombe več.

Tudi od Sočinega mosta naprej za Vipavo se pozna na več mestih tir stare rimske ceste. Tako se imenuje med narodom poljska cesta od Sovodenj naravnost naprej mimo mirnskega pokopališča in naprej do mosta čez Vrtojbico še zmirom «rimska cesta». Smer in kratkost te črte se ujema popolnoma z rimskimi načeli o zidanju cest, torej ni dvomiti o resničnosti narodovega poznamenovanja. Od Vrtojbice naprej proti Bukovici in Volčji dragi je držala rimska cesta ob znožju vrtojbenskega hriba («Sv. Ot»), ker bliže Vipave je bil svet močvirnat in poplavam podvržen.

Na tej črti nam je zabeležil It. Hieros. postajo Ad fornulos («pri pečéh»), 23 rimskih milj (34 km.) Ta da-

---

[1]) Prim: Cluerius, Germania, Italia, Sicilia antiqua; Katancsich, Orbis antiqus, Budae 1824.

[2]) Geschichte des zweiten Venezianischen Krieges.

[3]) Archeografo triestino, zv. X. str. 387.

ljava se strinja popolnoma z oddaljenostjo Bukovice od Akvileje. Kakor je znano, je svet okolo Bukovice ilnat in pečenje opeke je tù že od starodavnih časov v navadi. Ker se torej ujema daljava s svojstvom kraja, zato je določena lega tudi tretje postaje od Akvileje naprej.

Od Bukovice naprej so iskali nakateri vipavsko cesto zmerom za vodo. Ali ne samo, da se Vipava todi zavija, nego tudi njena dolina je po nekaterih mestih zelo ozka, takó, da že zaradi tega ni verjetno, da bi bila šla rimska cesta vedno za reko. Tudi govorijo jasni in še vidljivi ostanki potlakane rimske ceste proti temu mnenju.

Pri Selu sledi se namreč vidljivo stara cesta. Njen sled drži od Batuj po polju proti Selu in potem zadej za hišami te vasi (na desni strani nove ceste) naprej čez občinski pašnik Sovin proti Goričici. Na zapadni strani te vasi, na mestu Stepnjak, (parcela 122 katastralne mape) so odkrili pred 20 leti kos rimske ceste. Za Berbučevo hišo v Selih (na parceli 549) so našli poleti l. 1886. deset grobov iz II. stoletja, in sicer prav zraven smeri stare ceste. Tudi pod Sovinom so izkopali že večkrat star denar in staro orožje. Vrhu vsega tega nam zatrjuje še ustno sporočilo, da je prav todi mimo držala stara «tovorna pot».

S tem je dokazano, da rimska cesta ni držala za Vipavo, nego po hrbtu, ki se razprostira na njeni severni strani. Od Volčje drage je držala bržkone na Vogersko. (Ta vas je dobila ime od Ogrov, ki so hodili todi mimo v Italijo ropat, kakor tudi cesta mimo Palme nove in Kodrojpa naprej v Italijo). Od Vogerskega je šla potem za potokom Vogrščekom naprej proti Batujam (Batovljam). Še sedaj imenujejo «na Rimci» jeden del šempaskih Bregov (tako je ime hrbtu na severni strani Vogerščeka) in «Na Oštariji» pravijo jedni senožeti blizu Huhovega malina ob potoku Kozjaku pod Črničami. Dandanes pa ni tam nobene gostilnice in omenjeno ime mora torej izvirati iz starejših časov, ko je še mimo tega malina držala glavna pot.[1])

---

[1]) Tudi stara batujska cerkev sv. Jurja (!) je stala blizu Huhovega malina.

Od Goričice naprej ne sledi se sicer več rimska cesta, ali vsakdo lahko ugane, da je držala poleg današnje ceste naravnost naprej mimo Križa proti Ajdovščini.

Že samo ime tega kraja nam spričuje, da imamo tu iskati staro, predkrščansko naselbino. Ali tudi stare zidine v Ajdovščini nam to potrjujejo. Schönleben in Valvazor trdita, da se more še šestnajst stolpov nekdanjega ozidja zaslediti, a sedem da se jih dobro pozna. Tudi napisni kamni in druge starine so se našle v Ajdovščini, tako, da ne more nihče dvomiti, da je bila tu rimska naselbina.

Po naših potopisnih virih je bila četrta postaja od Akvileje Castrum ad fluvium frigidum. Nekateri potopisi imajo samo prvo polovico tega imena, nekateri pa samo drugo. It. Hieros. stavlja samo «Castra», a It. Ant. in Tab. Peuting. samo «Fluvio frigido». Vendar so vsi zgodovinarji v tem jedini, da oboje pomenja le jedno ter isto postajo. To postajo so iskali oni, ki so mislili, da je šla rimska cesta zmerom za Vipavo, naravno da blizu te reke, n. pr. Cluverius pri Ustji («Gemüde), Katancshich pri Vipavi (trgu) in pri Sv. Vidu; Sprunner pa stavlja[1]) ob izlivu Branice v Vipavo na desno stran «Ad fluvium frigidum», na levo pa «Ad Castran». Mommsen pa ne določuje mesta te postaje, nego zaznamuje samo na svoji karti,[2]) da se pri Ajdovščini nahajajo rimske starine.

Itin. Anton. beleži, da je od Akvileje do «Fluvio frigido» 36 milj, Itin. Hieros. pa 35, dočim se iz tabule ne more izvedeti daljava, ker med ponte Sontii in med Fluvio frigido niso zabeležene milje. Ta daljava kaže odločno zopet na Ajdovščino, ki je v resnici 54 km. od Akvileje oddaljena, torej malo več nego potopisi povedó. Daljava med Bukovico in Ajdovščino (20 km.) je nekoliko večja, nego med postajama «Ad fornulos» in «Ad fluvium frigidum» (t. j. 12 milj = 17·75 km.). Ta razlika prihaja morda od todi, da je bila rimska cesta mnogo ravnejša, nego današnje poti, ki držijo v isti meri.

Odločnejše pa nego jednakost daljave je to, da se v Ajdovščini nahaja mnogo rimskih starin. Pomembe polno

---

[1]) Sprunner, Atlas antiqus, karta št. VIII.
[2]) Mommsen, Corpus Inscriptionum latinarum, Vol. III. pars. 2. tabula IV.

je tudi ime «Fluvius frigidus» = mrzla reka. Ta pridevek se nobeni drugi vodi v teh krajih bolj ne prilega, nego ravno Hublju, ki teče tik Ajdovščine. Ker izvira malo više izpod skalovja iz podzemeljskih jam, v katere se odceja mokrota trnovske planote, zato je njegova voda izredno mrzla in celo škodljiva za travnike. Tako tudi o leži četrte postaje ne ostaja nobenega dvomba več.

Od Ajdovščine naprej je držala rimska cesta — kakor že vemo — proti Hrušici.[1]) Morala se je torej počasi vzdigati in siliti navzgor po južnem obronku Grebena (Kolka, 964 m.). Naslednja postaja na tej črti je bila Ad Pirum, IX milj od «Castre» (Itin. Hieros.), t. j. 13·3 km., prav toliko, kolikor znaša daljava od Ajdovščine do Podkraja. Tu je morala torej ležati omenjena postaja.

Ali ker Podkraj še ne leži na visočini, v pravi Hrušici, zato se je pozneje skazala potreba, staro postajo malo naprej pomakniti, t. j. na bolj samotno in nevarno mesto, kjer je mogla bolje ustrezati popotnim potrebam. Zato imamo na tabuli zabeleženo novo postajo In alpe Julia, XV milj od Castre. Ako je ta daljava (22 km.) pravilno sporočena, tedaj je morala ta postaja ležati že onstran najvišjega mesta v Hrušici, t. j. pri razvalinah cerkvice sv. Jere, kjer se rimsko ozidje še dobro pozna. Od todi naprej ni bilo več daleč v Longaticum (Dolenji Logatec). Tudi Mommsen stavi postajo «In Alpe Julia» na iztočno stran od Hrušice.[2])

Druga cesta iz Akvileje proti iztoku je peljala mimo najnotrajnejšega zaliva Jadranskega morja in potem naprej po robu Krasa na jedno stran v Trst in primorsko Istro, na drugo stran skozi notranjo Istro proti Trsatu. Po tej cesti so se bili razširili Karni celo do Trsta, katerega Strabon «karnsko vas» imenujejo (l. VII. 5, 2). Z druge strani so pa tudi Istri po tej cesti proti Italiji silili in skušali prepoditi Rimljane od Akvileje (l. 180 pred Kr.).

To cesto beleži jedino le Itinerarium Antonini, ki navaja sledeče postaje: Akvileja XII, Fonte Timavi XII,

---

[1]) Prim.: Postojinsko okr. glavarstvo pg. 134., 158., 160., in 224.
[2]) Corpus Inscriptionum latinarum Vol. V. pars. II. tab. I.

Avesica XVIII, Ad malum XVII-25·16, Ad Titulos XII-17·76, Tersatico.

Prvo postajo ni težko določiti: nahajala se je ob Timavi blizu današnjega Sv. Ivana Devinskega. Tudi Peutingerjeva tabula ima na tem mestu zaznamovano postajo, le da navaja daljavo od Akvileje s XIII miljami (20·7 km.), kar se bolj ujema z resnico, ako vzamemo, da je šla ta cesta skozi Papariano, Ronke in Tržič k Timavi. Tukaj se vidi na tabuli veliko poslopje načrtano, ki pomenja toplice. Tudi sedaj izvirajo blizu onde mineralni studenci, ki služijo tržiškim toplicam. Strabon pripoveduje, da je stal ob viru Timave hram tracijskega junaka Dijomeda s prijaznim logom, imenovanim Timavum. Tudi božici Dijana in Minerva sta imeli tukaj svoje hrame in svete gaje. V novejših časih so se našli pri Sv. Ivanu nadpisi, ki pričajo, da je stal na tem mestu tudi hram «carskega upanja» (Spes Augusta).

Mommsen misli[1]), da se je pri izviru Timave cesta razdelila: desna črta da je peljala proti gradu Pucinum in naprej v Trst, a leva (poglavitna) pa čez Prosek in Materijo proti Trsatu. Ali kdor pozna svet med Devinom in Prosekom, pritrdi nam, da ste obe cesti še na dalje ostali združeni in da je bilo še le na Proseku mogoče, da se je jedna panoga odcepila proti Trstu. Blizu Nabrežine, zlasti v ondotnih kamnolomih, potem blizu Šempolaja in Praproti so se našli tudi rimski nadpisni kameni.[2]) Na ta način zaznamovana je smer rimske ceste, ki je gotovo (vsaj poglavitnemu delu) po istej črti peljala, kakor današnja deželna cesta skoz Nabrežino in Križ na Prosek.

Pucinum je bil znan starim zavoljo izvrstnega črnega vina, ki je tam rastlo in kateremu je carica Livija Augusta pripisovala svojo visoko starost 82 let. Livius, lib. XIV. cap. 6). O tem vinu piše Plinij (Historia naturalis lib. XIV. cp. 6): «Gignitur in sinu adritico maris, non procul a Timavo fonte, soxeo colle, maritimo afflato, paucas coquente amphoras». Na drugem mestu (XIV, 3.) pravi, da je «omnium nigerimum», in na tretjem (XVII. 4,): «Pucina vina in saxa coquuntur».

---

[1]) Corpus Inscr. V. 2. pg. 76.
[2]) Ravno tam.

O legi tega kraja se je že mnogo ugibalo. Po Ptolomeju je stal Pucinum v isti zemljepisni dolžini kot Trst, ali za štiri zemljepisne minute bolj proti severu, torej na mestu današnje vasi Repnič (Mali Repen). To bi tudi nekoliko odgovarjalo daljavi od Timave (XII milj = 17·7 km.), katero navaja Itin. Anton. med tema dvema krajema. Ali proti temu imajo pisatelji mnogo pomislekov. Saj Plini sam pravi, da se je pridelavalo puciňsko vino «ne daleč» od Timave. Zato išče Mommsen (o. c.) Pucinum pri današnji Nabrežini. Marchesetti pa dokazuje[1]), da je moral omenjeni grad le blizu Devina ležati, s čemer se tudi večina pisateljev ujema. Nadalje določuje Marchesetti, da omenjeno črno vino ni moglo drugo biti nego današnji «refošk». Ali to vino da ni rastlo samo blizu Devina nego po vsem obrežju od Timave do Sestljana. — Zlasti etimologom ugaja misel, da je ležal Pucinum na mestu današnjega Devina, ker oni izvajajo prvo ime od puca, punca (Pavel Dijakon imenuje ta grad Pontium in zemljepisec Guidone Puxiolis), kar pomenja isto kot deva (od todi Devin).

Na glavni črti je bila naslednja postaja od izvira Timave Avesica, Anesica, XII milj od prve. Glede na to daljavo je morala lažati (sledeč današnjo cesto) med Prosekom (zanj se je odločil Mommsen) in Opčino, kjer je bilo tudi važno mesto, ker od tam se dospe po najkrajši poti v Trst. Hitzinger pa misli[2]), da je ležala postaja Avesica blizu današnje Sežane.

Tretja postaja od Akvileje Ad Malum je ležala 18 milj (26 km.) od Avesice. Zgodovinarji jo stavljajo navadno na mesto sedanje Metarije, ker so se tu našli nadpisni kameni (tega mnenja je tudi Mommsen). Ali po naznačeni daljavi je morala ležati še nekoliko dalje, t. j. blizu Gradišča. Tudi na tem mestu so se križale poti, namreč cesta, o kateri govorimo tu, z ono, ki je prihajala iz notranje Istre in potem držala naprej čez Karlovco proti Premu in dalje proti staremu Metulu v deželi Japidov.

---

[1]) Del sito dell' antico Castello Pucino, Archeograf. triest. V. pg. 413 sg.

[2]) Mittheilungen des histor. Vereins für Kran 1854, pg. 4.

Dežela Japidov, ki se je prištevala Iliriku, pa je segala blizu do Trsta. To nam spričuje med drugim tudi nadpis, ki so ga našli leta 1842 na posestvu gospoda Negovetića. Ta nadpis se glasi tako-le: «Hanc viam derectam per Antium centurionem post sententiam dictam ab A. Plautio legato Ti. Claudi Caesaris Aug. Germ. et postea translatam a Rundictibus in fines C. Laecani Bassi restituit iussu Ti. Claudii Caesaris Aug. Germ. imperatoris L. Rufellius Severus primipilaris».

Ta napis pomenja sledeče: Cesarski namestnik A. Plautius (ki je l. 43 po Kr. Britanijo podjarmil) je bil ukazal sezidati cesto skoz zemljišče Rundiktov. Pozneje pa so to cesto preložili ali morda nadaljevali proti Italiji, tako, da je prestopila meje Ilirika in prišla pod oblast Laecania Bassa, torej pod neposredno vlado cesarjevo, ki je zapovedoval celi Italiji in zemljam, ki so bile ž njo združene. Zato je ukazal cesar Tiberij Claudij svojemu primipilaru Rufelliju Severu to cesto popraviti, kakor spričuje omenjeni nadpis.

A. Plautius ni mogel biti namestnik druge zemlje nego Dalmacije in Ilirika, kakor je dobro opomnil učeni Mommsen. Ako se torej najde zemljišče Rundiktov, najde se tudi meja med Italijo in Ilirikom. Mommsnu pa, in tudi Zippelu[1]). ni bilo znano, kaj so Rundikti. To je namreč naš Rodik, ki se v latinskem jeziku še vedno Rundictes imenuje. Rodik z okolico je pripadal torej še Japidiji in še le na zahodni strani Matoroge in Velikega gradišča nad Gročano je začenjala dežela Karnov, ki se je razprostirala po goratem delu naše goriške grofije in ki se je prištevala z Istro vred k Italiji.

Popravljeni kos ceste je bil torej jeden del one glavne, tu opisane ceste, ki je držala iz Akvileje na Trsat.

Pa še o jedni cesti preko Krasa so se nam ohranile gotove vesti. Strabon piše namreč (XII. 5. 2.), da vodi iz «karnske vasi» cesta čez Okro proti močvirnati dolini «Lugeum» imenovani. Na drugem mestu smo že videli, da je Okra Strabonu najnižji del Alp in da blizu nje stanujejo Karni. Cesta čez Hrušico je peljala tudi čez Okro. Ali

---

*) Die römische Herrschaft in Illyrien bis auf Augustus.

v tem slučaju Strabon ne more misliti na Hrušico (čeravno bi bila cesta tudi iz Trsta prav lahko peljala skozi Štanjel in Šmarje v Vipavsko dolino in potem na Hrušico), ker bi drugače rekel, da je ta cesta držala v Nauportus, a ne k močvirju Lugeum. Zato si moramo misliti, da je imel Strabon vse nižje gore med trnovsko planoto in med Čičarijo za Okro.

Pisatelji (Mommsen, Hitzinger itd.) so precej jednih mislij, da je ta cesta iz Trsta šla skozi Bazovico, Divačo in potem čez Gaberk na Razdrto. Sedlo na Gaberku je še mnogo nižje (samo 550 m. visoko), nego ono v Hrušici, ki se na najvišjem mestu celo do 885 m. vzdigne. Tudi spričuje Hitzinger[1]), da se kos te ceste še vedno med ljudstvom «rimska cesta» imenuje. Ravno to cesto omenja tudi Velleius Paterculus, pišoč (II. 110), da se je ob njegovem času najbolj rabila cesta «iz Trsta čez Nauportus v Panonijo».

S temi besedami je zaznamovana smer ceste tudi onstran Gaberka in nekoliko tudi določena lega močvirja Lugeum. Nekateri so namreč mislili, da je po Strabonu omenjena cesta iz Trsta peljala bolj proti iztoku k Cerkniškemu jezeru, katero so imeli za stari Lugeum. Ali temu odločno nasprotuje Velejevo poročilo, da je vodila cesta iz Trsta v Nauportus in dalje v Panonijo. Cesta v japodsko deželo pa je šla (kakor že omenjeno) iz srednje Istre čez Prem in Knežak proti Ložu. Ta del ceste imenuje se še vedno med ljudstvom «stara cesta».

Rimska cesta čez Okro proti Nauportu pa je šla po isti poti, kot pozneje v srednjem veku, ko je akvilejski patrijarh okoli Postojne gospodaril. Z Razdrtega se je obrnila na Landol (tu je bila patrijarhova mitnica) in ne, kakor sedaj, na Postojno, potem dalje na Studeno in Planino. Med Planino in Garčarevcem je ležala močvirnata dolina (ob reki Unici), katero Strabon «Lugeum» imenuje. Kako se je rimska cesta tega močvirja ognila, nam ni znano, ali verjetno, da po isti poti, kakor današnja glavna cesta med Planino in Logatcem. Mogoče je pa tudi, da je vodila postranska cesta od Landola naravnost skozi

---

[1]) Mittheilungen I. c.

Hrušico po tako imenovani Dražki poti. Ta pot drži po globoko udolbeni dolini («dragi»), vzdiga se najviše samo do 709 m. in druži se z vipavsko cesto pod Predilnim vrhom v Hrušici. Po tej črti okrajša se zelo pot med Landolom in Logatcem, ker ni treba okoli Stranskega vrha skozi Planino in zato je verjetno, da so se tudi Rimljani služili Dražke poti.

Razen tu omenjenih cest je vodila po mnenju nekaterih učenjakov še druga cesta čez Kras. Pri Ronkah so našli namreč temelje starega mostu, kateri so nekoji smatrali za «Pons Sontii», čeravno se daljava od Akvileje s to ležo ne vjema. Tudi so ostanki premajhni, da bi se moglo tu na kak večji most glavne ceste misliti.[1]) Ali našli so tudi druge starinske in nadpisne kamene blizu Ronk, t. j. na mestu, kjer se cesta v Selice z železnico križa. Zato je moralo stati na tem mestu kako rimsko selišče.

Zavoljo tega so nekateri mislili, da je todi mimo peljala cesta iz Akvileje na iztok, in videli smo že, da to mnenje še v najnovejšem času zagovarja dr. Gregorutti v Trstu.[2]) Izmed starejših preiskovalcev pa je jedini Danuilleus (Atlas antiquus), ki išče postajo «Ad undecimum» pri sedanjem Št. Petru ob Soči in «Ad fornulos» pri Temnici na Krasu. Znano je pač, da je v srednjem veku vodila tovorna pot iz Tržiča čez Brestovico, Gorjansko, Volčji grad, Hruševico in Štanjel ter naprej v Vipavsko dolino. Ali ta pot je bila zelo razdrta in za vožnjo prepočasna in nemogoča, ako se ni upreglo najmanj po šest volov pred voz. Ne more se torej misliti da bi bili že Rimljani to cesto rabili.

Sam dr. Gregorutti bi moral to cesto zagovarjati, ako hoče ostati dosleden, ker trdi, da je najskrajnejša postaja te ceste bila pri Postojni. Že zloglasni Kandler, kateremu se je studilo vsako slovensko krajevno ime, in kateri ni mogel nikakor razumeti, zakaj so nekdanji prebivalci svoja bivališča v «barbarskem» jeziku mesto v blagoglasni italijanščini na-

---

[1]) Gregorutti Dr. Carlo, Iscrizioni inedite Aquilejesi, Istriane e Triestine, Archeografo triestino, vol. X. str. 384 in naslednje.

[2]) Prim: Czörnig, Görz-Gradisca, pg. 163.

zivali (ipsissima verba!) je bil iztuhtal v svoji učenosti, da se je poštena naša slovenska Postojna nekdaj imenovala Arae Postumiae, kakor bi bil kak Aleksander Veliki tam postavil znake, do kje je prispel s svojo vojsko. Do tega učenega sklepa je pa prišel dr. Kandler, kakor sam pripoveduje, ker je baje našel v nekih srednjeveških kartah (gotovo pogrešeno) zapisano Arensberg, mesto «Adelsberg» in slovenski Postoima, mesto Postojna. Možu se je hitro zasvitalo v glavi, da ste te dve imeni popačeni (sic!) iz starega «Arae Postumiae», katero nikjer nikoli živa duša ne spominja. Ali kaj je bilo Kandlerju do resnice mari? On je le želel slovensko ime polatiniti in to je dosegel, kakor je tudi uvel Aurisino mesto Nabrežine in El-Sacco mesto Jelšan!

«Mangiando viene l' appettito!», pravi Italijan, ali prezdrznemu ni nikoli zadosti. Tega gesla se drže tržaški nadrizgodovinarji. Ko so jenkrat srečno iznašli svoj bajeslovni «Arae Postumiae», sklenili so hitro, da se je morala gorenjeitalijanska cesta via Postumia od Genove celo do Postojne stezati. To cesto je začel zidati l. 147 pred Kr. konzul Postumius Albinus Magnus, ali ne do Postojine, nego le do Oderça blizu Treviža. Tamdoli ljudstvo še vedno imenuje jeden del ravne ceste med Brento in Pijavo «Strada postumia». Ali to tržaškim zgodovinarjem še ni bilo dosti, oni so hoteli, da se je morala ta cesta stezati «od jednega kraja alpinskega polukroga do druzega», in tako so jo pripeljali v bližino Akvileje in potem podaljšali naprej po vipavski dolini do »Arae Postumiae». Oni dobro vedó, da je iz Bolonje v Akvilejo vodila (najprej ob lagunah, potem pa bližje podnožju Alp) druga cesta, namreč «Via Emilia», kakor spričuje Strabon. Znano jim je tudi, da je vipavska cesta obstojala mnogo pred l. 147 in da se torej ni mogla imenovati po konzulu Postumiju, ker je ni on sezidal.

Ali vse to nič ne pomaga: treba je bilo dokazati, da so Postojno Rimljani utemeljili, in zato se lahko celo zgodovini s pestjo v obraz bije. Videli smo, da skozi Postojno ni nikoli nobena rimska cesta peljala, najmanje pa iz Akvileje. Gregorutti pelje svojo «Postumijo» najpoprej v Ronke, potem po vipavski dolini in čez Hrušico, ter jo

lepo zasukne nazaj doli v Postojno! Kolika nesmisel tiči v tem! Ali je bila Postojna svetovno tržišče, ali ključ Italije, da se je ta cesta ustavljala in ni šla naprej proti Panoniji? Zakaj potem molčijo vsi stari pisatelji o tem toli važnem mestu?

Gregorutti podpira svoje mnenje z nekim nadpisom, ki se je našel v Belvederu (koder gotovo ni držala via Postumia), in na katerem so črke tako izlizane, da se ne dajo več čitati. Ali učeni g. doktor je kombiniral na kamnu besede «via Postumia» in njegovo veselje je bilo neskončno! Dalje trdi on, da se jeden del ajdovske vasi imenuje Postojna, o čemer pa jaz nisem mogel nič zvedeti, in hvaležen bi bil, ako bi me hotel kateri ajdovski rodoljub natančneje poučiti. Tako je Gregorutti dosegel namen, in Italijani mu bodo verovali, da Alpi giulie so bile nekdaj romanske, torej naj zopet postanejo prava meja Italije. Slovenci, odprite že vendar jenkrat svoje zaspane oči in sprevidite, da vam Tržačani pačijo vašo zgodovino!

„Soča“ l. 1886. št. 14–18.

Na mojo opombo v podlistku «Soče» št. 18 l. 1886., da bi rad izvedel, ali se res kateri del Ajdovščine imenuje «Postojna», mi je došlo od dveh kompetentnih rodoljubov prijazno poročilo, da se tako ne pravi nobenemu delu ajdovske vasi. Pač pa imenujejo Ajdovci stolpe nekdanjega ozidja v pokvarjenem jeziku «poštajna», t. j. Bastei, Bastion, kar pomenja v nemškem jeziku z zemljo napolnjen, večkotni širok stolp. Taka «poštajna» se vidi prav nasproti cerkvi Sv. Ivana, in tudi staro župnišče v Ajdovščini je naslonjeno na slično «poštajno», s katere se uživa lep pogled po vasi in po okolici. Dr. Gregorutti je torej ali sam v Ajdovščini ta izraz slišal, ali pa mu je kdo drugi napačno poročal, in ker je hotel svojo «Via Postumia» po vipavski dolini imeti, zato ni dolgo pomišljal (vsaj na to ni pomislil, da se njegovi napaki lahko na sled pride) in oglasil je tudi Ajdovščino za «Postojno, Postojmo, Postumijo». S koliko pravico, to vsak človek zdrave pameti lahko sam presodi.

Kar se pa prve polovice Kandlerjeve spake «Arae Postumiae» tiče, opozoriti moram, da se samo v jedni listini (8. januvarja 1521) ime Arensperch (Arensberg) čita zraven Vipave, tako, da bi se lahko mislilo, da sta ta dva grada drug blizu druzega ležala. Ali v tej listini brojijo se gradovi, katere je bil goriški grof Majnhard III. siloma patrijarhu otel, brez kakega reda in ne gledé na njih lego. V drugih listinah imenuje se Arensperch vkup z Belimgradom ob Taljamentu! V omenjeni listini spominja se Arensperch pred Vipavo, bil je torej imenitnejši od poslednje. Postojna, ali kak grad tam blizu, se v XIII. stoletju še ne spominja, dočim je Vipava že od l. 1171 v zgodovini znana.

Arensperch identifikujejo z «Adelsberg» jedino nemški zgodovinarji (Chmel in Zahn), katerim topografija naših južnejših dežel ni dobro znana. Domači zgodovinarji pa, in pred vsemi najkompetentnejši Manzano (Annali del Friuli) ter za njim Czörnig (Geschichte von Görz), tolmačijo jednoglasno Arensperch z Arisperg ali Ariis ob rečici Stella, jugovzhodno od Kodrojpa na Furlanskem. Ariis je okrajšano od «Arigis-Arichis», t. j. Heinrich (Enrico-Arigo). Ta grad je bil zelo imeniten, spominja se v furlanski zgodovini prav pogostoma, in zato se lahko ume, zakaj se je bil goriški grof tudi njega polastil. Sodniki pa so določili, da ga ima zopet patrijarhu izročiti, kakor tudi Vipavo in vsa druga po krivici prisvojena posestva.

Da so tržaški pisači srednjega veka morda res pisali Postojma, Postoyma mesto Postojina (Confr. Marsich, Regesto del capitolo triestino Archeografo triestino VIII, IX.), ali to mari kaj dokazuje za «Arae Postumiae»? Ali niso isti pisači pisali tudi «Torre nova» mesto Trnova (pri ilirski Bistrici) in «Papariano» mesto Povir, akoravno ni v nobenem teh dveh krajev niti sledu o kakem rimskem selišču? Ali niso tuji pisarji nevešči slovenskemu jeziku, zapisali Pally (mesto, kjer se nahaja mehanični mlin na Hublju blizu Ajdovščine) mesto Opale, kakor Otelčani še vedno pravilno izgovarjajo? Ali bi ne bilo več kot smešno, ko bi hotel kdo ime tega kraja vsled potuj-

čene pisave od «pallium» (plašč) ali pa še celo od «palladium» (zastava) izvajati?

Tržaški nadrizgovinarji bi bili v stanu tudi še kaj tacega storiti, kakor pačijo tržaško in istersko zgodovino iz zgolj sovraštva do vsega, kar je slovensko. Da bi svet ne izvedel, da so po naših deželah že «od nekdaj» Slovani prebivali, zato so se zakleli, vsa naša krajevna imena popačiti in tako zadnje sledi slovanstva z zemljevida izbrisati. Najplodovitejše polje za take manovre je bila do sedaj tužna Istra. V tej deželi so morali po ukazu tržaških in isterskih nadrizgodovinarjev vsi mogoči narodi stanovati, samo Iliri ne, ker ti spominjajo na Slovane in pred temi je treba križ narediti. Dobro je še jedino to, da si ti nadrizgodovinarji sami sebe protislovijo in drug druzega pobijajo, ter se tako pred vsem mislečim svetom smešijo. Tako je n. pr. še le l. 1879 De Franceschi trdil (L' Istria pg. 23), da je večina krajevnih imen isterskih keltskega izvira, n. pr. vsa imena na ek, ik in ak, dalje tudi: Brest, Brgod (Brgud), Slum, Mlum, (Hum, Holm), Roč (Rozzo), Hotovlje (Codoglie), Trstenik, Lonke (Loke) itd. Za njim je prišel učenjak Venussi, ki se po celej svojej dolgočasni knjigi «L' Istria» trudi dokazati da stari prebivalci Istre niso bili Kelti, a tudi Illiri ne, ampak Traki! No s tem je mož pa zares nekaj originalnega povedal, a pri tem pa pozabil, da se šolarčki že v II. gimnazijalnem razredu učijo, da so bili Illiri in Traki jedno ter isto pleme!

Najučenejši nadrizgodovinar pa se je še le letos t. j. 1886. prikazal. Ta (Em. Frauer) je iznašel, da so bili prvotni stanovalci Istre Semiti! To pa to, saj so tudi isterski «Karnijeli» še hujši, nego židovi! Ta učenjak trdi, da je napačno mnenje, da bi bila isterska krajevna imena keltskega izvora. Niti Umago da ni keltsko, nego novejša oblika posneta po starejši latinski. Ali mož, ki nima niti pojma o etimologiji, se ni spomnil, da je Umago samo beneška oblika mesto Umacco (pr. Vipago-Vipacco) in da to ni nič druzega, nego hrvaški Umac t. j. Humac, sl. Holmec! Nadalje uči Frauer, da korenika car-kar ni keltska nego semitska, in da ta pomeni v tem jeziku okroglost (rotondità), zato da so imena kakor: Karnica, Kremenica,

Karbune, Karšin, Kršan (od krš-skala) čisto židovska. Tako mu je tudi Katuni (Cattuni) t. j. staje, kjer se sir dela (stan), popolnoma semitsk izraz. Sploh nahaja Frauer po krajevnih imenih isterskih spomine na semitska božanstva. Organ tržaških nadrizgodovinarjev («Archeografico triestino» zv. XII. str. 152 i. n.) ni se mogel pred učenim svetom bolj osmešiti, nego s to razpravo Frauerjevo in zato smo Slovenci lahko zadovoljni, da si naši nasprotniki sami sebe po obrazu bijejo.

„Soča“, 1886, št. 25.

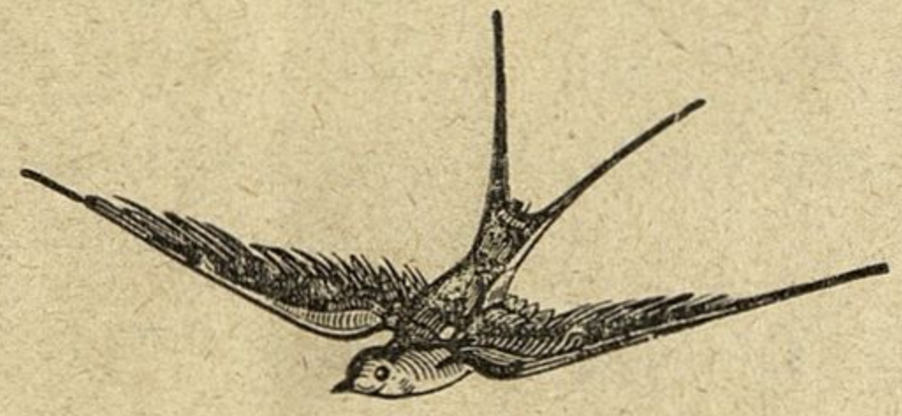

Gospodarsko napredno
društvo
za Šent-Jakobski okraj
v Ljubljani.

OBSEG.

Stran

1. Samostan benediktink v Monasteru pri Ogleju 3
2. Grofje Neuhaus-Št. Maver 9
3. Potovanje cesarja Leopolda I. po Goriškem leta 1660. . . 12
4. Goriški Travnik in knezonadškofijska palača 19
5. Papež Pij VI. leta 1782. v Gorici 22
6. Stran-Kromberg 29
7. Belinjska opatija 33
8. Prazgodovinska razkopavanja po gorenji Soški dolini in bližnji Benečiji 41
9. Zgodovinske črtice o Gorici 72
10. Goričani pred 100 leti 77
11. Razmere med Slovenci in Longobardi 81
12. Topografija goriške dežele za časa Rimljanov 124
13. Rimske ceste po Vipavski dolini in po Krasu 135

„Slovanska knjižnica“

izhaja redno vsakega 15. dne v mesecu in stane vse-
letno 1 gld. 80 kr.

Doslej so izšli ti-le snopiči:

***1.** — „Ratmir“, češki spisal Jan Vávra, poslovenil Petrovič. Dodan je zgodovinski spis o dobi, ko se je vršila ta povest.

2. — I. „Pojdimo za Njim“. — II. „Angelj“. Poljski spisal Henrik Sienkiewicz; prvo poslovenil Petrovič, drugo † Fran Gestrin. — „Stanku Vrazu“, hrvaški speval August Šenoa.

***3.** — „Slučajno“, ruski spisal P. N. Polevoj, poslovenil J. Kogej. — II. „Amerikanci“, spisal I. I. Jasinski, poslovenil J. Kogej. — Dodan je pisek o pisatelju Polevem.

4. „Protivja“, slovaški spisala Ljudmila Podjavorinská, poslovenil Anonym. — Dodatek o Slovakih in pisateljici. — Azbuka za Slovence, Srbe in Ruse. — Gregorčičevi pesmi „Domovini“ in „Pri mrtvaškem odru“ v azbuki.

5. I. „Cesarja je bil šel gledat“ — II. „Pravda“. — III. „Prevžitkar“. Iz lužiškega poslovenil Simon Gregorčič ml. — IV. Članek: „O baltiških Slovanih in Lužičanih“. Spisal Simon Gregorčič ml.

6. in 7. — I. „Stara Romanka“, poljski spisala E. Orzeszkova, poslovenil Vekoslav Benkovič.

8. — I. „Mali Zlatko“, češki spisal Jos. D. Konrad, poslovenil Vekoslav Benkovič. — II. „Pogumnim Bog pomaga“, ruski spisal P. N. Polevoj, poslovenil J. J. Kogej. — III. a) „Materne solze“, b „Pesem obsojencev“, pesmi, ruski zložil Nekrasov; poslovenil Iv. Vesel-Vesnin; c „Slovan jsem“, češka pesem.

9. — I. „Žalostna svatba“, poljski spisala Valerija Morzkowska, poslov. Pohorski — II. „Kako sem izpovedoval Turke“, češki spisal Jos Holeček, poslovenil † Fran Gestrin.

10. — I. „Osveta“. Češki spisal Dragotin Sabina, poslovenil Radoslav Knaflič. — II. „Stric Martinek“, češki spisala Gabrijela Preissová, poslovenil † Fran Gestrin.

11. 12. 13. in 14. — Odiseja, povest slovenski mladini, prosto po Homerju spisal Andrej Kragelj.

15. — I. „Kjer je ljubezen, tam je Bog“, ruski spisal grof Leo Tolstoj, poslovenil Ad. Pahor. — II. „Rakvar“ Grobovščik, ruski spisal A. S. Puškin. poslovenil J. K-j. — III. „Božena“, poslovenil iz češčine Rňý.

16. — I. „Turopoljski top“, hrvaški spisal August Šenoa, poslovenil Peter Medvešček. — II. „Dvoboj“, češki spisal Svatopluk Čech, poslovenil J. M. Frankovski.

17. — Izbrani spisi Vaclava Kosmáka. I. — Poslovenil I. M. Frnkovski in Rňý.

18. — Izbrani spisi Vaclava Kosmaká II. —

19. — „Pošasti“. Českí spisal V. Beneš-Třebizský, poslovenil Z. Ž. Trbojski.

Z zvezdico (*) zaznamovani snopiči so pošli.

20. 21. 22 in 23. — „Zaobljuba“. Hrvaški spisal Ferd. Becić, poslovenil Pet. Medvešček. — „Štiri dni“, ruski spisal V. M. Garšin

24. — I. „Čarovnica“, srbski spisal Velja M. Miljković, poslovenil Ivan Sivec. II. „Tri smrti“, pripovedka grofa L. N. Tolstega, poslovenil Podravski.

25. — Národne pripovedke v Soških planinah, zbral in napisal A. G. I.

26. — I. „Lotarijka“, hrvaški spisal Večeslav Novak. — II. „Izgubljeni sin“. Iz srbskega „Putnika“ l. 1862. — III. „Mrtvaška srajca“. Iz srbščine po F. Oberkneževiću v „Putniku“ l. 1862. — Vse tri poslovenil Simon Gregorčič ml.

27. — „Preskušnja in rešitev“ ali „Domá najbolje“, češki spisal X. Čekal, poslovenil Simon Gregorčič ml.

28. — Petdesetletnica Simona Gregorčiča. — Drugo izdanje.

29. — Národne pripovedke v Soških planinah, zbral in napisal A. G. II.

30. — Iz spisov Pavline Pajkove.

31. — Slike iz Prage, — češki spisal E. Herold, poslovenil Jos. Faganelj.

32. — I. „Ne bodimo lipov les!“. Češki spisal Fr. Pravda (Vojteh Hlinka), poslovenil Šimon Pomolov. — II. „Blazni goslar“, češki spisal Josip Kajetán Tyl, poslovenil A. Petrič.

33. — „Gardist“, češki spisal Alojzij Jirásek, posl. A. Benkovič.

***34.** — I. „Abla“. — II. „O nepravem času“, spisala Milena Mrazović, poslovenila Minka V—ć. — III. „Iz sela“, spisal Ksaver-Šandor Gjalski, poslovenil Kosec.

35. — „Gorjúpa naša kupa“, poljski spisal Lucijan Tatomır („Lubawa“), poslovenil S. Tugomil. — „Kazančiči“. Povest iz življenja Bošnjakov. Hrvatski spisal Ivan Lepušić, poslovenil Ivan Čestimir

36. — „V gradu in pod gradom“. Češki spisala Bożena Nemčeva. Poslovenil Petrovič.

37. — „Godčevska Lizika“. Pripovedka. Češki spisal Vitězslav Hálek. Posl. Anonym. — „Olga Žilinska“. Slika iz borbe Slovakov za svoj narodni obstanek. Spisal Jan Janča. Poslovenil Pohorski.

38. in **39.** — „Izbrane pesmi“. Zložil Anton Funtek.

40. — „Materin blagoslov“. Igra v treh dejanjih. Spisal Anton Klodič - Sabladoski.

41. — „Posavček“. Slika iz življenja v polpretekli dobi. Spisal Anton Sušnik.

42-43. I. „Smodin“. Povest. Spisal Dobrávec. — II. „Za negotovimi težnjami“. Vaška povest. Slovaški spisala Ljudmıla Podjavorinská, poslovenil Anonym.

44-45. — Poezije. Zložil Josip Pagliaruzzi-Krilan. II.

46. — „Ikonija“, vezirjeva mati. Srbski spisal Čeda Mijatović. — Poslovenil Podravski.

47. — „Narodne pripovedke v Soških planinah“. III. — Iz zbirke Jos. Kende in A. G.

48-49. — Poezije. Zložil Josip Pagliaruzzi-Krilan. I.

50-51. — „Preko morja“. Hrvatski spisal Evgenij Kumičić. Poslovenil A. Z. Lovanski.

52-53-54. — „Zbrani spisi“. III. knjiga. Spisal Josip Pagliaruzzi-Krilan.

55-56. — „Kapitanova hči“. Ruski spisal A. S. Puškin. Poslovenil Semen Semenovič.

Krasne uzorce za novoletna in druga voščila

(s katerimkoli besedilom in imenom)

priporoča «Goriška Tiskarna» A. Gabršček naročnikom «Koledarja za goriško nadškofijo» po prav nizki ceni, in sicer: 5 voščil (s poljubnim kratkim besedilom) za 1 gld., 10 voščil za 1 gld. 50 kr., 20 voščil za 2 gld. 50 kr., 50 pa za 5 gld. z zavitki vred.

Knjižnica za mladino. (Radi cene glej 160. stran).

Doslej so izšli ti-le snopiči „Knjižnice za mladino“:

1. a) „*Dva brata*“. Po ital. izvirniku. — b) „*Milosrčna Zorana*“. Spisal Janko Leban.
2. „*Veselje in žalost*“. Po nemškem izvirniku priredil J. Leban.
3. a) „*Petdeset basnij za otroke*“. Poslovenil A. Fnntek. — b) „*Iz mladih dnij*“. Zložil A. Funtek.
4. „*Dragoljubci*“. Zbirka pripovedek, pravljic, basnij, smešnic itd.
5. „*Šest povestic*“. 1. „Dva sveta večera“. — 2. „Snežni plaz“. — 3. „Milutin Vidović“. — 4. „Rejenček Štepanek“. — 5. „Babičina povest“. — 6. „Nekdanja jezerska naselbina pri Ljubljani“.
6. in 7. „*Razne pripovedke*“. — 1. „Dedov srd“. — 2. „Tri rože“. — 3. „Marjetica in kopriva“. — 4. „Kraljevič Častiboj“. 5. „Dediči“. — 6. „Mlinar in veter“. — 7. „Kakoršno posojilo tako vračilo“.
8. Antona Martina Slomšeka „*Spisi zbrani za mladino*“. I. Pesmi. snopič za srednjo stopnjo.
9. „*Plemenita srca*“
10. in 11. Antona Martina Slomšeka „*Spisi zbrani za mladino*“. I. Pesmi. 2. snopič za višjo stopnjo.
12. a) „*Hudoben tovariš*“. — b) „*Zmrzle solze na cvetkah Marije Antoinette, francoske kraljice*“.
13. in 14. „*Pesmi cerkvene in druge*“. Zložil Andrej Praprotnik.
15. „*Zeleni listi*“. Kratke pripovesti za otroke, stare 6 do 10 let. Po Francu Wiedemannu poslovenil Anton Brezovnik, učitelj.
16. Antona Martina Slomšeka „*Spisi zbrani za mladino*“. III. snopič. Basni, prilike in povesti. Za nižjo in srednjo stopnjo.
17. in 18. „*Tatari na Moravskem*“, ali Bog ne zapusti svojih služabnikov. — „*Gozdne cvetke*“, ali štiri povesti in trikrajše razprave.
19. „*Slavoj in Ljudmila*“. Milosrčna brat in sestra. Zbirka kratkočasnih in poučnih pogovorov o živalih. I. del.
20. „*Bogdanova mlada leta*“. Svojim prijateljčkom napisal Ljud. Černej.
21. „*Pisanice*“. Slovenski mladini spisal E. Gangl.
22. in 23. „*V domačem krogu*“. Zbirka pesmij in povestij za mladino. — Izvirno spisal ali na podlagi hrvaških, italijanskih in nemških izvirnikov priredil Janko Leban, naduč. v Trebelnem.

Knjižnica za mladino. (Radi cene glej 160. stran).

Raznovrstne posetnice.
Poročne listke. Zavitke s trdka.

Priporoča „Goriška Tiskarna“ A. Gabršček.

V zalogi „Goriške Tiskarne“ A. Gabršček

so izšle knjige:

„Materino delo za Boga in domovino“. Za Slovenke priredil Simon Gregorčič ml. Cena s poštnino 70 kr.

„Zgodov. črtice iz pokneženе grofije goriške in gradiške“. Spisal Simon Rutar. Cena s poštnino 55 kr.

„Venec slovanskih povestij“. Črtice iz ruskega, poljskega, slovaškega in hrvaškega življenja. Cena s poštnino 55 kr.

Simon Gregorčičeva zbirka pesmij. Cena lični izdaji 30 kr.

Ant. Funtka izbrane pesmi. Cena lični izdaji 50 kr.

Pagliaruzzi-Krilanove poezije (dve knjigi) ***in spisi v prozi*** Cena vsem snopičem s poštnino 1 gld. 60 kr.

Anton Klodičev „Materin blagoslov“. Cena s poštn. 18 kr.

„Epizoda iz kulturne zgodovine goriške“, ali košček zgodovine goriškega c. kr. gimnazija. Spisal mons. Andr. Marušić. Cena s poštnino 12 kr.

Zaloga tiskovin

za c. kr. glavarstva, sodišča, poštne urade, županstva na Goriškem in Istri, za župne, šolske in druge urade.

(Na zahtevo se pošilja popis tiskovin).

„Slovanska knjižnica“. Izhaja vsaki 15. dan v mesecu. Do konca novembra 1896. je izšlo 56 snopičev. — Glej vsebino na str. 171.

„Knjižnica za mladino“. Izšlo je 23 snopičev, katerih vsebino glej na II. strani. — Cena vsakemu snopiču je 25 kr. Kdor naroči vse snopiče, jih dobi po 20 kr. — Celoletna naročnina gld. 2·40.

„Salonska knjižnica“, za odrasle, začne izhajati začetkom l. 1897.

Popotnikov koledar za l. 1897. S popolnim imenikom šolskih oblastnij, učiteljišč, ljudskih šol, učiteljskega osebja po Južnoštirskem, Kranjskem, Primorskem in slovenskem delu Koroškega po stanju v začetku šolskega leta 1896-97. — Cena trdo vezanemu v platno gld. 1·40, z zlato obrezo gld. 1·50; v usnje vezan gld. 1·70, z zlato obrezo gld. 1·80.

„Gluhonemi“. Zgodovina in sedanja metoda njih vzgojevanja. 350 stranij velike osmine. Spisal Anton Rudež. Znižana cena gld. 1·30.

„Bele noči“. Sentimentalen roman. Ruski spisal Th. M. Dostojevski. Poslovenil J. J. Kogej. Cena 25 kr.

Židovsko nravoslovje v Talmudu. Brošurica. 1 iztis 10 kr., 100 iztisov 2 gld. 50 kr.

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA LJUBLJANA

Knjigoveznica
galanterijska delavnica - okvirji za slike
Matko Pogačnik
LJUBLJANA, Sv. Florjana ul. 12.

949.712
RUTAR, S.:
Zgodovinske...